

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ
ΜΠΣ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Οι αντιλήψεις/στάσεις της ακαδημαϊκής κοινότητας
απέναντι στην ιδιωτικότητα και επιτήρηση στον ψηφιακό κόσμο.

Η περίπτωση του Παντείου Πανεπιστημίου.

Παπιδάκη Σοφία (Α.Μ. 0314Μ009)

Τριμελής Επιτροπή:

Γεωργοπούλου Παναγιώτα (Επιβλέπουσα)

Λυδάκη Άννα (Μέλος)

Ξανθόπουλος Χρήστος (Μέλος)

Αθήνα, 2017

**Αφιερωμένη στον
πατέρα μου, στη μητέρα
μου και στην αδελφή
μου.**

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ευχαριστίες	6
Εισαγωγή	7
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι – ΝΕΟΤΕΡΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΕΠΙΤΗΡΗΣΗ	12
Θεωρητικά Ρεύματα Επιτήρησης και Ιδιωτικότητας με μια ματιά	12
Ορατότητα	14
Επιτήρηση και Ιδιωτικότητα στη Νεότερικότητα	16
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ – ΑΠΟ ΤΟ ΠΑΝΟΠΤΙΣΜΟ ΣΤΗΝ ΨΗΦΙΑΚΗ ΕΠΙΤΗΡΗΣΗ	19
Τι είναι η επιτήρηση;	19
Χαρτογράφηση των βασικών θεωρητικών ρευμάτων για την επιτήρηση.....	23
Μετα-Πανοπτικές Θεωρίες, Μαρξιστικές θεάσεις και άλλες οπτικές	23
Μορφές Πανοπτικόν	29
ΕΘΕΛΟΝΤΙΚΟ ΠΑΝΟΠΤΙΚΟΝ (Participatory Panopticon).....	29
ΣΥΝΟΠΤΙΚΟΝ (Synopticon).....	29
ΜΕΤΑ-ΠΑΝΟΠΤΙΣΜΟΣ (Post – Panopticism).....	30
ΒΑΝ-ΟΡΤΙΚΟΝ	30
Μορφές Επιτήρησης στον Ψηφιακό Κόσμο	31
ΕΠΙΤΗΡΗΣΗ από ΚΑΤΩ (Sousveillance).....	33
ΠΑΡΑΚΟΛΟΥΘΗΣΗ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ (Dataveillance).....	34
ΕΠΙΤΗΡΗΣΗ κυβερνοχωρου (Cyber – surveillance).....	35
ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΠΙΤΗΡΗΣΗ (Social Surveillance)	36
UBERVEILLANCE	36
Τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης	37
Ορατότητα και μέσα κοινωνικής δικτύωσης	40
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ – ΑΠΟ ΤΗΝ ΙΔΙΩΤΙΚΟΤΗΤΑ ΣΤΗΝ ΨΗΦΙΑΚΗ ΙΔΙΩΤΙΚΟΤΗΤΑ	43
Στρουκτουραλιστικές, Ατομικιστικές, Συνθετικές θεάσεις της Ιδιωτικότητας	43
Τι είναι τελικά η ιδιωτικότητα;.....	45
Πληροφοριακή Ιδιωτικότητα – Ψηφιακή Ιδιωτικότητα – Online Ιδιωτικότητα.....	46

Προσωπικά Δεδομένα, Cookies, Tagging, Διαδίκτυο και Ιδιωτικότητα	47
Χαρτογράφηση των βασικών θεωρητικών ρευμάτων για την ιδιωτικότητα.....	53
Έρευνες σε Θέματα Ιδιωτικότητας και Επιτήρησης στα Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης ...	58
ΚΕΦΑΛΑΙΟ IV - ΠΟΙΟΤΙΚΗ ΈΡΕΥΝΑ	62
Μεθοδολογικά Ζητήματα.....	62
Ερευνητικά Ερωτήματα/Προτάσεις.....	63
Μέθοδος – Ποιοτική Έρευνα – Ημι-δομημένη συνέντευξη	64
Πιλοτική Έρευνα	66
Προσέγγιση Ερωτώμενων.....	66
Ζητήματα Δεοντολογίας	67
Χρόνος, Τόπος Συνεντεύξεων και άλλα ζητήματα	68
Μεθοδολογία – Θεματική Ποιοτική Ανάλυση Κειμένου	69
Θεματικές Κατηγορίες.....	73
Θεματική Ανάλυση.....	79
Πρώτη Θεματική Κατηγορία: Πρόσβαση στα Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης (ΠΡΟ)...	79
Δεύτερη Θεματική Κατηγορία: Παροχές και Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης (ΠΑΡ).....	79
Τρίτη Θεματική Κατηγορία: Κατανάλωση και Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης (ΚΑΤΑΝ)	84
Τέταρτη Θεματική Κατηγορία: Εμπιστοσύνη και Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης (ΕΜΠ)	92
Πέμπτη Θεματική Κατηγορία: Ορατότητα και Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης (ΟΡΑΤ) 99	
Έκτη Θεματική Κατηγορία: Ιδιωτικότητα και Ρυθμίσεις στα Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης (ΙΔΙΩΤ).....	101
Έβδομη Θεματική Κατηγορία: Μοίρασμα και Ασφάλεια στα Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης (ΜΟΙΡ).....	106
Ογδοη Θεματική Κατηγορία: Επιτήρηση και Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης (ΕΠΙΤ) 108	
Ένατη Θεματική Κατηγορία: Θεωρίες Συνωμοσίας και Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης (ΘΕΣΥΝ)	114
Δέκατη Θεματική Κατηγορία: Ανοιχτή Ερώτηση και Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης (ΑΝΟΙΚ).....	116
Συμπεράσματα.....	119
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι.....	126

Οδηγός Συνέντευξης –Ερωτήσεις	126
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Π	128
Εννοιολογικές Κατηγορίες και Υποκατηγορίες Παραδείγματα από τα Δεδομένα	128
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	137
ΕΛΛΗΝΟΦΩΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	137
ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	138
ΠΗΓΕΣ ΑΠΟ ΤΟ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ	148
ΝΟΜΟΙ ΚΑΙ ΚΟΙΝΟΤΙΚΕΣ ΟΔΗΓΙΕΣ	148
ΜΕΣΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΔΙΚΤΥΩΣΗΣ	149
ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΟΣ ΤΥΠΟΣ	151

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά την επιβλέπουσά μου κα Παναγιώτα Γεωργοπούλου, τη σύμμαχό μου σε αυτό το ταξίδι συστηματικής μάθησης, γνώσης και εργασίας που με κατεύθυνε στην εκπόνηση αυτής της διπλωματικής εργασίας. Ευχαριστώ πολύ και την κα Μαρία Φωτεινάκη - Καρέλη που με βοήθησε με τη στήριξή της στα γλωσσικά μου ολισθήματα, αλλά και για την ενθάρρυνσή της σε αυτή την πνευματική μου πορεία. Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω τη μητέρα μου, Λαμπρινή, ως ηθική συμπαραστάτρια σε αυτό το γλυκό, μα επίπονο ταξίδι, που είναι η γνώση. Ιδιαίτερες ευχαριστίες στα μέλη της Επιτροπής κα Άννα Λυδάκη και κο Χρήστο Ξανθόπουλο για τη συμμετοχή τους στην Επιτροπή, όπως επίσης και σε όλους όσους συμμετείχαν με προσωπικές συνεντεύξεις, γιατί χωρίς τη συμμετοχή τους δεν θα ήταν δυνατή η διεξαγωγή της διπλωματικής εργασίας. Ακόμα θα ήθελα να ευχαριστήσω την αδερφή μου Ελπινίκη και τον πατέρα μου Γιώργο. Τέλος, ιδιαίτερες ευχαριστίες στη φίλη και συμφοιτήριά μου Μαρία Σκούρτη για τις πολλές ώρες θεωρητικής συζήτησης και τη στήριξη.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Οι περισσότεροι μπορεί να θυμούνται τις αποκαλύψεις που έγιναν από τον Edward Snowden στην εφημερίδα *Washington Post*¹ για το πρόγραμμα PRISM και τη συλλογή προσωπικών δεδομένων, μεταξύ άλλων, και από τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης στις ΗΠΑ. Επίσης, δηλώσεις όπως: «There is no more privacy» από τον CEO της Kaspersky², αλλά και την πολύ πρόσφατη παραδοχή από την πλευρά της «Yahoo!»³ για τη μαζική παρακολούθηση των μείλ της όπως και τον ερχομό του νεοφερμένου όρου των Μεγάλων Δεδομένων (Big Data)⁴ σκιαγραφούν ένα μέρος του τοπίου της ιδιωτικότητας και επιτήρησης στο διαδίκτυο.

Αν και τα παραπάνω είναι μερικά μόνο από τα πιο ενδεικτικά και πρόσφατα παραδείγματα, ωστόσο συνθέτουν, έστω αποσπασματικά, ένα μωσαϊκό γεγονότων. Τα γεγονότα αυτά θα πρέπει να τύχουν περαιτέρω διερεύνησης και κυρίως, πώς γεγονότα σαν τα παραπάνω επηρεάζουν, και σε ποιο βαθμό, την ιδιωτικότητα των χρηστών, ειδικά στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Επιπλέον, εγείρουν σοβαρά ζητήματα επιτήρησης στην καθημερινή ψηφιακή πλέον ζωή, αρκετές φορές εν αγνοία των χρηστών και άλλες πάλι, εν γνώσει τους.

Η παρούσα διπλωματική διερευνά τόσο θεωρητικά, με κυρίως αγγλόφωνη βιβλιογραφική επισκόπηση, ζητήματα επιτήρησης και ιδιωτικότητας στους ψηφιακούς

¹ *Washington Post*, (2013) «NSA slides explain the PRISM data-collection program», *Washington Post*, 10/07/2013, Διαθέσιμο στο: <http://www.washingtonpost.com/wp-srv/special/politics/prism-collection-documents/>, Τελευταία Πρόσβαση 30η Νοεμβρίου 2016.

² Sonne, P., «Data-Security Expert Kaspersky: There Is No More Privacy», *THE WALL STREET JOURNAL*, 03/09/2013, Διαθέσιμο στο: <http://www.wsj.com/articles/SB10001424127887324432404579053091175949708>, Τελευταία Πρόσβαση 30η Νοεμβρίου 2016.

³ Tech.In.gr – Reuters, (2016) «Οργή στην Ευρώπη για την μαζική παρακολούθηση e-mail στο Yahoo», *Tech.In.gr - Reuters*, 07/10/2016, Διαθέσιμο στο: <http://tech.in.gr/news/article/?aid=1500106475>, Τελευταία Πρόσβαση 30^η Νοεμβρίου 2016.

⁴ Fuchs, C., «The Facebook/Admiral Scandal Shows The Limits And Dangers of Big Data Capitalism», *HUFFPOST TECH*, 04/11/2016, Διαθέσιμο στο: http://www.huffingtonpost.co.uk/christian-fuchs1/the-facebookadmiral-scand_b_12785994.html?utm_hp_ref=uk-tech&ir=UK+Tech), Τελευταία Πρόσβαση 30η Νοεμβρίου 2016.

κόσμους, όσο και ερευνητικά, με προσωπικές συνεντεύξεις σε φοιτητές/-τριες του Παντείου Πανεπιστημίου, οι οποίοι είναι και χρήστες τουλάχιστον ενός μέσου κοινωνικής δικτύωσης. Επίσης, είναι πολύ σημαντικό να διευκρινιστεί πως η έννοια του *ψηφιακού* για την παρούσα διπλωματική εργασία περιορίζεται στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης (social networking sites). Με τον όρο *ακαδημαϊκή κοινότητα* γίνεται εστίαση στους φοιτητές/φοιτήτριες (προπτυχιακοί, μεταπτυχιακοί, διδακτορικοί) του Παντείου Πανεπιστημίου.

Η επιλογή του συγκεκριμένου θέματος, προέκυψε κατά τη διάρκεια των μαθημάτων του Μεταπτυχιακού Προγράμματος Κοινωνιολογίας όπου και αναδύθηκαν άγνωστες, για μένα, συνδέσεις μεταξύ τεχνολογικών επιτευγμάτων και κοινωνικών ζητημάτων. Ο διεθνής θεωρητικός διάλογος, αν και πολύ πλούσιος, εντούτοις μοιάζει με αχαρτογράφητο έδαφος. Από την άλλη πλευρά, η έρευνα στην ελληνική πραγματικότητα για ζητήματα επιτήρησης και ιδιωτικότητας, είναι στην αρχή της, ίσως βέβαια αυτό να δικαιολογείται και από το γεγονός πως, έτσι κι αλλιώς, τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης έκαναν μαζικά την εμφάνισή τους στο ευρύτερο κοινό το 2006 και κατ' επέκταση αυτό να μετρά μια κάποια καθυστέρηση και χρόνο προσαρμογής.

Η διπλωματική πλαισιώνεται από δύο μέρη. Στο πρώτο μέρος παρουσιάζεται και αναλύεται η επιτήρηση και η ιδιωτικότητα στον ψηφιακό κόσμο και συγκεκριμένα στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Αυτό γίνεται μέσα από τον θεωρητικό διάλογο έτσι, όπως παρουσιάζεται στη διεθνή βιβλιογραφία και κυρίως με την επισκόπηση της αγγλόφωνης βιβλιογραφίας και όπου είναι εφικτό και με τη συνδρομή της ελληνόφωνης.

Η θεωρητική συζήτηση εκκινεί με τις σπουδές επιτήρησης και τον Πανοπτισμό του Michel Foucault φέρνοντας στο προσκήνιο τη διάσταση της ορατότητας, αλλά και μεταγενέστερων θεωρητικών με τις εξαιρετικά σημαντικές συνδρομές στα ζητήματα επιτήρησης των: David Lyon (καταναλωτική ταυτότητα), Gary Marx, Steve Mann (επιτήρηση από τα κάτω), Kevin D. Haggerty και Richard V. Ericson (ψηφιδωτό επιτήρησης) και πολλών άλλων, που χτίζουν μία συνεκτική και ενδιαφέρουσα θεωρητική συζήτηση. Αντίστοιχα, η θεωρητική συνδρομή για ζητήματα ιδιωτικότητας ενισχύεται από θεωρητικές αφετηρίες που βλέπουν την ιδιωτικότητα ως δικαίωμα, ή ως έλεγχο στην πληροφορία ή ακόμα και ως αξία και ενδεικτικά αναφέρουμε τους: Alan Westin, Sandra Petronio και άλλους.

Σκοπός του δεύτερου μέρους, είναι να διερευνηθούν με τη μέθοδο της Ποιοτικής Έρευνας και με τη βοήθεια της Θεματικής Ποιοτικής Ανάλυσης Κειμένου πτυχές που ρίχνουν φως και φωτογραφίζουν τις αντιλήψεις/στάσεις φοιτητών/-τριών του Παντείου Πανεπιστημίου σε ζητήματα επιτήρησης και ιδιωτικότητας στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Έτσι λοιπόν, η παρούσα διπλωματική εργασία, εστιάζει σε προσωπικές συνεντεύξεις σε φοιτητές/φοιτήτριες του Παντείου Πανεπιστημίου με βασικό ζητούμενο τον τρόπο που οι ίδιοι οι χρήστες αντιλαμβάνονται ζητήματα ιδιωτικότητας και επιτήρησης και που, ταυτόχρονα, κατέχουν και την ιδιότητα του/της φοιτητή/φοιτήτριας στο Πάντειο Πανεπιστήμιο. Πώς αντιλαμβάνονται οι χρήστες την επιτήρηση; Την αντιλαμβάνονται ως επιτήρηση; Ενδιαφέρονται για ζητήματα ιδιωτικότητας στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης ή αγνοούν τυχόν δυνατότητες που τους παρέχονται για την προστασία των δεδομένων τους; Ποιοι πιστεύουν ότι έχουν πρόσβαση στα δεδομένα τους και πώς πιστεύουν ότι χρησιμοποιούνται αυτά;

Θα μπορούσε να πει κανείς πως η ελληνόφωνη βιβλιογραφία δεν είναι ιδιαίτερα πλούσια. Ωστόσο, έχει εκδοθεί το πολύ σημαντικό συλλογικό έργο *Όψεις της Νέας Παρακολούθησης: Διεθνείς και Ελληνικές Προσεγγίσεις* (2010) σε επιμέλεια και μετάφραση του Μηνά Σαματά⁵, Καθηγητή Πολιτικής Κοινωνιολογίας στο Πανεπιστήμιο Κρήτης. Το παρόν έργο ίσως να αποτελεί και την πρώτη συλλογική προσπάθεια να προσεγγιστούν όψεις της επιτήρησης και των ζητημάτων ιδιωτικότητας και στην ελληνική γλώσσα. Προσαρμοσμένο στην ιστορική πραγματικότητα της Ελλάδας, είναι και το άρθρο του ίδιου συγγραφέα στην αγγλική γλώσσα: «Studying Surveillance in Greece: Methodological and Other Problems Related to an Authoritarian Surveillance Culture»⁶ (2005) δίνοντας έμφαση στην ιδιαίτερη πολιτική κατάσταση της Ελλάδας και πώς αυτή διαδραμάτισε ρόλο στην επιτήρηση. Τέλος, με ζητήματα επιτήρησης καταπιάνεται και η Μαρίνα Ρήγου⁷ (2014) στο βιβλίο της *Από*

⁵ Σαματάς Μ., (2010) *Όψεις της Νέας Παρακολούθησης: Διεθνείς και Ελληνικές Προσεγγίσεις*, Αθήνα: Βιβλίοραμα.

⁶ Samatas, M., (2005) Studying Surveillance in Greece: Methodological and Other Problems Related to an Authoritarian Surveillance Culture, *Surveillance and Society* 3(2/3), pp.181-197.

⁷ Ρήγου, Μ., (2014) *Από την ψηφιακή επανάσταση στην ψηφιακή επιτήρηση: Νέα Μέσα, Δημοσιότητα και Πολιτική*, Αθήνα: Ι. Σιδέρης.

την ψηφιακή επανάσταση στην ψηφιακή επιτήρηση: Νέα Μέσα, Δημοσιότητα και Πολιτική. Είναι ενδεικτικό πως σε μία επισκόπηση που πραγματοποιήθηκε για τις ανάγκες της διπλωματικής στο περιοδικό *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών* του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών στην Ελλάδα, που δημοσιεύει άρθρα από το 1969, μόλις δεκατρία (13) άρθρα αφορούν ζητήματα που άπτονται της σύζευξης θεμάτων τεχνολογίας και κοινωνίας. Πιο ειδικά, από τα δεκατρία άρθρα (13) που έχουν δημοσιευτεί για ζητήματα τεχνολογίας και κοινωνίας, περίπου πέντε (5) αφορούν προβληματικές με αντικείμενο τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης και το διαδίκτυο γενικότερα⁸.

Στο πρώτο κεφάλαιο με τίτλο «Νεοτερικότητα και Επιτήρηση» επιχειρείται μια πρώτη σύντομη απόπειρα χαρτογράφησης των βασικών θεωρητικών ρευμάτων τόσο για την επιτήρηση όσο και την ιδιωτικότητα. Αρχής γενομένης από τον Foucault που το έργο του αποτελεί πρόδρομο των «σπουδών επιτήρησης» (surveillance studies), ακολουθούν οι μεταπανοπτικές, μαρξιστικές και όποιες άλλες θεάσεις της επιτήρησης. Στο ίδιο κεφάλαιο μελετάται η έννοια της ο ρ α τ ό τ η τ α ς και γίνεται σύνδεση της νεοτερικότητας με την επιτήρηση. Το δεύτερο κεφάλαιο με τίτλο «Από τον Πανοπτισμό στη Ψηφιακή Επιτήρηση» περιλαμβάνει τη χαρτογράφηση των θεωρητικών ρευμάτων για την επιτήρηση, ενώ διερευνά την επιτήρηση και τις νέες μορφές του νέου Πανοπτικού στον κυβερνοχώρο έτσι, όπως καταγράφονται από τους

⁸ Ενδεικτικά με την προβληματική στους ψηφιακούς κόσμους με χρονολογική σειρά είναι τα άρθρα των:

Afouxenidis, A., (2015) Social media and politics: contestation, mediation and civil society, *The Greek Review of Social Research*, special issue, 144 A', pp. 3-19.

Kondyli, D., (2015) The relation between new technologies and power in Greece: perceptions of people in positions of power, *The Greek Review of Social Research*, special issue, 144 A', pp. 21-44.

Georgopoulou, P., (2011) The Digital Divide Profile of Greece: One Step Further, *The Greek Review of Social Research*, special issue, 136 C', pp. 97 -110.

Δελμούζου, Ε., (2004) Διαδίκτυο, Διάδραση και «Ηλεκτρονική Δημοκρατία», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 115, σελ. 27-48.

Εύας Ψαθά (2003) Ο Ρόλος της Νέας Τεχνολογίας στην Κοινωνική Οργάνωση της Πόλης και η Επιρροή της στα Φαινόμενα Κοινωνικής ανισότητας, Πόλωσης και Διαχωρισμού, *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 111 -112, σελ. 175 - 191.

σύγχρονους θεωρητικούς. Προσοχή δίνεται στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης καθώς και στο ρόλο της ορατότητας.

Στο τρίτο κεφάλαιο με τίτλο «Από την Ιδιωτικότητα στην Ψηφιακή Ιδιωτικότητα» μελετώνται διαφορετικές θεάσεις της ιδιωτικότητας σε θεωρητικό επίπεδο καθώς και οι οπτικές της στον ψηφιακό κόσμο. Επιπλέον, μεγάλη έμφαση δίνεται στο πώς τα προσωπικά δεδομένα παραβιάζονται στο διαδίκτυο μέσα από μια σειρά πρακτικών. Στο τέλος του τρίτου κεφαλαίου παρουσιάζονται οι αγγλόφωνες έρευνες, έτσι, όπως παρουσιάζονται στη διεθνή βιβλιογραφία για ζητήματα ιδιωτικότητας και επιτήρησης στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Στο τέταρτο κεφάλαιο, με τίτλο «Ποιοτική Έρευνα» παρουσιάζονται αναλυτικά η μεθοδολογία της ποιοτικής έρευνας καθώς και η ανάλυση των απαντήσεων των φοιτητών/τριών με τη χρήση των ημι-δομημένων προσωπικών συνεντεύξεων και με τη βοήθεια της θεματικής ποιοτικής ανάλυσης κειμένων ως βασικού εργαλείου ανάλυσης των κειμένων.

ΘΕΩΡΗΤΙΚΑ ΡΕΥΜΑΤΑ ΕΠΙΤΗΡΗΣΗΣ ΚΑΙ ΙΔΙΩΤΙΚΟΤΗΤΑΣ ΜΕ ΜΙΑ ΜΑΤΙΑ

Χωρίς αμφιβολία, η μελέτη της *επιτήρησης* είναι συνυφασμένη με τον Foucault, ο οποίος μελετώντας διεξοδικά τα δυτικά συστήματα του 19^{ου} αιώνα (σχολεία, ψυχιατρεία, νοσοκομεία κλπ.) περιέγραψε εκτενώς ζητήματα που ανέκυπταν και αφορούσαν στην εξουσία, την επιτήρηση και την πειθαρχία, τα οποία και θα εξετάσουμε συνοπτικά. Εξάλλου, δεν είναι καθόλου τυχαίο πως τα θεωρητικά ρεύματα για την επιτήρηση χωρίζονται, με μια πρώτη ανάγνωση, σε δύο πολύ μεγάλες κατηγορίες: στις πανοπτικές και στις μετα-πανοπτικές θεωρίες, χωρίς βέβαια να αποκλείονται και πιο σύνθετες διακρίσεις (Galic, Timan, Koops, 2016, Allmer, 2012).

Ο προσδιορισμός της νεοτερικότητας συμπίπτει με «τρόπους κοινωνικής ζωής ή οργάνωσης» που διαδραμάτισαν ρόλο από τις απαρχές του 17^{ου} αιώνα και μετά, με καθολική επιρροή, με έντονο «*ρυθμό αλλαγής*», τεράστιες κοινωνικές αλλαγές, δημιουργία του έθνους – κράτους, εντατικοποίηση της εργασίας μέσω των μηχανών, αστεακούς μετασχηματισμούς κλπ. (Giddens, 2014:29).

Το ερώτημα βέβαια που τίθεται είναι, κατά πόσο η θεωρητική συνεισφορά του Foucault έχει εφαρμογή στην Web 2.0 εποχή, όπου όλες αυτές οι αλλαγές, που έφερε η νεοτερικότητα, μετασχηματίστηκαν πολλαπλώς; Ο θεωρητικός στοχασμός για την επιτήρηση ξεκινά, όπως ήδη ειπώθηκε, με τον Foucault (τη δεκαετία του '70) και την ανάλυση της επιτήρησης, *πειθαρχίας* και υποταγής των σωμάτων, η οποία έχει ως πυρήνα ανάλυσης το αρχιτεκτονικό σχέδιο της φυλακής των αδελφών Samuel & Jeremy Bentham το *Πανοπτικόν*. Το Πανοπτικόν, αποτελεί τον αρχιτεκτονικό σχεδιασμό μίας φυλακής, που αφενός επιτρέπει να επιτηρούνται οι φυλακισμένοι, αφετέρου δεν γνωρίζουν το πότε θα γίνει αυτή η επιτήρηση (Foucault, 1989: 266).

Ο Foucault προτιμά να μιλάει για *σχέσεις εξουσίας* παρά για εξουσία, εξάλλου, δεν ορίζει την εξουσία (1987:291, 2012:105) και εξηγεί πως, όταν κάνει λόγο για *σχέσεις εξουσίας*, δεν έχει κατά νου αυτό που είναι στο μυαλό των περισσότερων, δηλαδή μια εξουσία που προέρχεται από μία κυβέρνηση ή από μια ισχυρή κοινωνική τάξη (1987:291). Όπως εξηγεί, «μία σχέση εξουσίας είναι μια σχέση μεταξύ κάποιου που ψάχνει να κυριαρχήσει ή είναι κυριαρχούμενος ή έχει κάποια εργαλεία

κυριαρχίας...» (Foucault, 2012:107). Επίσης, προσθέτει πως μια εξουσία είναι πανταχού παρούσα με την έννοια πως είναι παρούσα κάθε φορά που ένα άτομο ελέγχει κάποιο άλλο άτομο και υποστηρίζει πως υπάρχουν σχέσεις εξουσίας επειδή ακριβώς υπάρχει ελευθερία (1987:292)! Εξάλλου, ο Foucault (1987:298) θεωρεί πως μια κοινωνία δε νοείται χωρίς σχέσεις εξουσίας, ενώ διακρίνει στην ανάλυσή του τρία επίπεδα εξουσίας με το πρώτο επίπεδο να είναι οι στρατηγικές εξουσίας, με το δεύτερο οι τεχνικές διακυβέρνησης και με το τρίτο και τελευταίο τα κράτη της κυριαρχίας (1987:299). Ο Foucault (1991:91) περιγράφει αυτό που χαρακτηρίζει τη σχέση εξουσίας ως κάτι που δεν επηρεάζει άμεσα τους ανθρώπους, αλλά επί της ουσίας την ίδια τους τη δράση, ενώ υπογραμμίζει, πως η άσκηση εξουσίας συνεπάγεται την απουσία ελευθερίας (1991:93) καθώς και το γεγονός πως

«Οι σχέσεις εξουσίας ριζώνουν στο σύνολο του κοινωνικού δικτύου» (1991:97).

Η προαναφερθείσα διαπίστωση του Foucault θα μπορούσε να συμπεριλαμβάνει και τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης; Η απάντηση είναι πως, ίσως, κατά μία έννοια, θα μπορούσε. Ο Foucault (1989:184) στο βιβλίο του *Επιτήρηση και Τιμωρία: Η Γέννηση της Φυλακής* εξηγεί πως τα πειθήνια σώματα αποτελούν προϊόν πειθαρχίας και συνδέει την πειθαρχία με το χώρο. Ο Foucault (1989: 196) φαίνεται να κατανοεί την πολυπλοκότητα του χώρου και όπως εξηγεί, αποτελεί μία διάσταση της πειθαρχίας, ενώ η οπτική παρακολούθηση νοείται ως μία εκδοχή της πειθαρχίας και άρα μία ακόμη επιβολή της εξουσίας (Foucault, 1989:228). Για παράδειγμα, στο έργο του George Orwell *1984*, ρόλο πειθάρχησης και επιτήρησης κατέχει η τηλεθόνη που βρίσκεται στα σπίτια των κατοίκων της Ωκεανίας (Tyner, 2004:137). Μήπως, τώρα, το ρόλο τηλεθόνης κατέχουν οι οθόνες υπολογιστών και τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης ή μήπως είναι αρκετά νωρίς και λίγο αφελές να ισχυριστούμε κάτι τέτοιο;

Εντούτοις, μελετητές ασκούν κριτική στον Foucault είτε επειδή μοιάζει να μην τον ενδιέφερε η συσχέτιση μεταξύ πειθαρχίας και ασφάλειας (Lyon στο Bauman & Lyon, 2013:11) είτε επειδή φαίνεται να αγνοεί πως τα συστήματα εξουσίας που μελέτησε «είναι σε συσχέτιση με την αγορά και το κεφάλαιο» (Fuchs, 2012a:2). Επιπλέον, ο Lyon (Lyon στο Bauman & Lyon, 2013:11,49) αναγνωρίζοντας την προσφορά του Foucault στη μελέτη της επιτήρησης, παραδέχεται ξεκάθαρα πως ο Foucault φρόντισε να δείξει πως το Πανοπτικόν «...είναι ένας καθρέφτης της νεοτερικότητας σε ορισμένα σημεία» ωστόσο, όμως, μπορεί το Πανοπτικόν να φαντάζει εξαιρετικό για

τους νέους μελετητές, εντούτοις, όχι όμως για όσους μελετούν χρόνια την επιτήρηση. Ομοίως, ο Zygmunt Bauman (στο Bauman & Lyon, 2013:51) δεν αφορίζει το Πανοπτικόν ούτε και είναι αρνητικά διακείμενος, όπως ο Haggerty (Bauman, στο Bauman & Lyon, 2013:49). Πιο συγκεκριμένα, ο Haggerty (2006:23,25), αρκετά θαρραλέος, αμφισβητεί την παντοδυναμία του Πανοπτικού και με καυστικό τρόπο, μάλιστα, το κρίνει ως *καταπιεστικό*, με την έννοια πως αποτελεί και το κύριο πρότυπο ανάλυσης για τις σπουδές της επιτήρησης, αν και παραδέχεται την εξαιρετική ανάλυση του Πανοπτικού που έγινε από τον Foucault. Επίσης, ο Haggerty (2006:26) δεν αφήνει ασχολίαστο και το γεγονός πως κάθε παραλλαγή του Πανοπτικού (οτιδήποτε που έχει παράθεμα το -opticon) σημαίνει για το Πανοπτικόν πως κρίνεται ελλιπές να εξηγήσει ζητήματα επιτήρησης στο σήμερα. Τέλος, οι Haggerty & Ericson (2010:85, [2000]) επικρίνουν αυστηρά τον Foucault, διότι κατά την άποψή τους μοιάζει να μη λαμβάνει υπόψιν του, στην μελέτη του, τις τεχνολογικές εξελίξεις της εποχής του, αντίθετα κάνει μια στροφή και επικεντρώνεται στα συστήματα των προηγούμενων αιώνων.

Μπορούμε να ορίσουμε, με βάση τη φουκωική παράδοση, σε ποιο βαθμό ορίζεται η επιτήρηση στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, δεδομένης της κριτικής και των σκοπέλων που δημιουργούνται, αφού δεν έγινε μια ανάλυση από τον Foucault για τη συνδρομή της τεχνολογίας στην επιτήρηση; Και αν το 1984 αποτελεί ένα αποκύημα λογοτεχνικής φαντασίας και μυθοπλασίας, τότε τι γίνεται με την επιτήρηση στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης; Χαρακτηριστική διάσταση της επιτήρησης είναι η ορατότητα. Η μελέτη της ορατότητας, τόσο στον ψηφιακό κόσμο όσο και στο μη ψηφιακό, θα μας βοηθήσει να κατανοήσουμε λίγο καλύτερα, πώς ασκείται η επιτήρηση.

ΟΡΑΤΟΤΗΤΑ

Μια πολύ συγκεκριμένη και αρκετά σημαντική διάσταση της επιτήρησης είναι η ορατότητα, που θα αναλυθεί για τις ανάγκες της παρούσας εργασίας τόσο με παραδοσιακούς όρους, που αντλούν την οπτική τους από την προσέγγιση του Foucault, όσο επίσης και με λιγότερο παραδοσιακούς όρους, όπως είναι ο κόσμος των μέσων κοινωνικής δικτύωσης. Με ποιο τρόπο η ορατότητα εκτυλίσσεται σε κεντρικό χαρακτηριστικό της επιτήρησης; Καταρχήν, δημιουργείται στον επιτηρούμενο μία μόνιμη αίσθηση ότι παρακολουθείται χωρίς απαραίτητα να παρακολουθείται. Για τον

Foucault (1989:267 [1976]) το Πανοπτικόν ανατρέπει τις ισορροπίες της δυνατότητας του να βλέπεις και ταυτόχρονα του να σε βλέπουν. Αντίθετα, παρέχει τη δυνατότητα ορατότητας του επιτηρούμενου ατόμου χωρίς να μπορεί να βλέπει, ωστόσο, ότι το βλέπουν, όπως χαρακτηριστικά περιγράφει ο Foucault

«Τον βλέπουν, αλλά δεν βλέπει είναι αντικείμενο μιας πληροφόρησης, ποτέ υποκείμενο μιας επικοινωνίας» (1989:265).

Ωστόσο, όμως, η γνώση της πληροφορίας της μόνιμης παρακολούθησης αποκτά χαρακτήρα ενστερνισμένης γνώσης του επιτηρούμενου. Έτσι, εσωτερικεύει ο επιτηρούμενος τη γνώση πως ενδέχεται να επιτηρείται και αυτό οδηγεί σε μία αέναη και ατέρμονη αίσθηση μόνιμης παρακολούθησης, χωρίς, όπως ειπώθηκε, αυτό να είναι και απαραίτητα η πραγματικότητα. Το Πανοπτικόν αποσκοπεί στην πλήρη ορατότητα του κρατούμενου ανά πάσα στιγμή αλλά, κυρίως,

«Να ξέρει ότι παρακολουθείται παρά πολύ, διότι δεν υπάρχει ανάγκη να παρακολουθείται πραγματικά» (Foucault, 1989:266).

Έτσι, ο επιτηρούμενος δεν γνωρίζει από ποιον/ποιους επιτηρείται και ενώ οι τελευταίοι είναι σε θέση να τον επιτηρούν μόνιμα, εντούτοις αυτός δεν μπορεί να κάνει το ίδιο. Αυτή η ενστερνισμένη γνώση της εν δυνάμει επιτήρησης εσωτερικεύεται μόνιμα στα επιτηρούμενα άτομα και γίνεται πλέον αυτόματα. Η εσωτερίκευση της γνώσης αυτής, δηλαδή πως μπορεί και να επιτηρείται, οδηγεί σε μία πειθάρχηση, που μπορεί να ασκείται οποιαδήποτε στιγμή. Ως εκ τούτου, με αυτόν τον τρόπο η εξουσία μπορεί και λειτουργεί (Foucault 1989) καθώς επίσης το Πανοπτικόν είναι ένα είδος «πολιτικής τεχνολογίας» (Foucault, 1989:271) ένα «είδος εγκατάστασης των σωμάτων στο χώρο» (1989:271). Επιπρόσθετα, πλέον, όπως σημειώνει ο Foucault (1989:275) περνάμε από τις σχέσεις κυριαρχίας στις σχέσεις πειθαρχίας διαμέσου του Πανοπτικού (1989:275), με την πειθαρχία να νοείται ως ένα μέσο άσκησης της εξουσίας και από μόνη της να αποτελεί τεχνολογία (1989:283). Η δυνατότητα και πιθανότητα της μόνιμης ορατότητας είναι αυτή που υποτάσσει το πειθαρχημένο άτομο (1989:248).

ΕΠΙΤΗΡΗΣΗ ΚΑΙ ΙΔΙΩΤΙΚΟΤΗΤΑ ΣΤΗ ΝΕΟΤΕΡΙΚΟΤΗΤΑ

Ίσως αυτό που διαχωρίζει την εποχή του 19^{ου} αιώνα και κατ' επέκταση την προσέγγιση της «ιδιωτικότητας» των Samuel D. Warren & Louis D. Brandeis (1890) με αυτή στο τώρα, ίσως να είναι η ραγδαία και άνευ προηγουμένου ανάπτυξη των τεχνολογικών επιτευγμάτων στις επικοινωνίες και ειδικότερα η ανακάλυψη του διαδικτύου και η δημιουργία των νέων τεχνολογιών επικοινωνίας.

Ο Lyon (2010:41) εξηγεί πως οι επικοινωνίες από απόσταση αποτελούν ιδίωμα της νεοτερικότητας, όπως και η επιτήρηση αποτελεί, και αυτή, ιδίωμα της νεοτερικότητας (Lyon, 1994: 24, 2013:9). Μάλιστα, ο Lyon (1994: 24), υποστηρίζει πως η επιτήρηση είναι χαρακτηριστικό της κοινωνικής ζωής, ενώ σημειώνει και το εξής παράδοξο, πως «η επιτήρηση επεκτάθηκε με την δημοκρατία» και αυτό διότι, όπως αναφέρει, υπάρχει συσχέτιση στη μετά το Διαφωτισμό εποχή και των ζητημάτων για ισότητα που ανέκυψαν, καθώς, όπως γράφει, σε ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού δεν επιτρεπόταν η πολιτική συμμετοχή.

Ο Lyon, στη πρώιμη γραφή του κάνει λόγο για ηλεκτρονική επιτήρηση (1993, 1994) και δίνει ταυτόχρονα έμφαση στην επιτήρηση για διαφημιστικούς σκοπούς (1993:674) υποστηρίζοντας πως η επιτήρηση είναι αναπόσπαστο μέρος της κοινωνικής ζωής (1994:24). Επιπλέον, στο πρώιμο έργο του ο Lyon (1993:674 - 675) υποστήριζε πως το ηλεκτρονικό Πανοπτικόν συσχετίζεται με τον κοινωνικό έλεγχο δια μέσου των κατηγοριοποιήσεων και αναφέρει ως παράδειγμα την επιτήρηση των καταναλωτών. Ο Lyon (2010: 49) αντιμετωπίζει την «παρακολούθηση» ως μέσο διακυβέρνησης και κάνει λόγο για κοινωνικές κατηγοριοποιήσεις (1993, 2002:353, 2010:49) και αναφέρει το παράδειγμα των ταξινομήσεων δια μέσου υπολογιστών και πως αυτό έχει επιτευχθεί τις τελευταίες δεκαετίες. Η κατηγοριοποίηση των προσωπικών δεδομένων επιτυγχάνεται δια μέσου της επιτήρησης (2002:353). Πριν τη δεκαετία του '80, οι ηλεκτρονικές τεχνολογίες κάνουν την εμφάνισή τους και συσχετίζονται με μεθόδους επιτήρησης όπως για παράδειγμα οι τηλεπικοινωνίες (Lyon, 1994:38). Η δημιουργία της νεοτερικής κοινωνίας τον 19^ο αιώνα έφερε μαζί της τον καπιταλισμό, το έθνος – κράτος και το στρατό στη νέα του μορφή, ενώ η γραφειοκρατία επεκτάθηκε με ξέφρενους ρυθμούς (Lyon, 1994). Αν και από τη μια μεριά η επιτήρηση είναι μέρος των σχέσεων εξουσίας, από την άλλη μπορούσε να αποτελέσει ασπίδα προστασίας για τους εργάτες (Lyon, 1994:35) και παραδέχεται πως η επιτήρηση είναι πιο πολυσύνθετη

για να εξηγηθεί με ταξικούς όρους (Lyon, 1994:36). Εδώ είναι εμφανές πως ο Lyon δεν αποδέχεται μια εξήγηση για την επιτήρηση με Μαρξιστικούς όρους. Εντούτοις, ο Christian Fuchs (2012a) υποστηρίζει πως ο Lyon αποδέχεται τη συνδρομή του Karl Marx στην κατανόηση της επιτήρησης. Επιπλέον, ο Lyon (1994:39) υποστηρίζει πως παλιές μορφές επιτήρησης δεν έχουν πια τόση ισχύ στη νεοτερικότητα, γιατί πολύ απλά έχουν αντικατασταθεί με νέες μορφές επιτήρησης, που σχετίζονται με τις τεχνολογίες υπολογιστών.

Όχι μόνο η διάσταση της ορατότητας συνδέεται με την επιτήρηση, σε ψηφιακούς και μη, κόσμους αλλά και της κ α τ α ν ά λ ω σ η ς (Lyon, 1993:674, Lyon 2003, Fuchs, 2010:174,2012a:11, Lyon στο Bauman & Lyon, 2013:11), ενώ παράλληλα το ίδιο το διαδίκτυο ήταν αποτέλεσμα δύο διαφορετικών κουλτουρών, αυτή του καταναλωτή και αυτή του ελέγχου (Lyon, 2002:348). Η μηχανοργάνωση βοήθησε έτσι, ώστε να ενταθεί η επιτήρηση καταναλωτών (consumer surveillance) και ειδικά μετά την 11^η Σεπτεμβρίου 2011, όπως θα ειπωθεί και παρακάτω (Lyon, 2003). Ο Lyon (2003) συνεχίζει πως καταναλωτικά προϊόντα, που μπορούν να αγοραστούν στο διαδίκτυο, μπορούν να επιτηρούν πχ. οι γονείς που επιτηρούν τα παιδιά τους, ενώ βρίσκονται μακριά ή ακόμα και τους ανθρώπους που εμπιστεύονται στο μέγαλωμα των παιδιών τους. Στην καρδιά αυτής της καταναλωτικής επιτήρησης ενυπάρχει ο φόβος ο οποίος μεταφράζεται ως μόνιμη επιτήρηση πχ οι γονείς επιτηρούν τα παιδιά ή /και αυτούς που εμπιστεύονται να τα παιδαγωγούν, όταν είναι οι ίδιοι στην εργασία τους (Lyon, 2003). Και ο συγγραφέας σημειώνει πως:

«Η ιδέα είναι η παραγωγή αλγορίθμων που θα καθοδηγούν τη διαδικασία ταιριάσματος προϊόντων σε εν δυνάμει πελάτες όπου με τον έναν τρόπο ή τον άλλο έχουν αποκαλύψει τις προτιμήσεις τους και τις προηγούμενες επιλογές τους» (Lyon, 2003:85).

Επιπλέον ο Lyon (2003), καταλήγει στο ίδιο άρθρο, πως αυτό που τελικά συνδέει την επιτήρηση με το φόβο και την κατανάλωση είναι η άμυνα και η διακυβέρνηση. Μάλιστα, σημειώνει πως «η εμπορευματοποίηση ταιριάζει με τον ατομικισμό όσο ταιριάζει και με την διακυβέρνηση» (Lyon, 2003:91) και παράλληλα η επιτήρηση είναι «ένα προϊόν που προσφέρεται για να παράγει προστασία και ασφάλεια» (Lyon, 2003:93). Μπορεί εύκολα να φανταστεί κανείς πόσους πολλούς τρόπους καταγραφής και παρακολούθησης των καταναλωτικών συνηθειών και προτιμήσεων αποθηκεύονται

σε κάποιο μέρος της γης, σε κάποιους servers και, πόσο εν τέλει έχουν συμβάλει σε αυτή την κατεύθυνση τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης με τις διαφημίσεις, αλλά και με άλλους τρόπους. Για τα προσωπικά δεδομένα των καταναλωτών που έχουν στη διάθεσή τους μεγάλες πολυεθνικές εταιρίες και πώς αυτές στη συνέχεια δίνουν πρόσβαση στα στοιχεία σε διάφορες κρατικές υπηρεσίες, έχουν γράψει πολλοί μελετητές (Bauman et. al. 2014:123, 127).

Θα μπορούσαμε λοιπόν να δούμε τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, καταρχήν ως χώρο και κατά δεύτερον ως χώρο που προάγεται η επιτήρηση; Υπάρχουν διαφορές ανάμεσα στην επιτήρηση στον ψηφιακό και μη ψηφιακό κόσμο; Η Priscilla M. Regan επιβεβαιώνει τις διαφορές μεταξύ ιδιωτικότητας στο φυσικό χώρο και ιδιωτικότητας στον κυβερνοχώρο. Για την Regan (2002:384) υπάρχουν διαφορές μεταξύ συμβατικής ιδιωτικότητας και ψηφιακής ιδιωτικότητας με βασική διαφορά πως στην ψηφιακή ιδιωτικότητα δεν υπάρχουν οπτικές δικλίδες που να επιτρέπουν τη διεύρυνση ή τον περιορισμό της ιδιωτικότητας σε αντίθεση με την ιδιωτικότητα, που μπορεί να υπάρχει πχ. σε ένα πολυκατάστημα (που παρόλο και εκεί μπορεί να υπάρχει βιντεοεπιτήρηση, όπως παραθέτει η συγγραφέας). Οι Stefan Strauß and Michael Nentwich (2013) κάνουν λόγο για «ημι-δημόσιο χώρο» ('semi-public space'), όταν αναφέρονται στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Έτσι, πολύ εύγλωττα, περιγράφουν οι Strauss και Nentwich (2013:726) τον «ημι-δημόσιο χώρο» ως τις περιπτώσεις εκείνες των μέσων κοινωνικής δικτύωσης που απαιτούν ενός είδους πιστοποίηση που επιτρέπει στο χρήστη να συνδεθεί με το λογαριασμό του. Αυτού του είδους η πιστοποίηση με τη σειρά της, είναι που επιτρέπει στο χρήστη να ανοίξει ένα παράθυρο στον κόσμο γράφοντας δημόσια δηλώσεις ή/και περιορίζοντας το κοινό που θα τις διαβάσει σε ένα, περισσότερα ή και κανένα άτομο. Στον αντίποδα, ο Daniel Joyce (2015:274-275) αναφέρει πως θα πρέπει να ιδωθεί το διαδίκτυο όχι ως 'χώρος' και ειδικά 'γεωγραφικός χώρος' αλλά, αντίθετα, ως 'περιβάλλον', προβάλλοντας αντίσταση στο δικαίωμα της ψηφιακής ιδιωτικότητας, αν και εδώ ο συγγραφέας αναφέρεται στο Γενικό Ψήφισμα της Συνέλευσης των Ηνωμένων Εθνών 68/167, που αφορά «Στο δικαίωμα στην ιδιωτικότητα στην ψηφιακή εποχή».

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ – ΑΠΟ ΤΟ ΠΑΝΟΠΤΙΣΜΟ ΣΤΗΝ ΨΗΦΙΑΚΗ ΕΠΙΤΗΡΗΣΗ

ΤΙ ΕΙΝΑΙ Η ΕΠΙΤΗΡΗΣΗ;

Στο κεφάλαιο αυτό επιχειρείται η αποτύπωση των κεντρικών θέσεων των βασικών στοχαστών σε διεθνές επίπεδο και κυρίως δίνεται έμφαση στην αγγλόφωνη βιβλιογραφία για το θέμα της επιτήρησης στον ψηφιακό κόσμο και πιο ειδικότερα στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Η απόπειρα αυτή επιδιώκει να χαρτογραφήσει με πληρότητα όχι μόνο τις κεντρικές θέσεις των στοχαστών/-τριών αλλά και τις διαφορετικές τάσεις και διαστάσεις του θέματος έτσι, όπως έχουν δημιουργηθεί τις τελευταίες δεκαετίες, στις οποίες τελέστηκαν και οι τεράστιες τεχνολογικές αλλαγές στην πληροφοριακή τεχνολογία και κατ' επέκταση στον τρόπο που επικοινωνούμε και ζούμε.

Για το μελετητή της επιτήρησης Gary Marx (2015b:733), η «επιτήρηση» είναι μία «γενική διαδικασία» που δεν περιορίζεται σε κυβερνήσεις (2015b:734), ενώ περιγράφει την επιτήρηση με μια σειρά από ρήματα όπως:

«κοιτώ, παρατηρώ, παρακολουθώ, εποπτεύω, ελέγχω, ...εξετάζω...ερευνώ, κατασκοπεύω ...».

Η επιτήρηση ανθρώπων, συνεχίζει, περιγράφεται συνοπτικά από τον ίδιο ως «regard or attendance to others» και εξηγεί πως συνήθως ο πιο ισχυρός είναι αυτός που επωφελείται της επιτήρησης (Marx, 2015b:734 -735). Τέλος, υποστηρίζει πως η έννοια του κοινωνικού ελέγχου δεν είναι αρκετή για να περιγράψει την επιτήρηση και πως ο έλεγχος αποτελεί τον απώτερο σκοπό ή/και αποτέλεσμα της επιτήρησης (Marx, 2015b:731). Ουσιαστικά, ο Marx αντιμετωπίζει τόσο την «ιδιωτικότητα» όσο και την «επιτήρηση» με θετικά και αρνητικά πρόσημα, αποδίδοντας όχι μόνο θετικά στην «ιδιωτικότητα» ή μόνο αρνητικά στην επιτήρηση. Πιο συγκεκριμένα, ο Marx (2015a:32 - 33) υποστηρίζει πως η ιδιωτικότητα μπορεί να ιδωθεί ως μια κοινωνική αξία με θετικό πρόσημο, αλλά και ταυτόχρονα ως μια αντι-κοινωνική αξία, που έρχεται σε αντίθεση με τις έννοιες της κοινότητας. Ανάλογη είναι και η αντιμετώπιση του συγγραφέα για την «επιτήρηση» που εξηγεί πως έχει κατηγορηθεί πως λειτουργεί προς όφελος των ισχυρών (κράτους και επιχειρήσεων) εντούτοις, μπορεί να θεωρηθεί ως μια

θετική συμπεριφορά, όπως καταλήγει, όπου μπορεί να λειτουργήσει ως προστάτης της ανεξαρτησίας των ομάδων και της προστασίας των ατόμων, αντίστοιχα. Ο Marx (2015a:33) βλέπει την επιτήρηση και εξηγεί πως τόσο η επιτήρηση όσο και η ιδιωτικότητα θα πρέπει να ιδωθούν υπό το πρίσμα της πληροφοριακής τεχνολογίας.

Ο Roger A. Clarke (1988:505), για την έννοια της αρχαιοπαρακολούθησης (dataveillance), σχεδόν τριάντα χρόνια πριν, έγραφε πως η αρχαιοπαρακολούθηση/αρχαιοεπιτήρηση είναι «από τη φύση της» προβληματική, γεγονός που υποδηλώνει πως είναι εξ' ορισμού προβληματική! Επιπρόσθετα, ορίζει την επιτήρηση ως:

«την συστηματική έρευνα ή απεικόνιση των δράσεων ή των επικοινωνιών ενός ή περισσότερων ανθρώπων. Πρωταρχικός της σκοπός είναι η συλλογή πληροφοριών για αυτούς, τις δραστηριότητές τους, ή των συντρόφων τους...» (1988:499).

με απώτερο σκοπό τον εντοπισμό ολόκληρων πληθυσμών.

Οι Steve Mann & Joseph Ferenbok (2013:18) υποστηρίζουν πως όλοι επιτηρούνται ακόμα και οι παρατηρητές ή τουλάχιστον μπορούν να επιτηρηθούν οι πολλοί από τους λίγους με τις δυνατότητες που δίνουν οι τεχνολογίες και ειδικά οι έξυπνες συσκευές κινητών τηλεφώνων.

Για τον Lyon⁹ (2010:40) η λέξη «παρακολούθηση» ενέχει απειλή και ίσως γι' αυτό ο Marx (2015b:733) να γράφει πως η επιτήρηση μπορεί να ιδωθεί τόσο ως «απάντηση σε απειλές όσο και ως απειλή». Για τον Lyon (2010:40) η επιτήρηση, ομοίως με τον Marx, δεν μπορεί να θεωρείται εντελώς αρνητική, ενώ κάνει λόγο για τη δυσυπόστατη φύση της λέξης αυτής « ...ένα σκληρό αλλά και ένα μαλακό πρόσωπο...», και θα πρόσθετα πως θα μπορούσε να ιδωθεί ως ένας άλλος Ιανός¹⁰. Ο Lyon (2010:40) υποστηρίζει πως η παρακούθηση αναδεικνύει θέματα που άπτονται εξουσίας, τεχνολογικής εξέλιξης και διαχείρισης πληροφοριών. Για τον Lyon (2010:44), «Η ιδιωτικότητα παράγει παρακολούθηση που, όπως λέγεται, απειλεί την ιδιωτικότητα» και

⁹ Το συγκεκριμένο κεφάλαιο του Lyon έχει μεταφραστεί στα ελληνικά και χρησιμοποιείται σε αυτό ο όρος *παρακολούθηση*.

¹⁰ Ρωμαϊκός θεός του πολέμου με δύο πρόσωπα.

επιπλέον, μπορεί οι άνθρωποι να ανησυχούν για τα προσωπικά τους δεδομένα, εντούτοις, η προστασία της ιδιωτικότητας δεν αποτελεί βασικό θέμα πολιτικής συζήτησης (Lyon, 2010: 51).

Μπορεί ο Lyon και ο Marx να βλέπουν αμφότερες θετικές και αρνητικές προεκτάσεις στην επιτήρηση και ο Haggerty (2006:36) να υιοθετεί ουδέτερη στάση, αναφορικά με αυτήν, όμως ο ίδιος διερωτάται «Γιατί υπάρχει προσκόλληση από τους θεωρητικούς στα αρνητικά της επιτήρησης αγνοώντας τυχόν θετικές προεκτάσεις αυτής»; για να απαντήσει πως οι μελετητές «...εκπαιδεύονται στην παράδοση της κριτικής». Αλλά πώς θα μπορούσε να γίνει αλλιώς, αφού οι Κοινωνικές Επιστήμες οφείλουν να ασκούν κριτική;

Ο Haggerty (2006:41) αποδίδει στην επιτήρηση ουδετερότητα, κατατάσσοντάς τον στους θεωρητικούς που προτείνουν ουδέτερους ορισμούς για την επιτήρηση (Fuchs, 2010:3). Ο Haggerty (2006) σημειώνει πως: «Η επιτήρηση δεν είναι ούτε καλή ούτε κακή», κάτι που επιβεβαιώνει και ο Fuchs για τον Haggerty (2010:3). Επιπλέον, η ουδέτερη στάση του Haggerty επιβεβαιώνεται και από το γεγονός πως οι Haggerty και Ericson (2003:23), κάνοντας μία σύγκριση με την παραδοχή του Foucault πως η εξουσία δεν είναι θετικά ή αρνητικά φορτισμένη, μεταφέρουν την ίδια παραδοχή στην έννοια της επιτήρησης και εξηγούν πως δεν έχει «εγγενή χαρακτηριστικά» αλλά ούτε και τύπους που μπορούν να εφαρμοστούν σε παγκόσμιο επίπεδο. Οι Haggerty και Ericson ορίζουν την επιτήρηση ως:

«...την συλλογή και ανάλυση πληροφοριών για πληθυσμούς έτσι ώστε να κυβερνήσουν τις δραστηριότητές τους» (Haggerty & Ericson, 2003:3).

Στον αντίποδα τώρα, ο Fuchs (2010:14) παραδέχεται τις αρνητικές επιδράσεις της επιτήρησης και μοιάζει να στέκει σε αυτές χωρίς να βλέπει θετικές όψεις. Σε μια απόπειρα ορισμού της έννοιας της επιτήρησης, ο Fuchs (2010:14) υποστηρίζει θερμά πως η έννοια αυτή θα πρέπει να χρωματίζεται ως αρνητική, αν και κάνει λόγο και για τις ουδέτερες διαστάσεις της επιτήρησης και επιπλέον εξηγεί πως η πανοπτική διάσταση της επιτήρησης δεν συμβαίνει λόγω των τεχνολογιών επιτήρησης, αλλά συμβαίνει, επειδή τα κράτη κάνουν χρήση της εξουσίας για πειθαρχική επιτήρηση (2010:10). Ο Fuchs (2010:14) διακρίνει στις ουδέτερες διαστάσεις της επιτήρησης μία «οντολογική ποιότητα όλων των κοινωνιών» ή ακόμα, όπως εξηγεί, οι αρνητικές διαστάσεις αυτής συνοδεύονται και από θετικές. Για τον Fuchs (2010:15 -16) δεν

υπάρχει κοινά αποδεκτός ορισμός της επιτήρησης και τονίζει πως πάντα πρέπει να λαμβάνονται υπόψιν «τα όρια μεταξύ επιτήρησης και πληροφορίας», ενώ στον αντίποδα της επιτήρησης είναι η αλληλεγγύη.

Ο Fuchs (2010: 2-3) εξηγεί πως οι ουδέτεροι ορισμοί της επιτήρησης προέρχονται από τους: Anthony Giddens, Ericson και Haggerty, Marx και άλλους, ενώ οι αρνητικά φορτισμένοι ορισμοί από: Foucault, Diana R. Gordon (που μιλά για ηλεκτρονικό πανοπτικόν), Lyon, Haggerty και Ericson, Toshimaru Ogura και άλλους. Τέλος, ο Fuchs εξηγεί πως οι ουδέτερα προσανατολισμένοι ορισμοί δεν λαμβάνουν υπόψιν τους την ετυμολογία του όρου *surveillance*, τη θεωρητική σύγχυση και την κανονικοποίηση της «επιτήρησης». Είναι σημαντικό λοιπόν η αποσαφήνιση του όρου της επιτήρησης στην εργασία να περιλαμβάνει τόσο τις ουδέτερες όσο και τις αρνητικές όψεις του όρου, έτσι, όπως τις παρουσιάζουν οι σύγχρονοι θεωρητικοί. Εντούτοις, ο Fuchs δεν φαίνεται να αναγνωρίζει καμία θετική διάσταση της επιτήρησης.

Εντούτοις, ο Lyon διαφοροποιείται ξεκάθαρα από άλλους θεωρητικούς (πχ Fuchs), που θέλουν την επιτήρηση ως ένα φαινόμενο με αποκλειστικά αρνητικές διαστάσεις. Πιο συγκεκριμένα, ο Lyon (1994:31 - 32) σημειώνει πως η επιτήρηση μπορεί να ιδωθεί από τη μια μεριά ως κοινωνικός έλεγχος (πχ το νοσοκομείο, η φυλακή ή ακόμα και μια ολόκληρη πόλη), απ' την άλλη όμως ως κοινωνική συμμετοχή (social participation ή ως citizenship) και φέρει ως παράδειγμα πως δεν είναι μόνο η θέαση της 'πειθαρχικής κοινωνίας' του Foucault ή της γραφειοκρατίας του Weber αλλά, ότι πλέον επιχειρείται ίση μεταχείριση σε όλους. Εξάλλου, ο Lyon υποστηρίζει (1994:32) ότι η επιτήρηση δεν είναι παρά το αποτέλεσμα αγώνων για δικαιώματα (citizenship). Με άλλα λόγια, ο Lyon προσπαθεί σε αυτό το σημείο να λειάνει τις αρνητικές συνισταμένες της επιτήρησης του 19^{ου} αιώνα και εξηγεί πως δεν είναι σωστό να εστιάζουμε μόνο στη μία πλευρά του νομίσματος και το δικαιολογεί λέγοντας πως η επιτήρηση δεν είναι μόνο κοινωνικός έλεγχος αλλά και κοινωνική συμμετοχή πχ ίση μεταχείριση σε όλους τους πολίτες (1994:31). Ο Lyon (2010:52-53) υπενθυμίζει τέλος, πως οι πολίτες δεν είναι αμέτοχοι στην παρακολούθηση, του εναντίον μάλιστα, συμμετέχουν ενεργά σε αυτή με πολλούς τρόπους.

ΧΑΡΤΟΓΡΑΦΗΣΗ ΤΩΝ ΒΑΣΙΚΩΝ ΘΕΩΡΗΤΙΚΩΝ ΡΕΥΜΑΤΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΠΙΤΗΡΗΣΗ

ΜΕΤΑ-ΠΑΝΟΠΤΙΚΕΣ ΘΕΩΡΙΕΣ, ΜΑΡΞΙΣΤΙΚΕΣ ΘΕΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΛΛΕΣ ΟΠΤΙΚΕΣ

Στο δεύτερο κεφάλαιο, προσεγγίζονται αδρά οι βασικές θεωρητικές θεάσεις της επιτήρησης. Ήδη στο Κεφάλαιο I *Νεοτερικότητα και Επιτήρηση* δόθηκε έμφαση στις Πανοπτικές θεωρίες αναγνωρίζοντας τη συμβολή του Foucault. Στις παραγράφους που ακολουθούν δίνεται έμφαση στις μαρξιστικές θεάσεις της επιτήρησης καθώς και σε άλλες προσεγγίσεις. Οι Galic, Timan, Koops, (2016) διακρίνουν τρεις *φάσεις* για τις προσεγγίσεις της επιτήρησης, όπου η κάθε φάση αντιστοιχεί και σε κάποια/-ες θεωρία/-ες. Η πρώτη φάση διακρίνεται από τη σύλληψη της ιδέας των αδελφών Bentham με βάση το αρχιτεκτονικό σχέδιο μίας φυλακής, στο οποίο ο φύλακας μπορεί να βλέπει τους φυλακισμένους αλλά όχι το αντίθετο, χάριν στην αρχιτεκτονική του εν λόγω εγχειρήματος, όπως ήδη προαναφέρθηκε σε προηγούμενα κεφάλαια. Στη συνέχεια, με αφορμή αυτό το σχέδιο, ανέπτυξε τη θεωρία του ο Foucault για την επιτήρηση. Στη δεύτερη φάση, περίοπτη θέση έχει ο Gilles Deleuze και οι *κοινωνίες ελέγχου*, αλλά και άλλοι θεωρητικοί, όπως οι: Haggerty και Ericson με το *ψηφιδωτό επιτήρησης*¹¹ (surveillance assemblage) που αντλούν έμπνευση από τον Deleuze, η Shoshana Zuboff με τον *καπιταλισμό επιτήρησης*¹² (surveillance capitalism) κλπ. Η τρίτη δεν περιλαμβάνει κάποια πολύ ιδιαίτερη θεωρία αλλά πολλές παραλλαγές των προηγούμενων και ήδη προαναφερθέντων, ενώ υπάρχει μετακίνηση σε πιο «χρηστοκεντρικές»¹³ οπτικές συμμετοχής και αντίστασης» (Galic, Timan, Koops, 2016:2). Οι Galic et al. (2016) ενδεικτικά αναφέρουν μερικές, όπως είναι το

¹¹ Στα ελληνικά έχει μεταφραστεί το surveillance assemblage ως ψηφιδωτό παρακολούθησης. Στο κείμενο χρησιμοποιείται ο όρος ψηφιδωτό παρακολούθησης όταν αναφερόμαστε στην ελληνική μετάφραση ή ψηφιδωτό επιτήρησης όπου όχι.

¹² Η μετάφραση του surveillance capitalism ως επιτήρηση καπιταλισμού είναι δική μου. Ο όρος δεν ανήκει στην Zuboff αλλά η ίδια τον διάνθισε χωρίς να είναι αυτόνομη θεωρία (Galic, Timan, Koops, 2016:16).

¹³ Οι χρηστο-κεντρικές θεωρήσεις τοποθετούν τον χρήστη και ως επιτηρούμενο και ως επιτηρητή, και ως κάποιον που μοιράζεται και ως κάποιον που βλέπει άλλους να μοιράζονται (Galic, Timan, Koops, 2016: 21 - 22).

εθελοντικό Πανοπτικόν (participatory Panopticon), του Reginald Whitaker (1999), η *παρακολούθηση δεδομένων* (dataveillance) του Clarke (1988), που ήδη αναφέρθηκαν παραπάνω κ.ά. Η συμβολή του Deleuze έγκειται στο γεγονός πως από τις κοινωνίες της πειθαρχίας, που πρόταξε ο Foucault, περάσαμε στις κοινωνίες ελέγχου, ενώ η Zuboff φέρνει στο προσκήνιο την εμπορευματοποίηση αυτή τη φορά δια μέσου της τεχνολογίας των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, που θα δούμε και παρακάτω.

Μπορεί ο Foucault να άνοιξε τη συζήτηση και να έθεσε στο τραπέζι ζητήματα εξουσίας, πειθαρχίας, υποταγής, *κανονικοποίησης* και επιτήρησης, ο θεωρητικός διάλογος, όμως, συνεχίστηκε λαμβάνοντας υπόψιν τόσο, όσα ο Foucault μετέφερε μέσα από τα γραπτά του και τις συνεντεύξεις του, όσο και τις τεχνολογικές πολυπλοκότητες του 21^{ου} αιώνα, καθώς αυτές επηρεάζουν το δίχως άλλο τη μετατόπιση των συνόρων μεταξύ του ιδιωτικού και του μη ιδιωτικού. Για τον θεωρητικό Deleuze (2001:12 [1990]) είναι το *ψηφίο* που δίνει την πρόσβαση στις πληροφορίες και προφανώς οσμίστηκε τη μετάβαση από τις αναλογικές κοινωνίες στις ψηφιακές. Για τον Deleuze οι *κοινωνίες κυριαρχίας* και στη συνέχεια *πειθαρχικές κοινωνίες* - για τις οποίες μίλησε ο Foucault - έδωσαν τη σκυτάλη τους στις *κοινωνίες ελέγχου*, ενώ πλέον βιώνεται το πέρασμα στην *ψηφιακή* συσχέτιση των πραγμάτων (2001 [1992]: 10 - 11). Πιο συγκεκριμένα, αυτό που εξηγεί είναι ότι, ενώ οι πειθαρχικές κοινωνίες ενδιαφέρονται για «την υπογραφή που υποδηλώνει το άτομο και τη θέση του σε μία *μάζα*» στις κοινωνίες ελέγχου αυτό που μετράει είναι ένα ψηφίο που δίνει πρόσβαση¹⁴ κάπου και όχι το σύνθημα (Deleuze, 2001 [1990] :12). Ίσως η παραπάνω τοποθέτηση να έχει ισχύ στο σήμερα και στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, όπου εκεί απαιτείται το όνομα που έχει επιλέξει ο χρήστης καθώς και ο προσωπικός κωδικός πρόσβασης, για να μπορεί κανείς να έχει πρόσβαση στην πλατφόρμα κοινωνικής δικτύωσης, στην οποία έχει κάνει εγγραφή.

Οι Haggerty και Ericson, όντας θετικά προσκείμενοι στο έργο των Deleuze και Felix Guattari, συνέθεσαν, αρκετά χρόνια πριν, το *ψηφιδωτό της παρακολούθησης*¹⁵ και η

¹⁴ Στη μετάφραση του κειμένου, ο μεταφραστής σημειώνει πως το γαλλικό mot de passe χρησιμοποιείται και αποδίδεται με την έννοια του κωδικού πρόσβασης.

¹⁵ Χρησιμοποιείται ο όρος παρακολούθηση αντί του όρου επιτήρηση επειδή στην ελληνική μετάφραση αποδίδεται με τον όρο παρακολούθηση.

σύνθεση της ιδέας του ψηφιδωτού «λειτουργεί αποσπώντας τα ανθρώπινα σώματα από τις εδαφικές διευθετήσεις τους και διαχωρίζοντάς τα σε μια σειρά διακριτές ροές. Αυτές οι ροές κατόπιν επανασυναρμολογούνται σε διακριτούς «ψηφιακούς σωσίες» (data doubles), οι οποίοι μπορούν να εξεταστούν εξονυχιστικά και να γίνουν στόχοι για κάθε είδους παρέμβαση» (2010:83 [2000]). Πιο συγκεκριμένα τώρα, οι Haggerty και Ericson (2003:7) κάνουν λόγο για πληροφοριακές ροές των ατόμων, οι οποίες όμως, αν και αποσπασματικές, έχουν πρόσβαση σε αυτές οι θεσμοί.

Οι Haggerty και Ericson (2003:3,6) υποστηρίζουν πως ένα από τα αποτελέσματα της επιτήρησης είναι η χρήση νέων τεχνολογιών επιτήρησης, που μπορούν εύκολα να ελέγχουν ολοκληρωτικά. Μάλιστα τονίζουν πως γενικά είθισται οι θεωρητικοί να δίνουν έμφαση στις αρνητικές ¹⁶ εκείνες επιπτώσεις της επιτήρησης. Οι Haggerty και Ericson (2000:608), αν και μερικώς, συντάσσονται θεωρητικά στο πλευρό των: Deleuze και Guattari.

Από την άλλη πλευρά, θα μπορούσε η επιτήρηση, και δη η ηλεκτρονική επιτήρηση εν τέλει, να ιδωθεί με καπιταλιστικούς όρους; Με όρους καπιταλιστικούς εξηγεί την επιτήρηση στο διαδίκτυο η Zuboff (2015:75), που συσχετίζει τα Μεγάλα Δεδομένα (Big Data) με αυτό που αποκαλεί καπιταλισμό επιτήρησης (surveillance capitalism), που αποσκοπεί στην καταγραφή συμπεριφορών για τον έλεγχο της αγοράς. Πιο συγκεκριμένα, η Zuboff χρησιμοποιώντας ως παράδειγμα την εταιρία *Google* που κάνει χρήση των Μεγάλων Δεδομένων, εξηγεί πώς δημιουργείται πλέον «ένας νέος τύπος εξουσίας» και συνεχίζει γράφοντας πως

«Η δουλειά της επιτήρησης, δεν είναι να διαβρώσει τα δικαιώματα της ιδιωτικότητας αλλά να τα αναδιανείμει» (2015:83).

ενώ προσθέτει πως τα δικαιώματα αυτά υπάρχουν με φόντο την επιτήρηση. Η προβληματική της συνεχίζει, αφού παρατηρεί πως αντικαθίστανται ο νόμος και η κοινωνική εμπιστοσύνη από την κυριαρχία του “Big Other” ενώ δεν παραμερίζει και το γεγονός πως ο μέσος χρήστης του διαδικτύου δεν γνωρίζει τους σκοπούς της *Google* αναφορικά με τη χρήση και αποθήκευση των προσωπικών δεδομένων. Σε αυτό ακριβώς το σημείο είναι που εντοπίζει και η ίδια την αχίλλειο πτέρνα των χρηστών,

¹⁶ Η πλάγια υπογράμμιση είναι των συγγραφέων.

και η επιτήρηση μοιάζει να το ξέρει καλά ή του “Big Other” όπως χρησιμοποιεί (Zuboff, 2015:83). Τέλος, η Zuboff, (2015:86) καταλήγει πως δεν μπορεί να υπάρξει δημοκρατία υπό το καθεστώς του surveillance capitalism και εξηγεί πως ενώ, σε παλαιότερες φάσεις οι κεφαλαιοκράτες χρειάζονταν τους καταναλωτές για εργασία και κατανάλωση στην παρούσα φάση το μόνο που χρειάζονται είναι η «εξαγωγή των δεδομένων τους» και ως εκ τούτου, σύμφωνα πάντα με την ίδια, η δημοκρατία δεν μπορεί να λειτουργήσει ως «μέσο ευημερίας».

Εξάλλου, και ο Fuchs (2016, 2013, 2012a,2011) κάνει μια απόπειρα για μια συσχέτιση της επιτήρησης με τον Karl Marx και τη θεωρία κεφαλαίου. Πιο συγκεκριμένα, ο Fuchs (2016, 2013, 2012a: 127), ενώ παρατηρεί πως υπήρχε ένα έλλειμμα ενδιαφέροντος για την μαρξιστική θεωρία στις Κοινωνικές Επιστήμες, επισημαίνει ξαφνικά μια επιστροφή σε αυτήν με εφαρμογή στις σπουδές Επικοινωνίας στην εποχή της κρίσης του καπιταλισμού, ενώ επισημαίνει πως πρέπει να ξαναδιαβαστεί ο Marx στην εποχή του ψηφιακού καπιταλισμού. Ο Fuchs, (2011:294) αν και αναφέρει πως στην εποχή που ζούσε και έγραφε ο Karl Marx δεν υπήρχε επιτήρηση των καταναλωτών, εντούτοις υπήρχε οικονομική επιτήρηση καθώς και έλεγχος στη διαδικασία παραγωγής. Ο Fuchs (2012a:2-5) εξηγεί πως υπάρχουν πέντε οπτικές που εξηγούν τη συσχέτιση μεταξύ επιτήρησης και μαρξικής ανάλυσης η πρώτη αφορά απόψεις που υιοθετούν πως ο Marx δεν έδειξε το απαιτούμενο ενδιαφέρον για την επιτήρηση, η δεύτερη αφορά σε απόψεις που δεν έδωσαν την απαιτούμενη προσοχή «της καπιταλιστικής οικονομίας στην άσκηση της επιτήρησης και της πειθαρχικής εξουσίας», η τρίτη σε απόψεις που αποδέχονται τη συμβολή του Marx στην επιτήρηση πχ σύμφωνα με το Fuchs ο Lyon εντάσσεται σε αυτή την άποψη, η τέταρτη σε μαρξιστικές οπτικές που κάνουν λόγο για έλεγχο της εργατικής τάξης, ωστόσο δεν κάνουν λόγο για επιτήρηση και τέλος η πέμπτη, σε απόψεις που υιοθετούν Μαρξικές έννοιες. Ο Fuchs (2012a:5-6) στο ίδιο άρθρο αναδεικνύει κάποιες θεωρητικές κατηγορίες στο κύκλο της συσσώρευσης και τις αντιστοιχεί με διαφορετικές κατηγορίες επιτήρησης πχ κάθε φάση του κύκλου συσσώρευσης αντιστοιχεί σε διαφορετική κατηγορία επιτήρησης, για παράδειγμα η παραγωγή συσχετίζεται με την επιτήρηση της εργατικής τάξης, με την επιτήρηση περιουσίας κλπ. Τέλος, ο Fuchs (2010:174, 2011: 230, 2012a:13) σημειώνει πως ο καπιταλισμός στηρίχτηκε στην έννοια της ιδιωτικής σφαίρας και έθεσε ως αίτημα το διαχωρισμό δημόσιας και ιδιωτικής σφαίρας και μάλιστα ο ίδιος ο καπιταλισμός προάγει την ανωνυμία, όπου και είναι απαραίτητο μέρος αυτού.

Για τον Lyon,

«Η ιδιωτικότητα παράγει παρακολούθηση¹⁷ που, όπως λέγεται, απειλεί την ιδιωτικότητα».

(Lyon, 2010:44)

Για την Zuboff (2015) δεν υπάρχει, ακόμα τουλάχιστον, ένας ικανοποιητικός ορισμός για τα Big Data και αυτό, επειδή γίνεται προσπάθεια να εξηγηθεί με όρους τεχνολογίας ενώ για την ίδια τα Big Data άγονται στην κοινωνική σφαίρα. Ο Lyon (2014) μελετά το χρονικό των αποκαλύψεων του Snowden που έλαβε χώρα το 2013 και εξηγεί πως δεν υπάρχει αρκετή γνώση που θα επιτρέψει την άρτια κατανόηση της επιτήρησης. Στοιχεία όπως: η διεύθυνση IP, η τοποθεσία, κ.ά. αποτελούν τα λεγόμενα “metadata” (Lyon, 2015:140, 2014:3) στα οποία αφορούν και οι αποκαλύψεις του Snowden, αν και δεν υπάρχει ξεκάθαρος ορισμός για το τι είναι, εντούτοις δεν συσχετίζονται με περιεχόμενο πχ ηλεκτρονικής αλληλογραφίας (2014:10). Συμπερασματικά, ο Lyon (2014:3,11) καταλήγει πως η επιτήρηση από το κράτος συμβαδίζει με την επιτήρηση για εμπορικούς σκοπούς, όπου και βασίζονται εν πολλοίς στα Big Data και αυτά με τη σειρά τους στα «metadata», όπως είναι διεύθυνση IP, τοποθεσία κλπ.

Τέλος, ο Lyon (2010: 54-55) προτείνει, ως βασικές λύσεις για την αντιμετώπιση των αρνητικών πλευρών της παρακολούθησης, τις «αρχές της δίκαιης πληροφόρησης» καθώς και τα κινήματα τα οποία μπορούν να αποτελέσουν, κατά τον συγγραφέα, τρόπους αντίστασης στην παρακολούθηση και στηλιτεύει τις «συνωμοσιακές και παρανοϊκές αντιδράσεις» (2010: 56). Εξάλλου, και ο David Harper (2011: 5-6) σε ποιοτική έρευνα που διεξήγαγε με τη μέθοδο των ημι-δομημένων συνεντεύξεων σε τριάντα ένα (31) συμμετέχοντες που κατοικούν μεταξύ άλλων στο Λονδίνο, σε ζητήματα αναφορικά με την κυβερνο-επιτήρηση (cyber-surveillance), μόνο μια μειοψηφία φάνηκε να υιοθετεί «συνωμοτικές αφηγήσεις».

Στον ίδιο τόνο και ο Clarke (1988:498) όπου, μερικές δεκαετίες νωρίτερα, έγραφε, όπως θα δούμε και παρακάτω, πως «Η επιτήρηση είναι ένα από τα στοιχεία της

¹⁷ Χρησιμοποιείται ο όρος παρακολούθηση γιατί το κεφάλαιο του Lyon «Η καθημερινή παρακολούθηση» (2010) είναι μεταφρασμένο στα ελληνικά.

τυραννίας», άποψη που μάλλον ως αρνητική μπορεί να ιδωθεί. Ο Clarke (1988:505) διατείνεται πως, ενώ υπάρχουν τόσοι κίνδυνοι όσο και οφέλη από την παρακολούθηση δεδομένων, εντούτοις, οι κίνδυνοι υπερτερούν των πλεονεκτημάτων και όπως γράφει η αρχαιοπαρακολούθηση «...είναι από την φύση της αναιδής και απειλητική». Ο Clarke (1988:496) παραθέτει την άποψη που θέλει τους υπολογιστές να επιτηρούν τους πολίτες για λογαριασμό του κράτους και των επιχειρήσεων, εντούτοις, ο Fuchs (2010:10) εξηγεί πως δεν είναι οι τεχνολογίες επιτήρησης που ευθύνονται για την πανοπτική αντιμετώπιση, αλλά είναι τα κράτη και οι επιχειρήσεις που τα χρησιμοποιούν με σκοπό την πειθάρχηση.

ΜΟΡΦΕΣ ΠΑΝΟΠΤΙΚΟΝ

ΕΘΕΛΟΝΤΙΚΟ ΠΑΝΟΠΤΙΚΟΝ (PARTICIPATORY PANOPTICON)

Για τον Whitaker (1999:141) αυτή η μορφή του Πανοπτικού, δηλαδή αν θα το αποδίδαμε στην ελληνική γλώσσα, ως *εθελοντικό Πανοπτικόν*, εφαρμόζεται σε μια σειρά από καθημερινές δράσεις από την ανάληψη χρημάτων στα μηχανήματα αυτόματης ανάληψης των τραπεζών, μέχρι και τις κάρτες υγείας που έχουν πολλές πληροφορίες για την κατάσταση υγείας του κατόχου, όπως και η βιντεο-επιτήρηση, ενώ πολλές από αυτές τις δράσεις συνδυάζονται με καταναλωτικές συνήθειες. Να θυμίσουμε πως στα τέλη της δεκαετίας του '90 το Facebook δεν είχε κάνει ακόμα την εμφάνισή τους αλλά και γενικότερα τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης έκαναν τα πρώτα δειλά δειλά βήματά τους. Αυτή την εθελοντική συμμετοχή φαίνεται να την ασπάζετε και η Sarah E. Igo (2015:18), όταν γράφει γι' αυτήν, πως είναι «αίτημα» των ανθρώπων να εκτίθενται στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης και πως οι ίδιοι επιλέγουν να εκθέσουν την προσωπική τους ζωή.

ΣΥΝΟΠΤΙΚΟΝ (SYNOPTICON)

Ο Thomas Mathiensen (1997) θέτει μία ακόμη έννοια στο ήδη πλούσιο θεωρητικό τοπίο για την επιτήρηση εμπνευσμένη αφενός από το Πανοπτικόν και αφετέρου, όπως εξηγεί, από τον Κοινωνιολόγο Frank Henriksen, που εισήγαγε τον όρο του *Synopticon* (*Συνοπτικόν*). Ο Mathiensen (1997:219) υποστηρίζει πως *Synopticism* έχουμε, όταν «ένας μεγάλος αριθμός εστιάζει σε κάτι που είναι κοινό και συνοπτικό» ή με άλλα λόγια είναι το *αντίθετο* του «να κοιτούν οι λίγοι τους πολλούς», όπως αυτό συμβαίνει εν μέρει με το Πανοπτικόν, αν και ακόμα και εκεί αρκεί η υπόνοια ότι επιτηρείσαι και ως μην επιτηρείσαι στην πραγματικότητα. Ο Mathiensen στο άρθρο αναφέρει γεγονότα από την (δυτική) ιστορία των μέσων μαζικής ενημέρωσης αλλά και από τον ψηφιακό κόσμο του διαδικτύου και με παραδείγματα από τη Νορβηγία, για να καταδείξει πως πλέον οι πολλοί βλέπουν τους λίγους, και πως το Panopticon υπάρχει παράλληλα με το Synopticon. Τέτοια παραδείγματα, όπως αναφέρει ο Mathiensen (1997:221) υποστηρίζονται από τον ερχομό της τηλεόρασης στις ΗΠΑ το 1945 και στη Νορβηγία το 1960, όπου οι πολλοί βλέπουν τους λίγους. Εντούτοις, ο Mathiensen δεν βλέπει κάποια θετική προοπτική στο γεγονός ότι οι πολλοί βλέπουν τους λίγους – όπως για

παράδειγμα ο Mann (1998) που θεωρεί την «επιτήρηση από τα κάτω» ως αντίσταση, αντίθετα παροτρύνει για αντίσταση χωρίς να βλέπει σπόρους αντίστασης στην ίδια την εγγενή λειτουργία του Synopticon.

ΜΕΤΑ-ΠΑΝΟΠΤΙΣΜΟΣ (POST – PANOPTICISM)

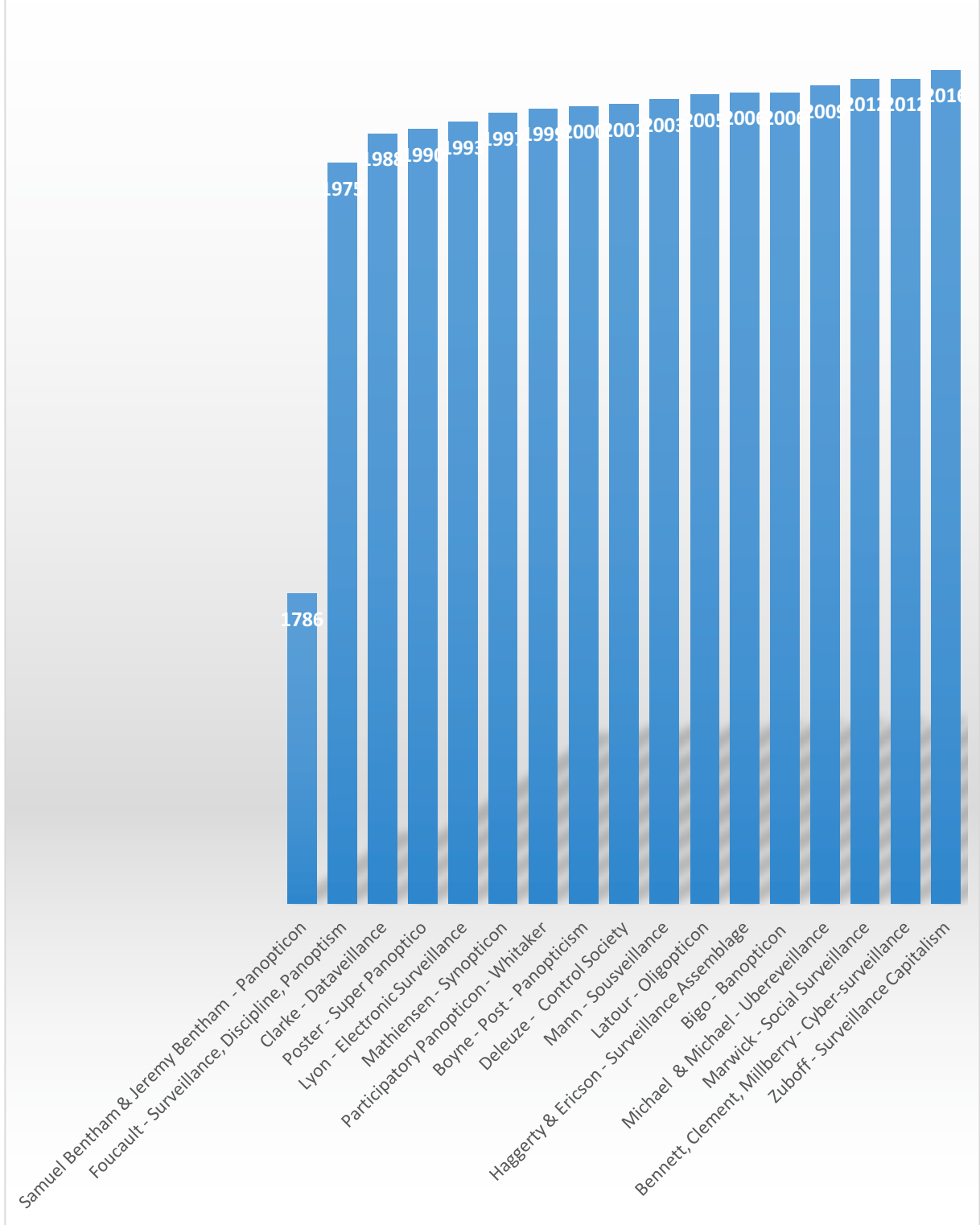
Ο Roy Boyne (2000:285) υποστηρίζει πως ο Μετα- Πανοπτισμός (Post – Panopticism) όχι μόνο υπάρχει και δεν έχει πάψει να υφίσταται αλλά, αντίθετα, είναι η ίδια η επιτήρηση που επιτάσσει την ύπαρξή του ως έναν «αναλυτικό ιδεατό τύπο». Ο Μετα- Πανοπτισμός είναι εδώ και ο Boyne (2000:285) επιδιώκει να αντικρούσει όλα τα επιχειρήματα των, μεταξύ άλλων, Bauman, Bruno Latour (oligopticon) και άλλων, που ισχυρίζονται, σύμφωνα πάντα με τον ίδιο, πως το Πανοπτικόν δεν έχει ισχύ πια.

BAN-OPTICON

Ο Didier Bigo (2006) εισάγει τον όρο Ban – opticon, μια σύνθεση λέξεων του Jean Luc Nancy “Ban” (απαγορεύω/απαγόρευση) και του όρου “opticon” του Michel Foucault. Το Ban – opticon είναι ένα δίκτυο που στον πυρήνα του είναι οι «ανελεύθερες πρακτικές», η δημιουργία κατηγοριών για αποκλεισμένους ανθρώπους, η κανονικοποίηση.

Στις επόμενες παραγράφους ακολουθεί μία περιγραφή των βασικότερων μορφών επιτήρησης. Αυτό θα συμβάλλει στη βαθύτερη κατανόηση του θέματος. Για τους θεωρητικούς (Lyon 1993, 1994, Fuchs, 2010) η επιτήρηση είναι το κομβικό εκείνο σημείο που συναντιούνται η ιδιωτικότητα και οι νέες τεχνολογίες. Ο Lyon (1993:660), με αφετηρία το Πανοπτικόν και το θεωρητικό έργο του Foucault, επιβεβαιώνει τη βαριά σκιά του άγρυπνου βλέμματος του Πανοπτικού στους ψηφιακούς, πλέον, κόσμους και κάνει λόγο για ηλεκτρονική επιτήρηση. Στις παραγράφους που ακολουθούν γίνεται αναφορά στα σημαντικότερες διακρίσεις της επιτήρησης που έχουν εφαρμογή στους ψηφιακούς κόσμους. Στο σχήμα που ακολουθεί παρουσιάζονται συνοπτικά όλα τα ρεύματα που αφορούν στις μορφές Πανόπτικον και επιτήρησης διεθνώς.

Χρονολογική Σειρά

Παπιδάκη, 2016

ΕΠΙΤΗΡΗΣΗ ΑΠΟ ΚΑΤΩ (SOUSVEILLANCE)

Για τους Mann, Jason Nolan, Barry Wellman (2003:332) η επιτήρηση νοείται ως εκείνη που αφορά αυτούς που κατέχουν εξουσία και προΐστανται σε ένα νέο είδος επιτήρησης με την ονομασία «επιτήρηση από τα κάτω» (*sousveillance*), η οποία ερμηνεύεται ως η «παρατήρηση αυτών που είναι στην εξουσία» δια μέσου των τεχνολογικών επιτευγμάτων. «Η επιτήρηση από τα κάτω» συσχετίζεται με τον όρο “Reflectionism”, ο οποίος εισήχθη το 1998 από τον ίδιο το Mann. Οι Mann et.al (2003) εκφράζουν τις ανησυχίες τους αναφορικά με την τοποθέτηση καμερών (κρυφών ή μη) με σκοπό την επιτήρηση των πολιτών σε δημόσιους χώρους ή ακόμα και στον προσωπικό χώρο από εργοδότες. Γενικότερα, ο συγγραφέας (1998) ασκεί έντονη κριτική στα συστήματα της οπτικής παρακολούθησης αλλά και τις τεχνολογικές εφαρμογές, “έξυπνους χώρους” (π.χ κρεβάτι που φαίνεται πότε αυτοί που κοιμούνται σηκώνονται, έτσι, ώστε να προετοιμαστεί καφές), κάμερες, που δίνουν τη δυνατότητα στο χρήστη να κοιτάζει άλλους μέσα από τα ρούχα που φοράνε με τη δικαιολογία αποφυγής κλοπής ή ακόμα και τη χρήση όπλων είτε εφαρμογές που αναγνωρίζουν πρόσωπα, - ας σημειωθεί πως η αναγνώριση προσώπων από το Facebook έχει ήδη εφαρμοστεί με την εφαρμογή Facebook Moments, η οποία επιτρέπει «...να ομαδοποιούνται οι φωτογραφίες με βάση στο ποιος είναι ποιος και πότε φωτογραφήθηκαν ...» (Facebook Moments, 2015 <http://www.momentsapp.com>).

Ας επανέλθουμε, όμως στη χρήση του *sousveillance* ή αλλιώς «της επιτήρησης από τα κάτω» και τη συσχέτιση με το “Reflectionism” δηλαδή με το να στρέψει κάποιος τις τεχνολογικές εφαρμογές/εργαλεία στον ίδιο τον παρατηρητή (Mann et al. 2003:333, Mann, 1998) ή διαφορετικά οι επιτηρούμενοι να γίνουν ο καθρέφτης των επιτηρητών (Mann, 1998) επιτηρώντας τους με ανάλογες συσκευές επιτήρησης. Ο Mann (1998) φιλοδοξεί πως αυτή η τακτική θα διορθώσει το πρόβλημα της επιτήρησης, όπως το κατονομάζει και μάλιστα υποστηρίζει πως η χρήση της τεχνικής αυτής ενισχύει την αυτο – ενδυνάμωση ενάντια στην επιτήρηση. Επιπλέον, ο Mann (1998) εισάγει ακόμα τον όρο “Diffussionism” που ουσιαστικά μπορεί να είναι μία ομάδα ανθρώπων που έχει πάνω της τοποθετημένες κάμερες και όλες συνδέονται, αλλά χωρίς όλες να είναι σε θέση να μεταφέρουν τις εικόνες που βλέπουν και όπως εξηγεί ο Mann (1998) η ιδέα αυτή έχει την αφετηρία της στο Πανοπτικόν του Bentham και στο φύλακα, ο οποίος δεν παρακολουθεί μόνιμα τους έγκλειστους στη φυλακή, αλλά οι ίδιοι γνωρίζουν ότι

μπορεί και να επιτηρούνται ανά πάσα στιγμή. Μεταγενέστερα, οι Mann & Ferenbok (2013:26) διαπιστώνουν πως η “επιτήρηση από τα κάτω”, συγκριτικά με την επιτήρηση, χρειάζεται περισσότερο τη χρήση της τεχνολογίας και επιπλέον, ενώ στην επιτήρηση η εξουσία του επιτηρητή μεγαλώνει πάνω στο αντικείμενο που επιτηρεί, στην περίπτωση της επιτήρησης από τα κάτω, ουσιαστικά, τοποθετεί την εξουσία ενάντια στο αντικείμενο που ιεραρχείται υψηλά μέσα στο σύστημα. Σε κάθε περίπτωση η *επιτήρηση από τα κάτω* αποτελεί εκείνο το παράδειγμα που μοιάζει να διαφοροποιείται από τον Πανοπτισμό του Foucault και για πρώτη φορά σκιαγραφείται η επιτήρηση που προέρχεται από τα κάτω.

Ωστόσο, για την Marwick (2012:381) τόσο ζητήματα εξουσίας όσο και ιδιωτικότητας απαντώνται στην «επιτήρηση» και στην «επιτήρηση από τα κάτω» στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, αλλά δεν έχουν να προσφέρουν κάτι στην κατανόηση της συνθήκης, που θέλει τους ανθρώπους να κοιτούν τις πληροφορίες των άλλων και τις εκάστοτε αντιδράσεις τους.

ΠΑΡΑΚΟΛΟΥΘΗΣΗ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ (DATAVEILLANCE)

Το 1988 ο Clarke εισήγαγε τον όρο *Dataveillance*¹⁸. Στα ελληνικά έχει μεταφραστεί ως Παρακολούθηση Δεδομένων ή Αρχαιοπαρακολούθηση¹⁹ και εισήχθη το 1988 από τον ίδιο τον Clarke και σχετίζεται άμεσα με την εξέλιξη του ηλεκτρονικού υπολογιστή, της πληροφοριακής τεχνολογίας και γενικότερα της συλλογής δεδομένων. Η δεκαετία του '80 είναι η περίοδος που κατά τον Westin (2003:16) σε τεχνολογικό επίπεδο επικρατεί

¹⁹ Ο όρος *Dataveillance* έχει μεταφραστεί στα ελληνικά από τον καθηγητή Σαματά Μ. και Ευταξία Ν. (2010: 290) ως *Παρακολούθηση Δεδομένων ή Αρχαιοπαρακολούθηση*. Το 2012 ο όρος *Dataveillance* μπήκε στο Oxford English Dictionary <http://public.oed.com/the-oed-today/recent-updates-to-the-oed/previous-updates/march-2012/new-words/>.

«σχετική ηρεμία πριν τη καταιγίδα». Ο Clarke ξεκινά την εισαγωγή του άρθρου γράφοντας πως

«Η επιτήρηση είναι ένα από τα στοιχεία της τυραννίας» (1988:498).

Ο Clarke ορίζει το Dataveillance ως:

«...την συστηματική χρήση συστημάτων προσωπικών δεδομένων στην έρευνα ή απεικόνιση δράσεων ή επικοινωνιών ενός ή περισσότερων ανθρώπων».

(Clarke, 1988:499).

Βλέπουμε λοιπόν, πως ο Clarke εισήγαγε από τους πρώτους τη διάκριση μεταξύ «επιτήρησης» και «επιτήρησης/παρακολούθησης» δεδομένων και υποστηρίζει πως κυρίαρχο συστατικό της είναι η χρήση υπολογιστών (1988:501), με κύριο χαρακτηριστικό του Dataveillance, που αφορά μεμονωμένα άτομα, να αποτελεί η *σύνθεση αρχείων*,²⁰ ενώ, όταν το dataveillance αφορά ομάδες, τότε εξειδικεύεται σε ομάδες που παρουσιάζουν κάποιο ενδιαφέρον και υποκινούν υποψίες (1998:503). Ο ίδιος διακρίνει επίσης την προσωπική επιτήρηση (personal surveillance) και τη μαζική επιτήρηση (mass surveillance), τη μεν πρώτη να αναφέρεται σε ένα άτομο, τη δε δεύτερη να βρίσκει εφαρμογή σε ομάδες ανθρώπων (1988:499).

ΕΠΙΤΗΡΗΣΗ ΚΥΒΕΡΝΟΧΩΡΟΥ (CYBER – SURVEILLANCE)

Για τους Colin J. Bennett, Andrew Clement, Kate Milberry (2012:339) η επιτήρηση και η μηχανοργάνωση σχετίζονται άμεσα και ιδιαίτερα, όπως σημειώνουν, την περίοδο μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Παράλληλα, για τους ίδιους συγγραφείς (2012:342) δεν είναι σαφές το εύρος των προσωπικών δεδομένων που ψαρεύονται και ισχυρίζονται πως δεν είναι εύκολη υπόθεση να οριστούν τα χαρακτηριστικά της επιτήρησης του κυβερνοχώρου (cyber-surveillance) (2012:346).

²⁰ Η πλάγια υπογράμμιση είναι του συγγραφέα.

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΠΙΤΗΡΗΣΗ (SOCIAL SURVEILLANCE)

Για την Alice Marwick (2012:379, 390) μία σειρά από διαφορετικές δράσεις όπως «το να κοιτάς» στα social media, είναι κοινωνική επιτήρηση που παράγει πανοπτικές πρακτικές και για την ίδια τη συγγραφέα ορίζεται ως διαδικασία που επιτρέπει να μαθαίνει κανείς πληροφορίες για τους φίλους του ή και για άλλους. Η κοινωνική επιτήρηση στηρίζεται σε τρία χαρακτηριστικά την εξουσία, την ιεραρχία και την αμοιβαιότητα (Marwick, 2012:391). Παράλληλα, διαφέρει από άλλες μορφές όπως η «επιτήρηση από τα κάτω» και αφενός, δεν πρόκειται για επιτήρηση που προέρχεται από εταιρίες και κυβερνήσεις σε άτομα, αλλά πρόκειται για «επιτήρηση» που λαμβάνει χώρα μεταξύ ατόμων και αφετέρου, είναι αμφίδρομη που σημαίνει πως κάποιος ταυτόχρονα μπορεί να ανεβάζει δεδομένα στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης που άλλοι είναι σε θέση να τις βλέπουν, αλλά και ο ίδιος μπορεί να έχει πρόσβαση στις πληροφορίες των άλλων (Marwick, 2012:379). Επιπρόσθετα, η διαφορά της «κοινωνικής επιτήρησης» από την «επιτήρηση» είναι πως μπορεί και να μην είναι καν επιτήρηση σύμφωνα με την Marwick (2012:381)!

UBERVEILLANCE

Οι M. G. Michael και Katina Michael (2009:86) διαπιστώνουν πως η περίπτωση του *uberveillance* δεν αφήνει χώρο για τίποτα που να ανήκει στη σφαίρα του ιδιωτικού και θα μπορούσε να καταγραφεί ως μία διευρυμένη και μόνιμα πανταχού παρούσα ηλεκτρονική επιτήρηση γιατί, πολύ απλά, βρίσκεται σε άμεση συσχέτιση με το ανθρώπινο σώμα. Επιπρόσθετα, οι Michael και Michael (2009:86) υποστηρίζουν πως με το *uberveillance* παρακολουθείται και ελέγχεται σε πραγματικό χρόνο, τόσο η ταυτότητα του ατόμου όσο και η τοποθεσία στην οποία βρίσκεται. Οι Michael και Michael (2009:88) υποστηρίζουν πως όλοι έχουμε να κρύψουμε κάτι και η ερώτηση «*Αν δεν έχεις κάτι να κρύψεις, γιατί να ανησυχείς;*» απλά δεν ευσταθεί.

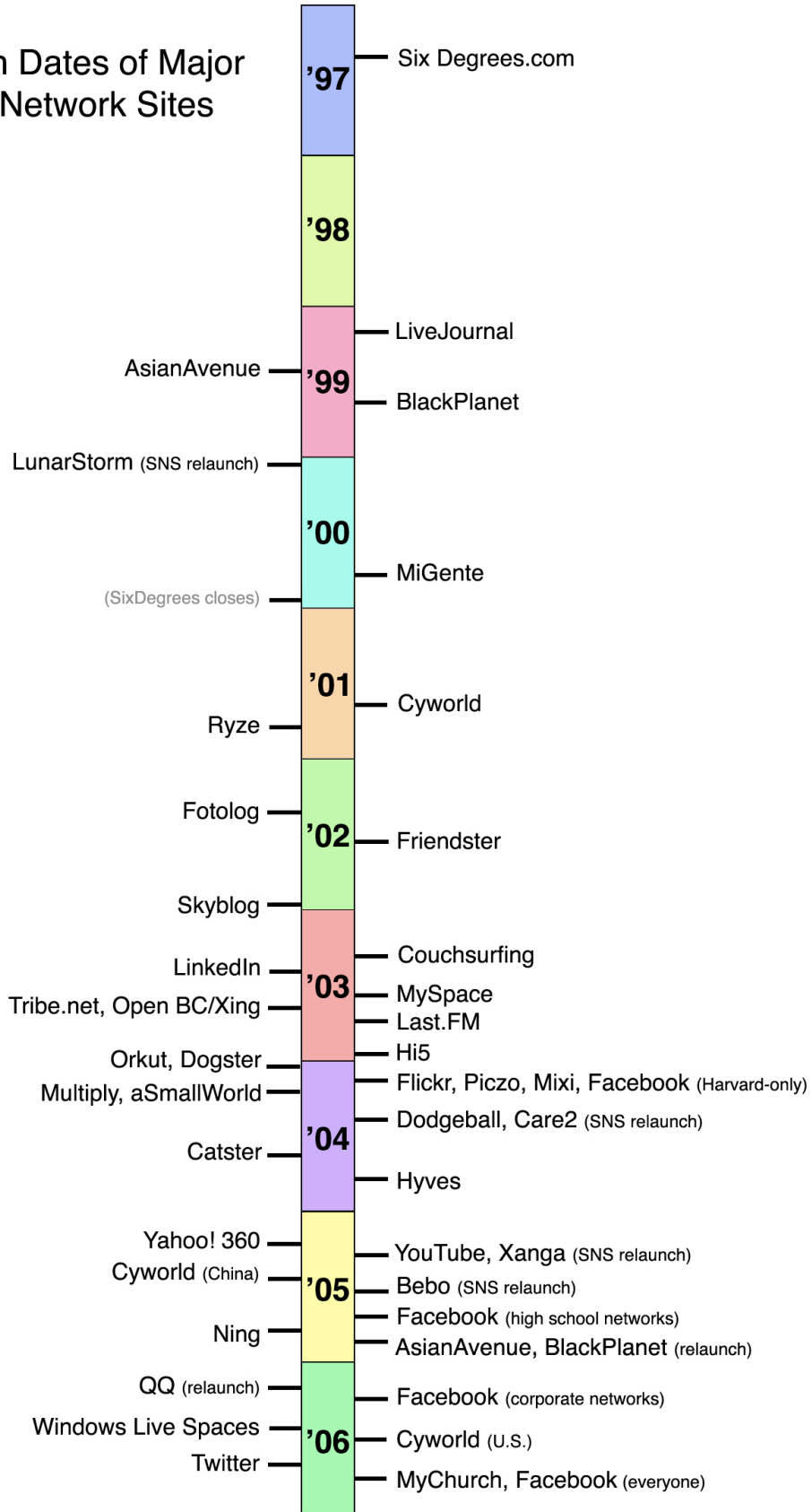
Μήπως η αίσθηση της μόνιμης επιτήρησης αλλά και της πλέον μόνιμης ορατότητας – έστω και με προϋποθέσεις, υποτάσσουν τους χρήστες των μέσων κοινωνικής δικτύωσης να πειθαρχούν σε πολιτικές ιδιωτικότητας που ενίοτε ούτε καν διαβάζουν; Εξάλλου, η πιθανότητα της ενδεχόμενης μόνιμης όρασης του ατόμου είναι που προωθεί την υποταγή (Foucault, 1989:248).

Μπορεί στην συνείδηση των πολλών το Facebook να αποτέλεσε το πρώτο μέσο κοινωνικής δικτύωσης, εντούτοις, από ιστορικής άποψης αυτό δεν είναι το πρώτο, αντίθετα, το πρώτο μέσο κοινωνικής δικτύωσης υπήρξε το sixdegrees.com, που έχει αφετηρία το 1997 (boyd και Ellison 2007:6, Acquisti και Gross 2006:2).

Για τους Alessandro Acquisti & Ralph Gross (2006:2) τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης διαμορφώνουν μία «διαδικτυακή κοινότητα όπου τα άτομα αλληλεπιδρούν, δια μέσου των προφίλ που εκπροσωπούν/παρουσιάζουν [(re)present] τη δημόσια προσωπικότητά τους (και τα δίκτυα των συνδέσεων) με τους άλλους. Οι danah boyd και Ellison (2007:2) ορίζουν τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης (social network sites) ως «υπηρεσίες βασισμένες στο διαδίκτυο» (web – based services) που προϋποθέτουν τρία στοιχεία. Πρώτον, προφίλ που είναι εξ ολοκλήρου δημόσιο ή ημι-δημόσιο, δεύτερον έναν κατάλογο ανθρώπων που μοιράζονται κάτι κοινό και τρίτον, να υπάρχει η δυνατότητα θέασης και διασταύρωσης του καταλόγου αυτού. Για τους Nicole B. Ellison, Charles Steinfield και Cliff Lampe (2007: 1165) τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης λειτουργούν υποστηρικτικά στις σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων και τους κρατούν σε επαφή. Επίσης οι Ellison et al. (2007:1165) υποστηρίζουν ότι τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης συμβάλλουν στη διατήρηση της επικοινωνίας μεταξύ διαφορετικών επαγγελματικών και μη ομάδων με κοινότητες και κάνουν λόγο για κοινωνικό κεφάλαιο με την έννοια που αποδίδουν οι Donath & boyd (2004) των «ασθενών δεσμών» (weak ties) που επιτρέπουν στους χρήστες να διατηρούν δεσμούς χωρίς κόστος και σχετικά εύκολα (Ellison et al. 2007: 1162). Μάλιστα σε έρευνα που διεξήγαγαν οι παραπάνω συγγραφείς, σε τυχαίο δείγμα 286 φοιτητών/τριών διαπίστωσαν πως υπάρχει θετική συσχέτιση μεταξύ ορισμένων χρήσεων του Facebook και της δημιουργίας και διατήρησης κοινωνικού κεφαλαίου (Ellison et al. 2007: 1161). Εντούτοις, ελλοχεύουν και κίνδυνοι από τη μη επαρκή γνώση ή λανθασμένη χρήση των μέσων κοινωνικής δικτύωσης. Λόγου χάριν, ένα βίντεο μπορεί να είναι ορατό όχι στους διαδικτυακούς

φίλους του χρήστη, όπως νομίζει ο ίδιος, αλλά για παράδειγμα σε κάποιον που έχει σχέση με τη διοίκηση του σχολείου στο οποίο συσχετίζεται (Dwyer et al. 2010:3). Στην επόμενη σελίδα ακολουθεί το αρκετά κατατοπιστικό σχέδιο των boyd & Ellison (2007:2) για τα κυριότερα μέσα κοινωνικής δικτύωσης με χρονολογική σειρά ίδρυσης. Ο πίνακας των boyd και Ellison (2007:7) που ακολουθεί στην επόμενη σελίδα, αποτελεί μία γλαφυρή παρουσίαση ενός ιστορικού χρονολόγιου ίδρυσης των βασικότερων μέσων κοινωνικής δικτύωσης σε διεθνές επίπεδο.

Launch Dates of Major Social Network Sites

boyd & Ellison (2007:2)

Για τις Boyd και Marwick (2009:410) η ορατότητα στο διαδίκτυο μόνο ως ευκαιρία μπορεί να ιδωθεί, αν και δεν παραγνωρίζουν τους κινδύνους του διαδικτύου, εντούτοις παραδέχονται πως οι κίνδυνοι στην ψηφιακή ζωή υπάρχουν τόσο όσο και στη μη ψηφιακή. Οι δύο παραπάνω συγγραφείς (2009:411, 413) υποστηρίζουν πως το να είναι ένας κίνδυνος διαπερατός, λόγω ορατότητας στο διαδίκτυο, σημαίνει πως κάποιος θα το παρατηρήσουν και θα δράσουν δυναμικά και προφανώς σε αυτό το σημείο, έγκειται και η ευκαιρία της ορατότητας για την οποία μιλούν, γιατί πιστεύουν πως η ορατότητα θα οδηγήσει κατευθείαν στο πρόβλημα. Για τους Haggerty και Ericson (2003:1,7) διαμέσου της ορατότητας και με σημαία την ασφάλεια, η επιτήρηση από τους θεσμούς είναι πανταχού παρούσα σε όλο το φάσμα της καθημερινής ζωής από την υγεία και το εμπόριο μέχρι και τη διασκέδαση. Οι δύο παραπάνω συγγραφείς προτάσσουν πως δεν είναι το άτομο ως σύνολο που επιτηρείται αλλά, όπως ειπώθηκε και νωρίτερα, το άτομο διακρίνεται σε κάποιες «πληροφοριακές ροές», όπου αυτές οι πληροφοριακές ροές χρησιμοποιούνται ανάλογα με τις ανάγκες των θεσμών και καταλήγουν στο «ψηφιδωτό επιτήρησης» (surveillance assemblage). Πολύ ενδιαφέρον παρουσιάζει και η άποψη των Strauss και Nentwich (2013:726) που προάγουν την ορατότητα σε βασικό χαρακτηριστικό των συναλλαγών στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης γιατί, όπως εξηγούν στη μη ψηφιακή ζωή αφενός οι κινήσεις των ανθρώπων είναι ορατές στους άλλους, αφετέρου η διαφορά είναι πως στη μη ψηφιακή ζωή δεν καταγράφονται μεθοδικά τα περιεχόμενα των κινήσεων των ανθρώπων και επιπρόσθετα υπάρχουν διαβαθμίσεις ιδιωτικότητας στην καθημερινή μη ψηφιακή ζωή, σε αντιδιαστολή με τις επαφές στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης που είναι ορατές.

Για τους μελετητές (Lyon, 2002:353, Lyon, 2003:81,88-89, Σαματάς, 2010: 11, Lyon & Wood 2012:318) η 11^η Σεπτεμβρίου 2001 αποτελεί ορόσημο για ζητήματα επιτήρησης. Για τον Lyon (2002:353) η ορατότητα των ανθρώπων αυξήθηκε διαμέσου της επιτήρησης, ενώ είναι γνωστό στην Google το μεγαλύτερο μέρος του «ορατού διαδικτύου» (Lyon, 2014:8). Οι Acquisti & Gross (2006:2) εξηγούν πως δεν υπάρχει πίεση στο να γίνει κανείς μέλος σε ένα μέσο κοινωνικής δικτύωσης (αν και υπάρχει *ενθάρρυνση*), πόσο μάλλον στο να εξωθηθούν να αποκαλύψουν προσωπικές πληροφορίες. Ο Whitaker (1999:140) υποστηρίζει πως οι νέες τεχνολογίες κάνουν τους ανθρώπους 'ορατούς' σε τέτοιο σημείο που ο Bentham ούτε καν είχε φανταστεί και υπογραμμίζει πως, τόσο ο αποκεντρωμένος χαρακτήρας του νέου Πανοπτικού όσο και

το στοιχείο της ομοφωνίας που το διακρίνει, το διαφοροποιούν σε μεγάλο βαθμό σε σύγκριση πάντα με το παλιό Πανοπτικόν (1999:140).

Ο Κωνσταντίνος Τσουκαλάς (2010:276, 277) γράφοντας γενικότερα για το νέο «Πανοπτικόν» υποστηρίζει πως δεν είναι εμφανής η παρακολούθηση και ως εκ τούτου κανείς δεν γνωρίζει «πού και πώς αποθηκεύονται οι πληροφορίες» ενώ, όταν μιλά συγκεκριμένα για τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, όπως είναι λόγου χάριν το Facebook, εξηγεί πως «η δημοσιοποίηση ψηγμάτων ιδιωτικής ζωής εκτυλίσσεται με πλήρη συναίνεση και προτροπή μιας μεγάλης μερίδας του πληθυσμού», που μοιάζει μάλλον να συμφωνεί με τους Acquisti & Gross (2006).

Επιπρόσθετα, για την ιστορία, οι Acquisti & Gross (2006) ανέφεραν, δέκα χρόνια πριν, πως οι χρήστες του Facebook μπορούσαν να επιλέξουν το βαθμό ορατότητας που θα έχουν στο προφίλ τους, όπως και αν το προφίλ τους θα μπορούσε να είναι αναζητήσιμο (2006:16) ενώ σε μία από τις πρώτες έρευνες που πραγματοποιήθηκε το 2006 για το Facebook από τους ίδιους, καταλήγουν πως, ενώ η πλειοψηφία των χρηστών του Facebook, κατά δήλωσή τους, μπορεί να διαβαθμίσει το βαθμό ορατότητας του προφίλ τους, εντούτοις υπάρχει μια μειοψηφία που δεν γνωρίζει πώς να χειριστεί τέτοιου τύπου δυνατότητες. Εντούτοις, από την έρευνά τους διαπίστωσαν το εξής παράδοξο: ενώ το 24% πιστεύει πως δεν μπορεί ο οποιοσδήποτε να αναζητήσει το προφίλ του, το 16% αντίθετα πιστεύει ότι *οποιοσδήποτε*²¹ μπορεί να έχει πρόσβαση στο προφίλ του (2006:17). Ο Stylianos Parathannasopoulos (2015:2) αναφορικά με την ορατότητα, γράφει πως τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης αφενός επιτρέπουν την ορατότητα αφετέρου οι προσωπικές πληροφορίες δεν είναι παρά ένα εμπόρευμα που μεταβάλλουν με αύξοντες ρυθμούς την ορατότητα των χρηστών. Η τελευταία οπτική είναι άκρως ενδιαφέρουσα και φαίνεται να τη λαμβάνουν υπόψη τους οι Lyon (2002), Debatin et al. (2009), Fuchs (2016,2012b).

Επίσης, από την έρευνα των Debatin et al. (2009:100 - 101), αναδεικνύεται η διείσδυση του Facebook στην καθημερινή ζωή και, όπως σημειώνουν, «Το Facebook έχει γίνει σχεδόν ένα αόρατο μέρος στις ζωές των μαθητών», αρκετά οξύμωρο αν σκεφθεί κανείς τον μεγάλο βαθμό ορατότητας που προσφέρεται από τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης

²¹ Η λέξη είναι υπογραμμισμένη από τον συγγραφέα.

και πόσοι χρήστες και σε τι βαθμό, εν τέλει, επιλέγουν να γίνουν ορατοί τόσο στους άλλους χρήστες όσο και σε εταιρίες και κυβερνήσεις. Ως εκ τούτου, θα μπορούσε να συμπεράνει κανείς πως ενώ μπορεί η χρήση των μέσων κοινωνικής δικτύωσης να προσφέρεται εκ πρώτης όψεως χωρίς οικονομικό κόστος για τους χρήστες, εντούτοις, μοιάζει μια συναλλαγή όχι τελικά και τόσο συμφέρουσα για τους χρήστες αφού τα προσωπικά δεδομένα είναι τόσο ορατά, ώστε όσο να γίνονται αφενός εμπόρευμα αφετέρου εμπορεύσιμα από τις ίδιες τις εταιρίες.

Ο Lyon (2002:349) υποστηρίζει πως τώρα είναι η πληροφορία που είναι υπό επιτήρηση και πως πλέον τα προσωπικά στοιχεία αγοράζονται και πωλούνται από τις εταιρίες. Μάλιστα, γι' αυτή την πληροφορία είναι που γίνεται μία «πολιτική πάλη» που στην καρδιά της έχει την επιτήρηση (Lyon, 2015:147) ή όπως το θέτει διαφορετικά ο Τσουκαλάς (2010:277) «Η ιδεολογική λειτουργία του Facebook είναι αμφίσημη και αμφίστομη» με την εξήγηση που δόθηκε λίγο παραπάνω, πως η δημοσιοποίηση ιδιωτικών στιγμών γίνεται με τη συναίνεση των ανθρώπων. Στην αρχική σελίδα του Facebook, για παράδειγμα, να αναφέρεται «Είναι και θα είναι για πάντα δωρεάν» και εκ πρώτης όψεως πράγματι οι χρήστες δεν καταβάλλουν κάποιο αντίτιμο για τη χρήση του μέσου. Ωστόσο όμως, η πληρωμή γίνεται λίγο αργότερα, όταν εν γνώσει ή αγνοία τους (είτε από έλλειψη γνώσεων ρυθμίσεων ιδιωτικότητας είτε επειδή δίνουν την πλήρη συναίνεσή τους να δέχονται διαφημίσεις σχετικές με τις προτιμήσεις τους και σε τρίτα μέρη) οι πληροφορίες που παρείχαν είτε στους φίλους τους είτε δημόσια γίνονται αντικείμενο επεξεργασίας τέτοιο ώστε με βάση αυτό να κατευθύνονται στην καλύτερη περίπτωση οι διαφημίσεις είτε στη χειρότερη τα δεδομένα να αξιοποιούνται για παντελείς άγνωστους προς τους χρήστες σκοπούς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ – ΑΠΟ ΤΗΝ ΙΔΙΩΤΙΚΟΤΗΤΑ ΣΤΗΝ ΨΗΦΙΑΚΗ ΙΔΙΩΤΙΚΟΤΗΤΑ

ΣΤΡΟΥΚΤΟΥΡΑΛΙΣΤΙΚΕΣ, ΑΤΟΜΙΚΙΣΤΙΚΕΣ, ΣΥΝΘΕΤΙΚΕΣ ΘΕΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΙΔΙΩΤΙΚΟΤΗΤΑΣ

Αναφορικά με την ιδιωτικότητα τώρα, μια επιγραμματική αλλά αντιπροσωπευτική χαρτογράφηση της έννοιας, σύμφωνα με τον Thomas Allmer (2011:85) είναι ο διαχωρισμός των προσεγγίσεων σε στρουκτουραλιστικές, ατομικιστικές και συνθετικές οπτικές της ιδιωτικότητας. Η κάθε μία από αυτές βλέπει αρκετά διαφορετικά την ιδιωτικότητα. Για παράδειγμα, η στρουκτουραλιστική οπτική βλέπει, μεταξύ άλλων, την ιδιωτικότητα ως δικαίωμα²² (νομικό ή άλλο) π.χ. Warren & Brandeis (1890), οι ατομικιστικές προσεγγίσεις θέτουν στο προσκήνιο το άτομο και «τον έλεγχο πάνω στις πληροφορίες για τον εαυτό» (Allmer, 2011:85), ενώ οι συνθετικές συνδράμουν προς την κατεύθυνση της θέασης της ιδιωτικότητας ως δικαίωμα, αλλά ταυτόχρονα αντιμετωπίζουν τον έλεγχο ως κάτι εξαιρετικά σημαντικό (Allmer, 2011:85-86).

Πιο συγκεκριμένα τώρα και χωρίς διάθεση να εξαντληθεί ο κατάλογος με τους θεωρητικούς και με βάση την ενδιαφέρουσα ανάλυση που κάνει ο Allmer (2011) για την ιδιωτικότητα, η στρουκτουραλιστική ανάλυση εκπροσωπείται όχι μόνο από τους Warren and Brandeis που αντιμετωπίζουν την ιδιωτικότητα ως δικαίωμα αλλά και από τον Ruth Gavison (1980:424) ο οποίος αναρωτιέται πολύ εύστοχα στην αρχή του άρθρου του *Privacy and the Limits of Law* - συμπυκνώνοντας εν τέλει και τις βασικές θεάσεις της ιδιωτικότητας - αν η ιδιωτικότητα είναι «...μια κατάσταση, ένα δικαίωμα, ένας ισχυρισμός, ένας τύπος ελέγχου, ή αξία;» και επιπλέον σημειώνει πως «η έννοια της ιδιωτικότητας αναγνωρίζει απώλειες ιδιωτικότητας». Στο τέλος, ο Gavison (1980:471) καταλήγει πως η αποδοχή της ιδιωτικότητας ως νομικής αξίας ίσως συμβάλλει «στην αναγνώριση της σημαντικότητάς της».

Ένας θεωρητικός που μοιάζει να εντάσσεται με τη στρουκτουραλιστική πλευρά, σύμφωνα με τον Allmer, είναι ο W.A. Parent (1983). Ο Parent (1983:328) μοιάζει να

²² Μια αρκετά επικρατούσα οπτική που έχει κερδίσει έδαφος και διακρίνεται εύκολα από την ανάγνωση της σχετικής βιβλιογραφίας.

αναγνωρίζει την ιδιωτικότητα ως δικαίωμα και να αντιτάσσεται στη συσχέτιση της ιδιωτικότητας με τον έλεγχο στην πληροφορία. Ο Parent (1983:306) ορίζει την ιδιωτικότητα «ως τη συνθήκη του να μην έχεις ατεκμηρίωτες προσωπικές πληροφορίες για κάποιον από άλλους» ενώ υποστηρίζει πως «το δικαίωμα στην ιδιωτικότητα» είναι διαφορετικό από την προστασία της ιδιωτικής ζωής [privacy simpliciter] (1983:309). Ως εκ τούτου μπορεί να ειπωθεί με ασφάλεια πως η στρουκτουραλιστική εκδοχή υπεραμύνεται της θέσης που θέλει την ιδιωτικότητα ως δικαίωμα και όπως σημειώνει ο Allmer όσο ο νόμος περιορίζει την πρόσβαση στις πληροφορίες των ατόμων τόσο περισσότερη ιδιωτικότητα απολαμβάνουν οι άνθρωποι!

Συνέχεια έχει η δεύτερη διάκριση του Allmer που είναι οι ατομικιστικές προσεγγίσεις, που συνδέουν την ιδιωτικότητα με τον έλεγχο πάνω στην πληροφορία. Χαρακτηριστική μορφή αυτής της προσέγγισης είναι ο Westin. Η θεωρία του Westin διακρίνει «καταστάσεις (τύπους) και λειτουργίες ιδιωτικότητας», ενώ εντάσσεται στις περιορισμένης –πρόσβασης θεωρίες για την ιδιωτικότητα (Margulis, 2003:245).

Η τρίτη διάκριση αφορά στη συνθετική προσέγγιση. Εκπρόσωποι αυτής είναι, μεταξύ άλλων, οι James H. Moor, ο Herman Tavaní, κ.ά. Για τον Moor (1997) τα ηλεκτρονικά αποτυπώματα των χρηστών, από τη στιγμή που χρησιμοποιούνται πλέον ηλεκτρονικοί υπολογιστές και αποθηκεύονται τα δεδομένα, μπορούν να βρεθούν παντού και να χρησιμοποιηθούν και αλλού. Παράλληλα, ο Moor (1997) εξετάζει την έννοια της ιδιωτικότητας αρχικά ως βασική αξία που μπορεί να μην είναι αφενός πρωταρχική αξία – από την οπτική εν τέλει πως δεν απαντάται σε όλους τους πολιτισμούς – αφετέρου συσχετίζεται άμεσα με την αξία της ασφάλειας που, όπως αναφέρει, ανεξαρτήτως πολιτισμικών καταβολών, όλοι χρειάζονται την ασφάλεια και ξεκινά από την παραδοχή πως η ιδιωτικότητα είναι στον πυρήνα της ασφάλειας. Τέλος, κάνει λόγο για «ζώνες ιδιωτικότητας», ενώ εξηγεί πως η θεωρία του εντάσσεται στην θεωρία περιορισμένης πρόσβασης στην ιδιωτικότητα (Moor, 1997 στο Moor, 1990, 76 -80), ενώ πιστεύει πως οι περισσότερες θεωρίες για την ιδιωτικότητα αφορούν θεωρίες ελέγχου εντούτοις, και με τις δύο θεάσεις επιτυγχάνεται η κατανόηση της ιδιωτικότητας.

Ο Tavaní (2007:3) επιβεβαιώνει τον ισχυρισμό που θέλει την ιδιωτικότητα να είναι δύσκολη να οριστεί, καθώς επίσης θεωρεί πως λανθασμένα η έννοια της ιδιωτικότητας μπερδεύεται με την «ελευθερία, αυτονομία, μυστικότητα, και τη μοναξιά». Επιπλέον,

ασκώντας κριτική στους θεωρητικούς που συνδέουν την ιδιωτικότητα με τον έλεγχο, τονίζει πως δεν είναι σαφές ο βαθμός του ελέγχου στην πληροφορία (2007:8). Για τον ίδιο οι θεωρίες ελέγχου δεν θεωρούνται ικανοποιητικές, ενώ προτείνει, σε συνεργασία, με τον Moor τη θεωρία για την ιδιωτικότητα Restricted Access/Limited Control (RALC) (Περιορισμένης Πρόσβασης) και που ενυπάρχει μεταξύ της *συνθήκης* και του *δικαιώματος* για ιδιωτικότητα.

ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΤΕΛΙΚΑ Η ΙΔΙΩΤΙΚΟΤΗΤΑ;

Οι πρώτοι νομικοί που όρισαν την ιδιωτικότητα είναι οι: Warren και Brandeis (1890:193) και νοηματοδότησαν την ιδιωτικότητα ως «το δικαίωμα να μείνεις μόνος». Εξάλλου, δεν είναι και οι μόνοι που αντιλήφθηκαν την ιδιωτικότητα ως δικαίωμα. Υπάρχουν στοχαστές που τόσο στον 20^ο όσο και στον 21^ο αιώνα αντιλαμβάνονται την ιδιωτικότητα ως δικαίωμα. Ο Westin (1967:7), ορίζει την ιδιωτικότητα ως την «... αξίωση των ατόμων, ομάδων ή θεσμών να αποφασίζουν για τους εαυτούς τους πότε, πώς, και σε τι βαθμό πληροφορίες για αυτούς επικοινωνούνται σε άλλους...». Η θέαση της ιδιωτικότητας ως δικαίωμα όμως είναι μόνο μία από τις οπτικές που μπορεί να της αναγνωρίσει κανείς. Αν και ο Westin (2003) βλέπει την ιδιωτικότητα ως ένα δικαίωμα των ατόμων, η Regan βλέπει την ιδιωτικότητα ως ένα κοινό αγαθό (2002), ομοίως και η Sami Coll (2014:1261) μοιάζει να συμφωνεί μαζί της. Επίσης, και η Ακριβοπούλου (2011:1) που σημειώνει πως η οπτική της ιδιωτικότητας ως δικαίωμα αποτελεί και κεντρικό ζήτημα στο δίκαιο και στη φιλοσοφία του δικαίου. Μάλιστα η Ακριβοπούλου (2011:2 -3) κάνει μια απόπειρα να προσδώσει ένα πιο θετικό χαρακτήρα της ιδιωτικότητας ως δικαίωμα, χωρίς να έχει τη διάθεση να αποφύγει τη διάκριση δημόσιου – ιδιωτικού, χωρίς ωστόσο αυτή η διάκριση να είναι απόλυτη, εν αντιθέσει με τη Hanna Arendt που, όπως σημειώνει η Ακριβοπούλου, «την παρουσιάζει [την ιδιωτικότητα] ως κατάσταση στέρησης από τη δημόσια ζωή». Μειονέκτημα της απόλυτης διάκρισης δημόσιου και ιδιωτικού είναι να διαχωριστεί το πρόσωπο σε δημόσιο και ιδιωτικό και άρα «...τον διαχωρισμό της ταυτότητας του προσώπου στα δύο, διαχωρισμός που δεν είναι δυνατός» (Ακριβοπούλου, 2011:7).

Η ιδιωτικότητα είναι μια έννοια που μπορεί να οριστεί με πολλαπλούς τρόπους και επομένως αρκετά ρευστή σύμφωνα με τον Marx (2015a:33), σε συνάρτηση πάντα με

το επιστημονικό πεδίο που την προσεγγίζει κανείς (πχ κοινωνιολογικό, νομικό, πολιτικό κλπ.).

Αν και, για προφανείς λόγους και χωρίς να χρειάζονται περαιτέρω εξηγήσεις, είναι εμφανείς οι λόγοι που έχουν μεσολαβήσει, όπως υποστηρίζει ο Bennett (2011:486), η έννοια της «ιδιωτικότητας» βασίζεται στις αρχές του «φιλελεύθερου ατομικισμού» και όπως συνεχίζει τη σκέψη του, ουσιαστικά πρόκειται για τη διάκριση μεταξύ κράτους και πολιτείας, αν και, όπως εξηγεί λίγο παρακάτω, στο ίδιο άρθρο, «δεν είναι ξεκάθαρο τι σημαίνει, αλλά και τι δε σημαίνει», όπως αντίστοιχα και η έννοια της επιτήρησης (2011:493).

ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑΚΗ ΙΔΙΩΤΙΚΟΤΗΤΑ – ΨΗΦΙΑΚΗ ΙΔΙΩΤΙΚΟΤΗΤΑ – ONLINE ΙΔΙΩΤΙΚΟΤΗΤΑ

Έννοιες όπως πληροφοριακή (informational), ψηφιακή (digital), διαδικτυακή (online) ιδιωτικότητα έχουν κάνει την εμφάνισή τους για να περιγράψουν τις συναλλαγές μας αλλά και τις επικοινωνίες μας με το κόσμο του διαδικτύου γενικότερα αλλά και με τον κόσμο των μέσων κοινωνικής δικτύωσης ειδικότερα. Για την Coll (2014:1252) είναι δύσκολο να ορίσεις την ιδιωτικότητα σε περιβάλλον κυβερνοχώρου. Από νομικής άποψης ο Will Thomas DeVries (2003:285) ξεκαθαρίζει πως στην «προ-ψηφιακή κατάσταση» αυτό που προστατεύεται είναι «το δικαίωμα να μείνεις μόνος» και «ο έλεγχος πάνωστην προσωπική πληροφορία». Τι γίνεται όμως με την ιδιωτικότητα, όταν εμπλέκεται η τεχνολογία; Η Regan (2002:389) καταρρίπτει και την άποψη που θέλει τον ψηφιακό κόσμο να παρέχει επιλογές για ανωνυμία εξηγώντας πως τόσο η ανωνυμία όσο και η χρήση ψευδωνύμων οδηγεί σε έλλειψη εμπιστοσύνης. Τέλος, καταλήγει πως θα πρέπει να δοθούν οικονομικές λύσεις στους χρήστες για την προστασία των προσωπικών τους δεδομένων αλλιώς η παραβίαση της ψηφιακής ιδιωτικότητας είναι προ των πυλών (Regan, 2002:401). Ο Allmer (2012) ακολουθώντας τη παραπάνω διάκριση για τα ζητήματα της επιτήρησης κάνει επιπλέον τον διαχωρισμό μεταξύ online επιτήρησης και διαδικτυακής (internet) επιτήρησης.

Μόλις στις 18 Δεκεμβρίου του 2013, τα Ηνωμένα Έθνη ψήφισαν το δικαίωμα στην ψηφιακή ιδιωτικότητα (Resolution A/RES/68/167) απόφαση που αρχικώς ενθαρρύνθηκε από τη Βραζιλία και τη Γερμανία και έλαβε χώρα μετά τις αποκαλύψεις

του Snowden για τα προγράμματα μαζικής επιτήρησης/παρακολούθησης (Intellectual Property Watch, 08/01/2014, <http://www.ip-watch.org/2014/01/08/un-general-assembly-adopts-resolution-on-privacy-and-surveillance/>). Για τον Joyce (2015:271, 274) η συγκεκριμένη πράξη αποτελεί σημαντικό βήμα προστασίας της ιδιωτικότητας στον ψηφιακό κόσμο και νοείται ως «πολιτική κίνηση» ενάντια στη μαζική επιτήρηση στο διαδίκτυο αν και, όπως αναφέρει, δεν είναι και τόσο σίγουρος αν κάτι νέο έρχεται να προστεθεί με την πράξη αυτή. Επιπρόσθετα, κάνει κριτική στο γεγονός πως η απόφαση βλέπει «το διαδίκτυο ως γεωγραφικό χώρο» και ως επέκταση του δημόσιου χώρου (Joyce, 2015:274). Παράλληλα, δε διστάζει να μιλήσει για την αντίσταση που επιδεικνύουν τα κράτη, που έχουν μερίδιο στη μαζική επιτήρηση, στη ιδέα της ψηφιακής ιδιωτικότητας ενώ, επίσης, τονίζει πως θα πρέπει να υπάρχει «κάποιο περιεχόμενο» στην ψηφιακή ιδιωτικότητα (2015:284) και εξηγεί πως για το δικαίωμα στη ιδιωτικότητα στην ψηφιακή εποχή είναι απαραίτητο να συμβάλλουν τόσο τα κράτη και οι επιχειρήσεις όσο και τα Ηνωμένα Έθνη.

Στις επόμενες παραγράφους που ακολουθούν παρουσιάζονται ενδεικτικά, τρόποι έμμεσης παραβίασης της ψηφιακής ιδιωτικότητας.

ΠΡΟΣΩΠΙΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ, COOKIES, TAGGING, ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ ΚΑΙ ΙΔΙΩΤΙΚΟΤΗΤΑ

Στις επόμενες παραγράφους συμβάλλει πολύ θετικά στην κατανόηση της θεωρητικής συζήτησης η διάκριση προσωπικών δεδομένων και ευαίσθητων προσωπικών δεδομένων, τουλάχιστον στην Ελλάδα, όπως επίσης και πώς αντιμετωπίζεται σε ευρωπαϊκό επίπεδο το ζήτημα της ιδιωτικότητας δίνοντας έμφαση στην πολύ πρόσφατη νομοθεσία και χωρίς να υπάρχει η διάθεση να ιδωθεί η νομική διάσταση του συγκεκριμένου ζητήματος εις βάθος. Επιπλέον, θα αποσαφηνιστεί ο ρόλος των cookies αλλά και πρακτικών στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, που είναι στα όρια της παραβίασης.

Στην Ελλάδα, αρχής γενομένης από το νόμο 2472/1997 *Προστασία του Ατόμου από την Επεξεργασία Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα* και το άρθρο 2 του παρόντος νόμου, τα «δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα» αφορούν «κάθε πληροφορία που αναφέρεται στο υποκείμενο των δεδομένων», όπως επίσης και τα «ευαίσθητα δεδομένα» είναι

εκείνα τα δεδομένα «που αφορούν στη φυλετική ή εθνική προέλευση, στα πολιτικά φρονήματα, στις θρησκευτικές ή φιλοσοφικές πεποιθήσεις, στη συμμετοχή σε συνδικαλιστική οργάνωση, στην υγεία, στην κοινωνική πρόνοια και στην ερωτική ζωή, στα σχετικά με ποινικές διώξεις ή καταδίκες, καθώς και στη συμμετοχή σε συναφείς με τα ανωτέρω ενώσεις προσώπων». Ο νόμος 2472/1997 με τα 26 άρθρα του χωρίζεται στις γενικές διατάξεις, στην επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, στα δικαιώματα του υποκειμένου των δεδομένων, στην Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα, στις κυρώσεις που απορρέουν από παραβιάσεις, καθώς και τελικές μεταβατικές διατάξεις.

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο η κοινοτική οδηγία 2009/136/EK τροποποιεί προηγούμενες οδηγίες και παρέχει προστασία της ιδιωτικής ζωής στους χρήστες των ηλεκτρονικών επικοινωνιών. Πιο ειδικά για τα cookies λαμβάνει υπόψη πως:

Ενδέχεται τρίτοι να επιθυμούν να αποθηκεύουν πληροφορίες σχετικά με το υλικό που χρησιμοποιούν οι χρήστες, ή να αποκτούν πρόσβαση σε ήδη αποθηκευμένες πληροφορίες, για διάφορους λόγους, άλλες φορές θεμιτούς (π.χ. ορισμένα είδη «cookies») και άλλες φορές για λόγους αυθαίρετης εισβολής στην ιδιωτική σφαίρα (π.χ. με κατασκοπευτικό λογισμικό «spyware» ή ιούς). Έχει συνεπώς εξαιρετικά μεγάλη σημασία, να παρέχονται στους χρήστες σαφείς και κατανοητές πληροφορίες όταν αναλαμβάνουν δραστηριότητα που θα μπορούσε να έχει ως αποτέλεσμα τέτοιου είδους αποθήκευση ή απόκτηση πρόσβασης. Οι μέθοδοι για την παροχή πληροφοριών και την προσφορά δικαιώματος άρνησης θα πρέπει να είναι όσο το δυνατόν πιο εύχρηστες. Οι εξαιρέσεις στην υποχρέωση για παροχή πληροφοριών και δικαιώματος άρνησης θα πρέπει να περιορίζονται στις περιπτώσεις όπου η τεχνική αποθήκευση ή η πρόσβαση είναι απολύτως αναγκαία για το θεμιτό λόγο του να καταστεί δυνατή η χρήση μιας συγκεκριμένης υπηρεσίας που έχει ζητηθεί από το συνδρομητή ή το χρήστη. Όπου είναι τεχνικά δυνατό και αποτελεσματικό, σύμφωνα με τις σχετικές διατάξεις της οδηγίας 95/46/EK, η βούληση του χρήστη όσον αφορά την αποδοχή της επεξεργασίας μπορεί να εκφραστεί με τη χρήση κατάλληλων ρυθμίσεων του φυλλομετρητή Ιστού ή άλλης εφαρμογής. Η εφαρμογή των ανωτέρω απαιτήσεων θα πρέπει να καταστεί αποτελεσματικότερη με την ενίσχυση των εξουσιών που εκχωρούνται στις αρμόδιες εθνικές αρχές.

Τον Απρίλιο του 2016 το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο αποδέχτηκε την αλλαγή της νομοθεσίας που διέπει την Ευρωπαϊκή Ένωση αναφορικά με τα προσωπικά δεδομένα και την προστασία τους. Αποτέλεσμα της νέας νομοθεσίας είναι ο Κανονισμός της

ΕΕ 2016/679 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 27^{ης} Απριλίου 2016 και αφορά στην προστασία των φυσικών προσώπων σε συνάρτηση με την επεξεργασία προσωπικών δεδομένων καθώς και μία Οδηγία. Ο νέος Κανονισμός αντικαθιστά εκείνον του 1995 (95/46/ΕΚ, Γενικός Κανονισμός για την Προστασία Δεδομένων) που δεν ήταν πλέον επαρκής, γιατί δεν λάμβανε υπόψιν του τις ραγδαίες τεχνολογικές εξελίξεις. Σημαντικά άρθρα είναι το Άρθρο 8 *Προϋποθέσεις που ισχύουν για τη συγκατάθεση παιδιού σε σχέση με τις υπηρεσίες της κοινωνίας των πληροφοριών*, Άρθρο 17 *Δικαίωμα Διαγραφής* («δικαίωμα στη λήθη»), Άρθρο 32 *Ασφάλεια επεξεργασίας* (πχ ψευδωνυμοποίηση και κρυπτογράφηση δεδομένων), Άρθρο 34 *Ανακοίνωση παραβίασης δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα στο υποκείμενο των δεδομένων κ.ά.* Η Οδηγία 2016/680 αφορά στην προστασία προσώπων αναφορικά με την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα από αρμόδιες αρχές (αστυνομία και δικαιοσύνη).

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η άποψη της Rainey Reitman (2010), ακτιβίστριας και διευθύντριας της Electronic Frontier Foundation, σε συνέντευξη που έδωσε και δηλώνει πως το Web 2.0 έφερε το «τέλος του να ξεχνάς» και την «περιστασιακή τεκμηρίωση». Εντούτοις, τέσσερα χρόνια μετά τη συνέντευξή της, και μόλις στις 13 Μαΐου 2014, η Ευρωπαϊκή Ένωση μετά από απόφαση Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου, δίνει τη δυνατότητα στο δικαίωμα για λησμονιά και δικαιώνει όποιον επιθυμεί να διαγραφούν ευαίσθητα προσωπικά του δεδομένα από τη μηχανή αναζήτησης Google ή άλλες μηχανές αναζήτησης, από τη στιγμή που δεν προκύπτει από αυτή τη διαγραφή ζημία για το ευρύτερο καλό του συνόλου²³, οπότε φτάνουμε στον Απρίλιο του 2016 στον Κανονισμό της ΕΕ 2016/679 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, όπου και προαναφέραμε παραπάνω.

Η Reitman τάσσεται με την άποψη πως το διαδίκτυο είναι το Νέο Πανοπτικόν και ταυτόχρονα όλο αυτό το μοίρασμα δεδομένων δεν αφορά μόνο φωτογραφίες αλλά

²³ InfoCuria, Απόφαση του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου για το «δικαίωμα στη λήθη», (20/06/2014)
<http://curia.europa.eu/juris/documents.jsf?pro=&lgrec=el&nat=or&oqp=&lg=&dates=&language=el&jur=C%2CT%2CF&cit=none%252CC%252CCJ%252CR%252C2008E%252C%252C%252C%252C%252C%252C%252C%252Ctrue%252Cfalse%252Cfalse&num=C-131%252F12&td=%3BALL&pcs=Oor&avg=&page=1&mat=or&jge=&for=&cid=399722>

σκέψεις και συναισθήματα (2010:52). Πολύ ενδιαφέρουσα και αρκετά καινοτόμα είναι η προσέγγισή της αναφορικά με το γεγονός πως αυτό που ο ιδρυτής του Facebook, Mark Zuckerberg, καλεί ως δημόσιο, η Reitman (2010:53) το αποκαλεί ως *sharing* (μοίρασμα) και τονίζει πως ανέκαθεν οι άνθρωποι μοιράζονταν τις ιστορίες μεταξύ τους και θέτει διαχωριστικές γραμμές μεταξύ του μοιράσματος και του δημοσίου. Όπως υποστηρίζει η Reitman (2010:53) είναι λάθος να μεταφράζεται, από τις εταιρίες, το μοίρασμα των προσωπικών ιστοριών ως έλλειψη ενδιαφέροντος για ζητήματα ιδιωτικότητας. Τέλος, η Reitman (2010:55) εξηγεί πως ο λόγος που πολλοί χρήστες δεν διαβάζουν τις πολιτικές ιδιωτικότητας είναι επειδή πιστεύουν πως έχουν ήδη τα βασικά δικαιώματα, ενώ καταλήγει να υποστηρίζει πως τόσο το μοίρασμα δεδομένων στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης όσο και η ιδιωτικότητα είναι το ίδιο σημαντικά.

Το 2004, τη χρονιά ίδρυσης του Facebook στις ΗΠΑ, νομικοί στην Ελλάδα γράφουν πως η πλοήγηση στο διαδίκτυο ενέχει κινδύνους, που εκούσια ή ακούσια αποκαλύπτονται προσωπικές πληροφορίες, που μπορεί να χρησιμοποιηθούν «για εμπορικούς σκοπούς» (Καστανάς, 2004:30). Ένα σύγχρονο παράδειγμα επιτήρησης στο διαδίκτυο αποτελεί η χρήση των cookies – αρχείων που είτε εμποτεύουν και αποθηκεύουν τις προτιμήσεις των χρηστών του διαδικτύου είτε αποθηκεύουν προσωπικά δεδομένα από το προφίλ των χρηστών (Google, *Βοήθεια Chrome: Διαγραφή, ενεργοποίηση και διαχείριση των cookie στο Chrome*, <https://support.google.com/chrome/answer/95647?co=GENIE.Platform%3DDesktop&hl=el>, 04/09/2016). Τα cookies διακρίνονται σε δύο ειδών cookies, εκείνα που αφορούν άμεσα την ιστοσελίδα που επισκέπτεται κανείς και εκείνα που φιλοξενούνται στην ιστοσελίδα που επισκέπτεται κάποιος και αφορούν τρίτους πχ διαφημίσεις (Google, *Βοήθεια Chrome: Διαγραφή, ενεργοποίηση και διαχείριση των cookie στο Chrome*, <https://support.google.com/chrome/answer/95647?co=GENIE.Platform%3DDesktop&hl=el>, 04/09/2016). Το δεύτερο είδος cookies κάνει χρήση τις προτιμήσεις των χρηστών έτσι, ώστε να εμφανίζονται σχετικές διαφημίσεις που μπορεί να αφορούν τον κάθε χρήστη ξεχωριστά και προκύπτουν από την επιτήρηση του χρήστη στο διαδίκτυο (και κατ' επέκταση και στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης).

Για τον Ηλία Καστανά, (2004:34 -36) με διάφορους τρόπους επιτυγχάνεται η αναγνώριση του χρήστη καθώς και οι όποιες προτιμήσεις του α) δια μέσου των cookies β) δια μέσου των διακομιστών και των παρόχων δύνδεσης διαδικτύου, γ) δια μέσου

συμμετοχής σε συζητήσεις που λαμβάνουν χώρα ηλεκτρονικά (ως εκ τούτου κάποιος πληκτρολογεί το όνομά κάποιου σε μηχανή αναζήτησης και εμφανίζονται όλα τα σχόλια που έχει κάνει δημόσια) δ) δια μέσου της ηλεκτρονικής διεύθυνσης. Στο άρθρο του ο Καστανάς κάνει σαφές πως επιτυγχάνεται σχετικά εύκολα η αναγνώριση του χρήστη και αυτό επιβεβαιώνεται και από τις αποκαλύψεις που έλαβαν χώρα πριν λίγο καιρό από το ειδησεογραφικό πρακτορείο Reuters και αφορούν στη Yahoo! που φέρεται να συνεργάστηκε με τις κρατικές υπηρεσίες των ΗΠΑ έτσι ώστε να έχουν πλήρη πρόσβαση στο ηλεκτρονικό ταχυδρομείο των πολιτών (Καρνής, «Σκάνδαλο: η Yahoo! επέτρεψε σε NSA και FBI να σκανάρουν τα email μας», 5/10/2016, <http://www.cnn.gr/money/tech/story/49089/skandalo-i-yahoo-epetrepse-se-nsa-kai-fbi-na-skanaroy-n-ta-email-mas>). Και αν η παραπάνω είδηση μπορεί να ισχυριστεί κάποιος πως είναι ψευδή, εντούτοις στις 29 Σεπτεμβρίου 2016 η Yahoo! πραγματοποίησε μαζική αποστολή μείλ,²⁴ που έγγραφε στον τίτλο της επιστολής «ΕΙΔΟΠΟΙΗΣΗ ΓΙΑ ΠΑΡΑΒΙΑΣΗ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ» και μεταξύ άλλων έγραφε πως

«...Μια πρόσφατη έρευνα από τη Yahoo έχει επιβεβαιώσει ότι αντίγραφα συγκεκριμένων πληροφοριών για λογαριασμούς χρηστών κλάπηκαν από τα συστήματά μας στα τέλη του 2014 από άτομα για τα οποία πιστεύουμε ότι είχαν κρατική υποστήριξη. Συνεργαζόμαστε στενά με τις αρχές επιβολής του νόμου σχετικά με αυτό το θέμα και καταβάλλουμε εντατικές προσπάθειες για να σας προστατεύσουμε...».

Η επιστολή υπογράφεται από τον Bob Lord, Επικεφαλή - υπεύθυνο ασφαλείας πληροφοριών της Yahoo!. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει και ο τίτλος της επιστολής που κάνει λόγο για παραβίαση δεδομένων και όχι παραβίαση προσωπικών δεδομένων, όπως θα έπρεπε σε μια προσπάθεια μείωσης της σημασίας του γεγονότος.

Κλειδί για την προστασία των προσωπικών δεδομένων φαίνεται να αποτελεί η κρυπτογράφηση (Καστανάς, 2004:38). Για τον Lyon (2002:346) η ιδέα του Lou Montulli ο οποίος ανακάλυψε τα cookies μετατρέπει το διαδίκτυο ως World Wide Web of Surveillance, ενώ το διαδίκτυο αποτελεί για τον Lyon το δεύτερο κύμα

²⁴ Και στη γράφουσα στάλθηκε το αντίστοιχο ηλεκτρονικό ταχυδρομείο με τίτλο «ΕΙΔΟΠΟΙΗΣΗ ΓΙΑ ΠΑΡΑΒΙΑΣΗ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ» στις 29/09/2016.

πληροφοριακής τεχνολογίας ('information technology'). Επίσης, παραδέχεται πως ένας URL μπορεί να αποκαλύψει πολλά και σίγουρα πάντως πολύ περισσότερα από τηλεφωνικούς αριθμούς (Lyon, 2002:352). Επιπρόσθετα, υποστηρίζει πως «Το διαδίκτυο δεν είναι απλά για το υπερκείμενο, αλλά για το πώς το ψηφίο κυριαρχεί, γίνεται τα πλαίσια που, αυξανόμενα είμαστε υποχρεωμένοι να αλληλεπιδράσουμε» (Lyon, 2002:349). Πολύ σημαντική ακόμα μία παραδοχή του Lyon (2002:355) πως οι χρήστες υπολλείπονται τεχνικών γνώσεων, ενώ ελάχιστοι είναι εκείνοι που λένε όχι στα cookies, αλλά ίσως το πιο σημαντικό είναι που αναδεικνύει πως οι άνθρωποι δεν είναι ενήμεροι για τη νέα επιτήρηση. Τα cookies στους υπολογιστές μπορούν να είναι σφάλματα υπολογιστών [computer bugs] (Lyon, 2003:86), και αυτό γράφεται μόλις ένα χρόνο πριν από την έλευση του Facebook.

Στην προσέγγιση των Haggerty και Ericson σημαντική θέση στο πυρήνα της επιτήρησης έχει το ανθρώπινο σώμα, το οποίο επιτηρείται μέσω «αναγνωριστικών ενδείξεων» (tagging), οι οποίες δημιουργούν μία σύνθεση επιλογών μέσα από τα δεδομένα (Haggerty και Ericson, 2010:90 [2000]). Σίγουρα η προαναφερθείσα διαπίστωση των δύο συγγραφέων είναι βαρύνουσας σημασίας με δεδομένο πως το άρθρο δημοσιεύτηκε το 2000, μόλις 4 χρόνια πριν από την ίδρυση του Facebook, του δημοφιλέστερου μέσου κοινωνικής δικτύωσης, που προσφέρει απλόχερα αυτές τις «αναγνωριστικές ενδείξεις» ή κατά Facebook «προσθήκη ετικετών» (*Πώς λειτουργεί η προσθήκη ετικετών* https://web.facebook.com/about/tagging?_rdr 10/08/2016). Ένα τυπικό παράδειγμα τέτοιας προσθήκης είναι όταν κάποιος χρήστης του Facebook εκτός από τους «φίλους» του μπορεί να προσθέσει ετικέτα ακόμα και σε κάποιον που δεν είναι «φίλος» του αλλά έχει προφίλ στο Facebook, με συχνό παράδειγμα ετικέτας να αποτελεί η χρήση ονομάτων πάνω σε μια φωτογραφία που απεικονίζει πρόσωπα. Είναι δε, συχνό φαινόμενο η φωτογραφία να φέρει και άλλα αναγνωριστικά όπως τοποθεσία, ημερομηνία, ώρα κλπ.

Ο Lyon (2010:52-53) αν και λαμβάνει υπόψιν του τις ανησυχίες για τα περι «ιδιωτικότητας», εντούτοις αυτές δεν αποτελούν μέρος του πυρήνα της κεντρικής του επιχειρηματολογίας, γιατί, όπως υποστηρίζει, η παρακολούθηση δεν είναι κάτι που συμβαίνει χωρίς εμάς, αντίθετα τονίζει πως συμμετέχουμε ενεργά σ' αυτή με ένα σωρό καθημερινές δραστηριότητες και σ' ένα ευρύ φάσμα δράσεων που περιλαμβάνει όχι μόνο τις επικοινωνίες στο διαδίκτυο αλλά και πολλές άλλες καθημερινές δραστηριότητες.

ΧΑΡΤΟΓΡΑΦΗΣΗ ΤΩΝ ΒΑΣΙΚΩΝ ΘΕΩΡΗΤΙΚΩΝ ΡΕΥΜΑΤΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΔΙΩΤΙΚΟΤΗΤΑ

Σε αυτό το κεφάλαιο θα εξεταστούν συνοπτικά οι διαφορετικές θεάσεις της ιδιωτικότητας, που περιγραφικά έγινε λόγος στις ενότητες που αφορούν στη χαρτογράφηση των θεωρητικών ρευμάτων της επιτήρησης και της ιδιωτικότητας.

Περισσότερο από έναν αιώνα πριν, οι Warren και Brandeis (1890:193) όριζαν την ιδιωτικότητα ως «το δικαίωμα να μείνεις μόνος». Αν η παραπάνω απόπειρα ορισμού της ιδιωτικότητας είναι ίσως η πρώτη, τότε ένα είναι σίγουρο: πως από τότε που οι παραπάνω νομικοί όρισαν την «ιδιωτικότητα», έχουν αλλάξει πολλά. Και έχουν αλλάξει πολλά, γιατί η πληροφοριακή τεχνολογία γενικότερα και το διαδίκτυο ειδικότερα έχουν επιφέρει μεγάλες αλλαγές, μα κυρίως η ανακάλυψη και η χρήση των μέσων κοινωνικής δικτύωσης. Τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης ενθαρρύνουν τη δημοσίευση προσωπικών στιγμών, σκέψεων και συναισθημάτων και έχουν παρεισφρήσει για τα καλά στις ζωές των ανθρώπων σε πολλές μεριές του πλανήτη, αν όχι σε όλες.

Για ορισμένους συγγραφείς οι απαρχές της έννοιας της ιδιωτικότητας και η διάκριση δημόσιας και ιδιωτικής σφαίρας βρίσκονται στην Αρχαία Ελλάδα, και συγκεκριμένα στη διάκριση που είχε γίνει από τον Αριστοτέλη μεταξύ *πόλης* και *οίκου* (Parathanassopoulos, 2015:1). Για τον Stephen T. Margulis (2011) τρεις είναι οι θεωρίες για την ιδιωτικότητα που έχουν αφήσει το αποτύπωμά τους με τις δύο πρώτες να θεωρεί πως είναι και δοκιμασμένες στον χρόνο 1) Η θεωρία του Westin (1967), η θεωρία του Irwin Altman (1975), και η πιο κοντινή χρονικά θεωρία στο τώρα της Petronio (2002). Και για τις τρεις θα αποδοθούν τα βασικά τους χαρακτηριστικά. Και ο Bennett (2011:486) μοιάζει να συμμερίζεται τη σημαντικότητα της θεωρίας για την ιδιωτικότητα του Westin.

Ο Westin (2003:2) σε θεωρητικό επίπεδο κάνει λόγο για την πληροφοριακή ιδιωτικότητα και προτείνει τρία επίπεδα, τα οποία τη χαρακτηρίζουν και τα οποία συγκλίνουν σε τρεις διαφορετικές χρονικές περιόδους. Σε αυτές τις χρονικές περιόδους, κυρίως του 20^{ου} αιώνα, επιτελέστηκαν σημαντικές τεχνολογικές αλλαγές, μεταξύ άλλων κοινωνικών και πολιτικών αλλαγών. Η ιδιωτικότητα ενυπάρχει σε κοινωνικό, πολιτισμικό, οργανωσιακό και πολιτικό επίπεδο, καθώς και σε ατομικό, σύμφωνα με τον Westin (2003). Πιο συγκεκριμένα, σε πολιτικό επίπεδο, καταλήγει ο

Westin, πως είναι πολύ σημαντικό να γίνει σωστή διαχείριση των ισορροπιών μεταξύ της «ιδιωτικότητας» και της «επιτήρησης», έτσι ώστε, να μην υπονομεύεται η δημοκρατία λαμβάνοντας υπόψιν «μεταβαλλόμενες κοινωνικές αξίες, τεχνολογίες και οικονομικές συνθήκες...» (2003:4). Σε κοινωνικο-πολιτισμικό και οργανωσιακό επίπεδο, αυτό που υποστηρίζει ο Westin (2003:4) είναι, πως, όταν η κοινωνία δεν αναγνωρίζει τις επιλογές/προτιμήσεις ενός ανθρώπου, τότε και η «ιδιωτικότητα» δεν αναγνωρίζεται και συνεχίζει μιλώντας για το ατομικό επίπεδο, πως η «ιδιωτικότητα» είναι ένα «κοινωνικό αγαθό» (2003: 6).

Επιστρέφοντας τώρα, στις χρονικές περιόδους που διακρίνει ο Westin (2003:7-8), αυτές έχουν ως εξής: 1961 – 1979, 1980 -1989, 1990 -2002, διακρίνει δε και μία χρονική περίοδο από το 1945 – 1960 στην οποία υποστηρίζει πως το θέμα της ιδιωτικότητας δεν ήταν ούτε πρωτεύον ούτε καν δευτερεύον θέμα συζήτησης σε κοινωνικό και πολιτικό επίπεδο. Συνοπτικά, ο Westin αναφέρει πως μεταξύ 1961 -1979 η έννοια της «ιδιωτικότητας» αρχίζει να μελετάται, ενώ έρχονται και οι πρώτοι νόμοι για το θέμα αυτό, εξηγώντας τη μετάβαση στα τέλη της δεκαετίας του '60 και τις αρχές του 70 για την αμερικανική κοινωνία από την εμπιστοσύνη στην καθόλου εμπιστοσύνη στους θεσμούς (2003:10). Σε κάθε περίπτωση, όπως εξηγεί, είναι η εποχή που η «πληροφοριακή ιδιωτικότητα» ξεπροβάλλει ως κοινωνικό και πολιτικό θέμα της νέας τεχνολογικής εποχής (2003:8). Στη δεύτερη χρονική περίοδο, μεταξύ δηλαδή 1980 - 1989, υπογραμμίζει τις τεχνολογικές αλλαγές χωρίς, ωστόσο, να έχει επέλθει κάποια συγκλονιστική μεταβολή στα περί ιδιωτικότητας και περιγράφει την περίοδο αυτή ως τη «σχετική ηρεμία πριν την καταιγίδα» (2003:16). Η τρίτη περίοδος μεταξύ 1990 έως 2002, σύμφωνα με τον Westin (2003: 16), αντιμετωπίζει την ιδιωτικότητα ως πρωτεύον θέμα και ορίζει ως ορόσημο τα γεγονότα της 11^{ης} Σεπτεμβρίου 2001 στις ΗΠΑ. Αν και ο Westin (2003) βλέπει την ιδιωτικότητα ως ένα δικαίωμα των ατόμων, η Regan βλέπει την ιδιωτικότητα ως ένα κοινό αγαθό (2002) και ομοίως και η Coll (2014:1261) μοιάζει να συμφωνεί μαζί της.

Για τον Altman (1977) – μελετητή των ανθρωπίνων σχέσεων με όρους κοινωνικής ψυχολογίας και ανθρωπολογίας - η ιδιωτικότητα είναι μια «γενική διαδικασία» που απαντάται όπως καταλήγει στο άρθρο του, σε όλους τους πολιτισμούς αν και υπάρχουν διαφοροποιήσεις ως προς τις συμπεριφορές. Πολύ συνοπτικά, η θεωρία του υποστηρίζει πως 1) η ιδιωτικότητα βασίζεται σε όρους διαλεκτικής αλληλεπίδρασης (κάποιες φορές υπάρχει ανάγκη για ανοιχτότητα στους άλλους και κάποιες φορές

υπάρχει η διάθεση το άνοιγμα αυτό να περιορίζεται) 2) ο Altman δε μοιάζει να συμμερίζεται το δόγμα “περισσότερη ιδιωτικότητα τόσο το καλύτερο”, 3) παρατηρούνται διαφορετικές συμπεριφορές από το ίδιο το άτομο σε διαφορετικές περιστάσεις 4) λειτουργίες της ιδιωτικότητας αποτελούν οι: α) «διαχείριση της κοινωνικής αλληλεπίδρασης» (1977:68) β) στρατηγικές αλληλεπίδρασης με άλλους ανθρώπους γ) δημιουργία της ταυτότητας του εαυτού. Τέλος, μοιάζει να ενδιαφέρεται για την ιδιωτικότητα ως μια «κοινωνική και ψυχολογική διαδικασία» (1977:83).

Η Petronio (2002:3) εισάγει την Θεωρία της Διαχείρισης της Ιδιωτικότητας της Επικοινωνίας (*Communication Privacy Management Theory*) και με την οποία στοχεύει να εξηγήσει τη διαδικασία εκείνη που επιτρέπει στους ανθρώπους να αποκαλύπτουν προσωπικές πληροφορίες για τους ίδιους, ενώ η θεωρία δεν περιορίζεται μόνο σε άτομα αλλά και σε ομάδες. Στο κέντρο της θεωρίας υπάρχει η έννοια της επικοινωνίας, γιατί σύμφωνα με την Petronio (2002:3) η επικοινωνία είναι «στη καρδιά των προσωπικών αποκαλύψεων» και λόγω αυτής είτε αποκαλύπτονται προσωπικές πληροφορίες είτε όχι και αυτό εξαρτάται μέχρι ποιο βαθμό το άτομο θέλει να αποκαλύψει πληροφορίες. Στοιχεία που αποτελούν την θεωρία της Petronio (2002) είναι τα ακόλουθα: ιδιωτικές πληροφορίες, αλληγορίες, έλεγχος, διαχείριση συστήματος με βάση κανόνες, διαχείριση ιδιωτικότητας.

Ο Daniel J. Solove (2006) πιστεύει πως η ιδιωτικότητα δεν μπορεί να μελετηθεί ξέχωρα από την κοινωνία και πραγματοποιεί μία ταξινόμηση για την ιδιωτικότητα, ενώ ξεκαθαρίζει πως δεν παίρνει θέση για το εάν ο νόμος θα πρέπει ή όχι να προστατεύει την ιδιωτικότητα. Η ταξινόμηση του Solove (2006:488) αφορά τέσσερις ομάδες που περιλαμβάνουν δράσεις που μπορούν να επηρεάσουν αρνητικά την ιδιωτικότητα α) στη συλλογή πληροφοριών β) στην επεξεργασία πληροφοριών γ) στη διάδοση πληροφοριών και δ) εισβολή. Παράλληλα, ο Solove (2002:1087) διακρίνει έξι εννοιολογήσεις της ιδιωτικότητας όπως αναφέρονται στα περιεχόμενα του άρθρου του 1) «Το δικαίωμα να μείνεις μόνος» (αυτός είναι και ο ορισμός των Warren & Brandeis 1891), 2) «Η περιορισμένη πρόσβαση στον εαυτό», 3) «η μυστικότητα» 4) «Ο έλεγχος πάνω στις προσωπικές πληροφορίες», 5) η «προσωπικότητα», 6) η «οικειότητα».

Η Zeynep Tufekci (2008:20) εξηγεί πως δεν μπορεί να μελετηθεί το διαδίκτυο με την προσέγγιση που θέλει την «ιδιωτικότητα» ως δικαίωμα, γιατί τότε παρατηρεί μια έλλειψη σε αυτή την οπτική. Ο Bennett (2011: 489) σημειώνει πως για ορισμένους

θεωρητικούς, η οπτική της «ιδιωτικότητας», ως δικαίωμα, είναι περιοριστική. Επιπλέον, οι Haggerty και Ericson (2003:9), επίσης, συζητάνε την οπτική της «ιδιωτικότητας» ως δικαίωμα και εξηγούν πως μάλλον προβληματική είναι η προσέγγιση της «ιδιωτικότητας» ως δικαίωμα και κυρίως, επειδή δεν υπάρχει πρόβλεψη για τα δικαιώματα «ιδιωτικότητας», που απορρέουν από τις επιχειρήσεις, παρά μόνο αναφορικά με το κράτος. Συνεπώς, οι Haggerty και Ericson αυτό που θέλουν να τονίσουν είναι πως όχι μόνο η ιδιωτικότητα θα πρέπει να προστατεύεται από την επιτήρηση του κράτους αλλά και να προστατεύεται από τις επιχειρήσεις, ενώ υποστηρίζουν πως πολίτες εναντίον μεγάλων επιχειρήσεων μάλλον δεν είναι και τόσο αποτελεσματικές για διάφορους λόγους πχ δίκες, αργόσυρτες διαδικασίες κλπ.

Η Tufekci (2008:21,23) θέτει υπό αμφισβήτηση επιπλέον, το ότι «το δικαίωμα να μείνει κάποιος μόνος» είναι και απόλυτα επιθυμητή κατάσταση και υπενθυμίζει πως το Facebook ξεκίνησε ως ένα δίκτυο για τους φοιτητές/-τριες του Πανεπιστημίου Harvard ενώ, επιπλέον, υποστηρίζει πως υπάρχει διαβάθμιση επιπέδων που καθορίζει τον βαθμό «ορατότητας»²⁵, εκτός από το Myspace που είναι όλα ορατά. Η έρευνα της Tufekci εξετάζει τη συμπεριφορά των χρηστών αναφορικά με θέματα «ιδιωτικότητας» στο Facebook και το Myspace σε Πανεπιστήμιο των Η.Π.Α, δείγμα 704 ερωτηθέντων, και το χαρακτηρίζει η συγγραφέας ως δείγμα ευκολίας και συνεπώς χωρίς δυνατότητα γενίκευσης, όπως η ίδια υποστηρίζει (2008:23-24). Μερικά από τα συμπεράσματα της παραπάνω έρευνας μπορούν να συνοψιστούν ως εξής: α) το προφανές είναι, πως οι φοιτητές/φοιτήτριες που ανησυχούν για θέματα «ιδιωτικότητας» είναι πιθανό να καθυστερήσουν στην έναρξη χρήσης των μέσων επικοινωνίας, ενώ, όσοι κατάφεραν να ξεπεράσουν το σκόπελο της παραπάνω ανησυχίας, ανησυχούσαν για το κοινό που είχε πρόσβαση στο προφίλ τους, γι' αυτό χρησιμοποιούν ψευδώνυμα στο Myspace χωρίς, όμως, ο βαθμός αποκάλυψης πληροφοριών να επηρεάζεται παρά μόνον ο βαθμός αποκάλυψης του τηλεφώνου β) εξαιρετικά ενδιαφέρον είναι το ότι οι χρήστες μπορούν να έχουν ορθή χρήση εκείνων των ορίων που ομοιάζουν στα «χωρικά»²⁶ όρια

²⁵ Τα εισαγωγικά είναι δικά της.

²⁶ Τα εισαγωγικά είναι δικά της.

Ο Bennett, δεν διστάζει να κάνει κριτική, πως είναι λάθος να ερμηνεύεται ο ορισμός της «ιδιωτικότητας» των Warren και Brandeis ως απομόνωση (2011:486). Επιπλέον, ο Bennett (2011:493) εισηγείται πως αρκετές θεωρητικές προσεγγίσεις συναδέλφων του για την «ιδιωτικότητα» δεν είναι επικαιροποιημένες και πως μερικώς προσεγγίζουν το θέμα της προστασίας της ιδιωτικότητας. Ωστόσο δεν παραβλέπει να πει πως υπάρχουν δημόσια και ιδιωτικά συμφέροντα, που θέλουν την «ιδιωτικότητα» ευάλωτη. Επιπλέον, ένα ακόμη σχόλιο για τον ορισμό της ιδιωτικότητας ως «το δικαίωμα να μείνεις μόνος» έρχεται από Tufekci (2008:21) που υποστηρίζει πως η διαφορά (για παράδειγμα, μεταξύ της παραπάνω προσέγγισης από την προσέγγιση του Altman που περιγράφει την ιδιωτικότητα) «...είναι πως η παραπάνω ιδιωτικότητα δεν είναι απαραίτητα το πιο επιθυμητό αποτέλεσμα».

Τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης έχουν επιφέρει αλλαγές στο πώς νοείται η ιδιωτικότητα και αυτό κυρίως συνδέεται με το γεγονός πως πλέον η χρήση των μέσων κοινωνικής δικτύωσης θολώνει τα όρια ανάμεσα στο τι είναι εν τέλει ιδιωτικό και τι όχι! Οι διαβαθμίσεις ιδιωτικότητας που προκύπτουν λόγω των διαπιστευτηρίων που απαιτούνται στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης (Strauuss και Nentwich, 2013) θα μπορούσε πολύ εύκολα να ισχυριστεί κανείς πως, με άλλες μορφές ίσως, λαμβάνουν χώρα και στην offline ζωή, εντούτοις η διαφοροποίηση έγκειται στο γεγονός πως δεν καταγράφονται συστηματοποιημένα σε κάποιον server σε κάποια μακρινή τοποθεσία στον πλανήτη και πολύ περισσότερο δεν μοιράζονται ή διαμοιράζονται οι πληροφορίες αυτές σε κυβερνήσεις και με κυβερνήσεις, εταιρίες ή και άλλους παραλήπτες για έκδηλους ή λιγότερο έκδηλους σκοπούς.

Για τους Kaitai Liang, Joseph K. Kiu, Rongxing Lu, Duncan S. Wong (2015) η πλειονότητα των μέσων κοινωνικής δικτύωσης αδυνατεί να προστατέψει την ιδιωτικότητα των χρηστών αν και διαπιστώνουν πως το Facebook κινείται προς την κατεύθυνση να προστατεύσει τα μέλη με ρυθμίσεις ιδιωτικότητας που δίνουν στο χρήστη τη δυνατότητα να έχει κάποιον έλεγχο στις πληροφορίες που απελευθερώνει.

Οι William F. Godwin και Katharine Anne Bode (1971:298 - 299) υποστήριζαν, 45 χρόνια πριν, πως υπάρχει η τάση η τεχνολογία να κατηγορείται για όλες τις παθογένειες της κοινωνίας και επιπλέον πως η προσωπική ιδιωτικότητα, εν πολλοίς, καταστρέφεται από την έλευση της τεχνολογίας και αναρωτιούνται αν ο Μεγάλος Αδερφός θα είναι εν τέλει άνθρωπος ή μηχανή. Επιπλέον, αναρωτιούνται «ποιος έχει εξουσιοδοτήσει την

πρόσβαση για τα προσωπικά μας δεδομένα» (1971:300) και ορίζουν την «ιδιωτικότητα» «...κρατώντας εμπιστευτικά πληροφορίες για κάποιον, και να απαγορεύεις τη διάδοσή τους σε άλλους» (1971:302). Τέλος, κλείνουν την παρέμβασή τους εξηγώντας πως «η τεχνολογία είναι ουδέτερη» και πως δεδομένα που υπάρχουν σε υπολογιστές αμφότερα μπορούν να χρησιμοποιηθούν είτε για καλό είτε για κακό σκοπό (Godwin και Bode 1971:304).

ΕΡΕΥΝΕΣ ΣΕ ΘΕΜΑΤΑ ΙΔΙΩΤΙΚΟΤΗΤΑΣ ΚΑΙ ΕΠΙΤΗΡΗΣΗΣ ΣΤΑ ΜΕΣΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΔΙΚΤΥΩΣΗΣ

Στη συνέχεια που ακολουθεί γίνεται αναφορά στην αγγλόφωνη αρθρογραφία σε έρευνες που έχουν γίνει σε συνάρτηση με τα θέματα ιδιωτικότητας, μέσω κοινωνικής δικτύωσης και επιτήρησης. Κατά τη διάρκεια της αναζήτησης ερευνητικών ευρημάτων έγιναν ορισμένες διαπιστώσεις.

Η πρώτη διαπίστωση αφορά στο γεγονός πως οι πρώτες έρευνες για θέματα ιδιωτικότητας ξεκινούν από το 2006 και μετά, αρκετά αναμενόμενο, αφού το Facebook είχε δημιουργηθεί μόλις λίγα χρόνια πριν. Η ίδρυση του Facebook λοιπόν, το 2004, προσέλκυσε λίγο αργότερα και το ενδιαφέρον ερευνητών και θεωρητικών τόσο από τις κοινωνικές όσο και από τις τεχνολογικές επιστήμες, οπότε ήταν αναμενόμενη και μία αύξηση του ερευνητικού ενδιαφέροντος σε πεδία που άπτονται των μέσων κοινωνικής δικτύωσης – και ειδικά του Facebook - κάτι που επιβεβαιώνεται και από την έρευνα της Chareen L. Snelson (2016:11) σε 229 δημοσιευμένες ποιοτικές έρευνες που αφορούν σε έρευνες για τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης με μια ευρεία θεματολογία.

Η δεύτερη διαπίστωση συσχετίζεται με το γεγονός πως μπορεί η επιτήρηση στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης να είναι άμεσα συνυφασμένη με την ιδιωτικότητα (Fuchs, 2010:173) εντούτοις κατά τη διάρκεια της βιβλιογραφικής επισκόπησης (βιβλία, άρθρα σε επιστημονικά περιοδικά, κλπ.) είναι κάτι παραπάνω από σαφές πως όλες στην πλειονότητά τους οι έρευνες αφορούν σε θέματα ιδιωτικότητας που θίγουν έμμεσα ζητήματα επιτήρησης και δεν θίγουν σε ευθεία τροχιά τη τελευταία. Πιο συγκεκριμένα, σχεδόν οι περισσότερες έρευνες που βρέθηκαν στη διεθνή αγγλόφωνη βιβλιογραφία αφορούν ζητήματα ιδιωτικότητας και λιγότερες αφορούν ζητήματα επιτήρησης στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης όπως του Fuchs (2010), του Adam N. Joinson (2008) κλπ.

Αυτή η «ανακάλυψη» πως οι σχέσεις επιτήρησης και μέσων κοινωνικής δικτύωσης δεν έχουν μελετηθεί ιδιαίτερα είναι κάτι που ήδη έχει επισημανθεί από τον Fuchs (2010:173).

Μία τρίτη και τελευταία διαπίστωση είναι πως η αγγλόφωνη βιβλιογραφία περιλαμβάνει έρευνες - τουλάχιστον ότι αφορά στην αναζήτηση που έγινε μέχρι το φθινόπωρο του 2016 - που γίνονται σε Ολλανδία, Γερμανία, Σουηδία, Νορβηγία, ΗΠΑ και Καναδά, Κορέα, Ιαπωνία αλλά όχι σε άλλες χώρες, κάτι που σημαίνει πως υπάρχει ένα ανεξερεύνητο πεδίο – από ερευνητική αλλά και θεωρητική σκοπιά - τουλάχιστον στην Ελλάδα, σε συνδυασμό με το γεγονός πως τα ζητήματα του ψηφιακού κόσμου, ιδιωτικότητας και επιτήρησης είναι έτσι και αλλιώς πολύ πρόσφατα αναδυόμενα. Σε κάθε περίπτωση το περιβάλλον των μέσων κοινωνικής δικτύωσης συνεχώς μεταβάλλεται, όπως και οι πληροφοριακές τεχνολογίες γενικότερα, γεγονός που δεν δημιουργεί ένα σταθερό περιβάλλον για έρευνα.

Ζητήματα ιδιωτικότητας και μέσων κοινωνικής δικτύωσης μελετήθηκαν για πρώτη φορά το 2006 οι Acquisti & Gross και ενδιαφέρθηκαν να εξετάσουν το μοίρασμα περιεχομένου στο Facebook σε συνάρτηση με θέματα ιδιωτικότητας διεξάγοντας ποσοτική έρευνα σε φοιτητές/-τριες και μαθητές/-τριες στις ΗΠΑ χρησιμοποιώντας, επίσης, τη μέθοδο data mining. Στα συμπεράσματά τους διαπίστωσαν πως η “σημαντικότητα”²⁷ της ιδιωτικότητας κερδίζει έδαφος σε όσους δεν έχουν προφίλ στο Facebook συγκριτικά με όσους έχουν, αλλά υποστηρίζουν πως αυτό δεν συνεπάγεται πως, όσοι ανησυχούν περισσότερο για ζητήματα ιδιωτικότητας, αυξάνονται και οι πιθανότητες να μην έχουν και προφίλ στο Facebook.

Ζητήματα ιδιωτικότητας και μέσων κοινωνικής δικτύωσης έχουν μελετηθεί με τη χρήση ποσοτικών μεθόδων από τους Wouter M. P. Steijn, Alexander P. Schouten & Anton H. Vedder (2016) σε Ολλανδούς, με θέμα το Facebook, η ηλικία και η μη συμμετοχή στο Facebook, καθώς επηρεάζουν ζητήματα ιδιωτικότητας, ενώ σε ομιλούντες ολλανδικά έγινε και η έρευνα από τους Evert Van den Broeck, Karrolien Poels, Michael Walrave (2015) με θέμα πώς συνδέονται τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης με την ιδιωτικότητα και τα στάδια ζωής του Ericson. Τρίτη έρευνα που αφορά

²⁷ Είναι σημειωμένο στο πρωτότυπο.

Ολλανδικό πληθυσμό έγινε σε Ολλανδούς έφηβους χρήστες μέσω κοινωνικής δικτύωσης από τους Bas Hofstra, Rense Corten, & Frank Van Tubergen (2016) και μελετήθηκαν 3434 έφηβοι με θέμα την ιδιωτικότητα στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης για τους εφήβους και ο ρόλος των συνομηλίκων, της δημοφιλίας και της εμπιστοσύνης.

Οι Kevin Lewis, Jason Kaufman, Nicholas Christakis (2008) πραγματοποίησαν έρευνα σε φοιτητές/-τριες πανεπιστημίου και κατέληξαν στο συμπέρασμα πως αυξάνονται οι πιθανότητες των φοιτητών/τριών που έχουν ιδιωτικό προφίλ, όταν οι φίλοι και συγγάτοικοί τους έχουν και αυτοί ιδιωτικό προφίλ, ενώ μπαίνει και η διάσταση του φύλου, με τις γυναίκες να έχουν περισσότερα ιδιωτικά προφίλ που περιορίζουν την ορατότητα αυτών των προφίλ από αγνώστους.

Ζητήματα εμπιστοσύνης απασχολούν πολλούς μελετητές που ασχολούνται με τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης και μεταξύ άλλων έχουν μελετηθεί από την Annika Bergstrom (2015) στη Σουηδία και πιο ειδικά, εξετάστηκε η online ιδιωτικότητα και ο ρόλος των κοινωνικών και δημογραφικών χαρακτηριστικών, της διαδικτυακής εμπειρίας, της εμπιστοσύνης και του πολιτικού προσανατολισμού στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Η διάσταση της εμπιστοσύνης είναι βασική κατηγορία και στην ποιοτική και ποσοτική έρευνα των O'Brien και Torres (2012) που μελετούν τις αντιλήψεις των χρηστών του Facebook για θέματα ιδιωτικότητας και εμπιστοσύνης. Οι Joshua Fogel και Elham Nehmad (2009:153), επίσης, μελέτησαν την εμπιστοσύνη σε συνάρτηση με την ιδιωτικότητα σε 205 φοιτητές/τριες και βρήκαν πως οι γυναίκες ανησυχούν περισσότερο για ζητήματα ιδιωτικότητας και εκθέτουν λιγότερες προσωπικές πληροφορίες στο Facebook και στο MySpace συγκριτικά με τους άντρες.

Η διαπολιτισμική διάσταση και η ιδιωτικότητα απασχολεί τους Robert Thomson, Masaki Yuki, Naoya Ito (2015) στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης με βάση τη χώρα (ΗΠΑ και Ιαπωνία) και ο ρόλος της κινητικότητας στις διαπροσωπικές σχέσεις αλλά και της διαδικτυακής εμπιστοσύνης, που ειδικά η τελευταία διάσταση – της εμπιστοσύνης – είναι ζήτημα προσφιλές στους ερευνητές. Από τους Hira Cho & Huiju Park (2012) έρχεται η δεύτερη συγκριτική μελέτη μέσω κοινωνικής δικτύωσης μεταξύ δύο χωρών ΗΠΑ και Κορέας αυτή τη φορά.

Το μοίρασμα περιεχομένου στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης απασχολεί τους Aaron M. French και Aaron Read (2013) σε έρευνα που διεξήχθη στις ΗΠΑ για τις πληροφορίες που μοιράζονται οι χρήστες στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης και η επιρροή των

διαφόρων κοινωνικών σφαιρών, ενώ παρόμοιες ανησυχίες είχαν και οι: Peter Bae Brandtzæg, Marika Luders, και Jan Havard Skjetne (2010) για την ιδιωτικότητα στο Facebook υπό το πρίσμα του μοιράσματος περιεχομένου και της κοινωνικότητας στη Νορβηγία.

Αντιλήψεις των χρηστών για το Facebook και online γνώση για ιδιωτικότητα, εξετάστηκαν από τους Miriam Bartsch & Tobias Dienlin (2015) καθώς και από τους Yongick Jeong και Erin Coyle (2014) που επίσης μελέτησαν τις αντιλήψεις των χρηστών του Facebook και του Twitter, ενώ πολύ ενδιαφέρουσα ποιοτική έρευνα είναι και των Louise La Sala, Jason Skues, Lisa Wise (2014) με την ποιοτική ανάλυση δεδομένων που εξετάζει τον προσδιορισμό της έννοιας «μέσα κοινωνικής δικτύωσης» από τους ίδιους τους χρήστες. Επιπρόσθετα, οι Bernhard Debatin, Jennette P. Lovejoy, Ann-Kathrin Horn, Brittany N. Hughes (2009) διεξήγαγαν ποσοτική (N=119) και ποιοτική έρευνα (σε 8 άτομα) μελετώντας τις συμπεριφορές των χρηστών για την ιδιωτικότητα στο Facebook ενώ οι κατηγορίες για την ποιοτική έρευνα αφορούσαν α) τις ρουτίνες στο Facebook β) τις τελετές επικοινωνίας στο Facebook γ) τις φήμες και κουτσομπολιό δ) την παραβίαση της ιδιωτικής ζωής.

Ζητήματα τώρα επιτήρησης και μέσων κοινωνικής δικτύωσης έχουν μελετηθεί από τον Robert S. Tokunaga (2011) σε προπτυχιακούς φοιτητές /-τριες των ΗΠΑ που βρίσκονται σε ρομαντική σχέση. Η έρευνα έγινε με τη χρήση ποσοτικών μεθόδων που εξέτασαν τις ρομαντικές σχέσεις και την ηλεκτρονική διαπροσωπική επιτήρηση στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Ο Tokunaga (2011) κατέληξε πως η ηλεκτρονική διαπροσωπική επιτήρηση του συντρόφου στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης βρίσκεται σε συνάρτηση με την ηλικία, τον χρόνο που διαθέτουν οι χρήστες στα προφίλ των συντρόφων τους, στο βαθμό που ενσωματώνονται τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης στην καθημερινή πρακτική, καθώς και από την επάρκεια γνώσης για τη χρήση στο διαδίκτυο.

Ενδιαφέρον, παρουσιάζει και η έρευνα του Joinson (2008), που διερευνά τα κίνητρα και τις χρήσεις του Facebook. Ο Joinson (2008) διέκρινε επτά βασικές χρήσεις του Facebook την κοινωνική σύνδεση, το μοίρασμα ταυτοτήτων, τις φωτογραφίες, το περιεχόμενο, τη κοινωνική διερεύνηση, τη πλοήγηση και την επικαιροποίηση του status και κατέληξε πως η επιτήρηση συμπεριλαμβάνεται στην κοινωνική διερεύνηση.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ IV - ΠΟΙΟΤΙΚΗ ΈΡΕΥΝΑ

Οι νέες τεχνολογικές εφαρμογές, όπως είναι τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, ζητούν πρόσβαση σε μία πληθώρα προσωπικών στοιχείων, που ενίοτε οι χρήστες προσφέρουν, χωρίς να το πολυσκεφτούν ή ακόμα χωρίς να συμμερίζονται τις πολιτικές ιδιωτικότητας, αλλά ούτε και τις δυνατότητες που αυτές τους προσφέρουν αντίστοιχα. Αναφορικά τώρα με το ποιοι μπορούν να βλέπουν τις δημοσιεύσεις τους ή ποιοι μπορεί να έχουν πρόσβαση στα δεδομένα τους επίσης μπορεί να το αγνοούν ή να μην έχουν πλήρη γνώση. Στο κεφάλαιο αυτό, ακολουθεί η μεθοδολογία της έρευνας και η ανάλυση των κειμένων που προκύπτουν από τις απαντήσεις των φοιτητών/φοιτητριών του Παντείου για την επιτήρηση και την ιδιωτικότητα στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης.

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ

Η παρούσα διπλωματική εξετάζει υπό το πρίσμα του τεχνολογικού φαινομένου των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, τόσο την έννοια της ιδιωτικότητας όσο και της επιτήρησης διττά: αφενός με βιβλιογραφική επισκόπηση, έχοντας ως στόχο να αναδείξει θεωρητικά, όσο το δυνατόν, τα σημαντικότερα σημεία, αφετέρου να πραγματοποιηθεί ποιοτική έρευνα με προσωπικές συνεντεύξεις με φοιτητές/φοιτήτριες του Παντείου Πανεπιστημίου που ταυτόχρονα είναι και χρήστες ενός τουλάχιστον μέσου κοινωνικής δικτύωσης. Συνεπώς, ενδιαφέρει να παρουσιαστούν όλα εκείνα τα σημεία-κλειδιά στα ζητήματα επιτήρησης και ιδιωτικότητας καθώς και πώς αντιλαμβάνονται οι φοιτητές/-τριες, τον πολύπλοκο και καθημερινά μεταβαλλόμενο κόσμο των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, αναφορικά με τα ζητήματα που μελετώνται. Στο μέρος που αφορά στην έρευνα ακολουθήθηκε η μέθοδος της ημι-δομημένης συνέντευξης, ενώ οι ερωτώμενοι είναι φοιτητές και φοιτήτριες του Παντείου Πανεπιστημίου. Οι φοιτητές/φοιτήτριες που συμμετείχαν στην έρευνα είναι προπτυχιακοί, μεταπτυχιακοί και διδακτορικοί σε μία από τις τέσσερις σχολές του Παντείου Πανεπιστημίου δηλαδή στη Σχολή Επιστημών Οικονομίας και Δημόσιας Διοίκησης, στη Σχολή Πολιτικών Επιστημών, στη Σχολή Κοινωνικών Επιστημών και Ψυχολογίας καθώς και στη Σχολή Διεθνών Σπουδών Επικοινωνίας και Πολιτισμού. Ο κύριος όγκος των συνεντεύξεων έγινε τον Ιανουάριο του 2017, ενώ δύο έγιναν τον Φεβρουάριο του 2017. Παρακάτω, ακολουθούν τα σημεία που δια φωτίζουν περισσότερο την έρευνα όπως: α) οι ερευνητικές προτάσεις/ερωτήματα β) η μέθοδος που χρησιμοποιήθηκε, καθώς και ζητήματα προσέγγισης των ερωτώμενων όπως και

δεοντολογίας γ) οι αρχικές κεντρικές κατηγορίες καθώς και οι υποκατηγορίες που αναδύθηκαν μέσα από τους λόγους των υποκειμένων, τα νοήματα που προσδίδουν και η ανάδυση των πολλαπλών πραγματικοτήτων που βιώνουν.

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ/ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Τα ερευνητικά ερωτήματα κινούνται κυρίως στη λογική του πώς αντιλαμβάνονται τους ψηφιακούς κόσμους οι φοιτητές/φοιτήτριες που χρησιμοποιούν τουλάχιστον ένα μέσο κοινωνικής δικτύωσης, αναφορικά με ζητήματα ιδιωτικότητας και χρήσης από τους ίδιους. Με βάση τα παρακάτω ερωτήματα στοιχειοθετούνται οι κύριοι άξονες της έρευνας.

1. Από ποιους γίνονται αντικείμενο επιτήρησης οι χρήστες την επιτήρηση στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης
 - i. από την οικογένειά τους ή/και τους φίλους τους;
 - ii. από τις κυβερνήσεις ή/και από τις εταιρίες;

2. Οι φοιτητές/-τριες του Παντείου Πανεπιστημίου, που είναι και χρήστες των μέσων κοινωνικής δικτύωσης εμπιστεύονται τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης;

3. Οι φοιτητές/-τριες του Παντείου Πανεπιστημίου, οι οποίοι είναι και χρήστες των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, πιστεύουν πως υπάρχει επιτήρηση στον ψηφιακό κόσμο και αν ναι, πώς γίνεται αυτή «ορατή» από τους ίδιους;

4. Τι ορίζεται ως ιδιωτικό στον ψηφιακό κόσμο για τους φοιτητές/-τριες του Παντείου Πανεπιστημίου, που είναι και χρήστες των μέσων κοινωνικής δικτύωσης;

5. Με ποιους τρόπους μπορούν οι ίδιοι οι χρήστες να επηρεάζουν τη θέαση της ιδιωτικότητάς τους στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης μέσω των ρυθμίσεων ιδιωτικότητας ή πως αλλιώς;

6. Οι φοιτητές/-τριες του Παντείου Πανεπιστημίου, που είναι και χρήστες των μέσων κοινωνικής δικτύωσης κατά πόσο τους απασχολεί – αν τους απασχολεί – το ποιος θα μπορεί να δει τα προσωπικά τους δεδομένα και πώς θα χρησιμοποιηθούν αυτά που καταχωρούν στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης;

ΜΕΘΟΔΟΣ – ΠΟΙΟΤΙΚΗ ΈΡΕΥΝΑ – ΗΜΙ-ΔΟΜΗΜΕΝΗ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ

Σε αυτό το σημείο είναι σημαντικό να διευκρινιστεί η επιλογή της ποιοτικής έναντι της ποσοτικής. Τόσο η ποιοτική όσο και η ποσοτική μέθοδος όχι μόνο δεν λειτουργούν ανταγωνιστικά μεταξύ τους, αλλά εξυπηρετούν και συμπληρωματικές ανάγκες. Για τις ανάγκες όμως της παρούσας διπλωματικής επιλέχθηκε η ποιοτική μέθοδος. Η επιλογή της ποιοτικής μεθόδου βασίζεται κυρίως στη δυνατότητα που παρέχει να μελετηθούν κοινωνικά φαινόμενα αφήνοντας, ωστόσο, κάποια μορφή ελευθερίας στις απαντήσεις των ερωτώμενων λόγω της μορφής που έχουν οι ερωτήσεις που δεν απαιτούν κλειστού τύπου απαντήσεις. Εάν υπήρχε η δυνατότητα χρόνου, όπως αυτή που υπάρχει για την εκπόνηση μιας διδακτορικής διατριβής, θα επιλέγονταν και οι δύο μέθοδοι. Ελλείψει λοιπόν ποιοτικών ερευνών στην Ελλάδα, για το εν λόγω θέμα, έγινε η επιλογή της μεθόδου με δεδομένο πως η ποιοτική έρευνα θα διευκολύνει στην ανάδυση πολλαπλών γεγονότων/αντιλήψεων/λόγων που θα συνδράμουν ίσως στο σχεδιασμό και άλλων ερευνών στο μέλλον. Επιπρόσθετα, τόσο η ποιοτική όσο και η ποσοτική έρευνα είναι εξ ορισμού χρονοβόρες και ένας σχεδιασμός ποσοτικής έρευνας που στοχεύει και στη γενίκευση των αποτελεσμάτων θα απαιτούσε πολύχρονη εργασία.

Ως εκ τούτου, και οι περιορισμοί της έρευνας προκύπτουν από την ίδια επιλογή της μεθόδου, οπότε στην περίπτωση αυτή για την παρούσα έρευνα δεν ήταν σκοπός μία γενίκευση αποτελεσμάτων στο γενικό πληθυσμό. Ωστόσο όμως, αναδύθηκε πολύ πλούσιο υλικό που ενίοτε επιβεβαιώνει πρότερες έρευνες στη διεθνή βιβλιογραφία.

Επιλέχθηκε η προσέγγιση των ημι-δομημένων προσωπικών συνεντεύξεων (semi-structured interview) με φοιτητές/-τριες του Παντείου που χρησιμοποιούν τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης (Facebook, Twitter, Instagram, Tumblr κλπ.) ως τη βασική μέθοδο έρευνας. Η ημι-δομημένη συνέντευξη ενώ περιλαμβάνει «προκαθορισμένες ερωτήσεις» εντούτοις διακρίνεται από μία σχετική ελαστικότητα που αφορά στη σειρά των ερωτήσεων ή ακόμα και στις εξατομικευμένες ερωτήσεις που προκύπτουν στη συνέντευξη και που μπορεί να είναι ξεχωριστές για το κάθε ερωτώμενο (Ιωσηφίδης, 2003:40). Αντικείμενο της έρευνας, όπως ήδη ειπώθηκε, είναι να γίνουν κατανοητές οι

αντιλήψεις των χρηστών των μέσων κοινωνικής δικτύωσης σχετικά με την ύπαρξη της επιτήρησης, καθώς και οι τρόποι με τους οποίους επηρεάζεται η ιδιωτικότητά τους σε αυτά. Εν τέλει, οι χρήστες πιστεύουν πώς επιτηρούνται και πώς αντιλαμβάνονται την επιτήρηση; Ποια είναι η σχέση τους με τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης ως προς την επιτήρηση; Οι ερωτώμενοι είναι μέλη της ακαδημαϊκής κοινότητας, δηλαδή Φοιτητές – Φοιτήτριες του Παντείου Πανεπιστημίου και χρήστες των μέσων κοινωνικής δικτύωσης (Facebook, Twitter, Instagram κλπ.) ανεξαρτήτως ηλικίας, φύλου, κοινωνικής και οικονομικής κατάστασης, εθνικότητας κλπ. Για τις ανάγκες εύρεσης ερωτώμενων χρησιμοποιήθηκαν λίστες επαφών με μείλ της γράφουσας από το Πάντειο Πανεπιστήμιο, όπου και προωθήθηκε στους παραλήπτες το θέμα της έρευνας, καθώς και αν γνωρίζουν κάποιον που είναι φοιτητής/τρια στο Πάντειο Πανεπιστήμιο και χρησιμοποιεί τουλάχιστον ένα μέσο κοινωνικής δικτύωσης. Επίσης χρησιμοποιήθηκαν και οι προσωπικές επαφές της γράφουσας έτσι, ώστε σε περίπτωση που κάποιος/-α γνώριζε φοιτητές/φοιτήτριες Παντείου να μπορούν να γίνουν οι απαραίτητες συστάσεις.

Δημιουργήθηκε μια σειρά από ερωτήσεις (βλ. Παράρτημα Ι), οι οποίες είχαν ως αφετηρία τη δυάδα επιτήρηση – ιδιωτικότητα. Ορισμένες ερωτήσεις βασίστηκαν σε θεματικές προηγούμενων ερευνών, περισσότερο ποσοτικών και λιγότερο ποιοτικών λόγω έλλειψης αυτών. Οι εννοιολογικές κατηγορίες που ερευνώνται είναι οι ακόλουθες:

- Πρόσβαση, διαδίκτυο και μέσα κοινωνικής δικτύωσης
- Κατανάλωση και μέσα κοινωνικής δικτύωσης
- Εμπιστοσύνη και μέσα κοινωνικής δικτύωσης
- Ορατότητα και μέσα κοινωνικής δικτύωσης
- Πρόσβαση, ιδιωτικότητα και μέσα κοινωνικής δικτύωσης
- Μοίρασμα, ασφάλεια και μέσα κοινωνικής δικτύωσης
- Πρόσβαση, επιτήρηση και μέσα κοινωνικής δικτύωσης
- Θεωρίες συνωμοσίας και μέσα κοινωνικής δικτύωσης
- Ανοιχτή Ερώτηση

ΠΙΛΟΤΙΚΗ ΈΡΕΥΝΑ

Επίσης, κρίνεται σκόπιμο να σημειωθεί πως διεξήχθη πιλοτική έρευνα σε δύο φοιτητές, μία φοιτήτρια και ένα φοιτητή του «ΤΕΙ Αθήνας», την περίοδο του Οκτωβρίου 2016. Η πιλοτική έρευνα βοήθησε να διαμορφωθούν ακόμα καλύτερα οι ερωτήσεις και να διαφωτιστούν τα σημεία εκείνα που παρουσίαζαν πρόβλημα στην κατανόηση. Μετά από αυτό, δημιουργήθηκε ένας νέος οδηγός συνέντευξης με ερωτήσεις που στη συνέχεια μειώθηκαν έτσι, ώστε να είναι λιγότερες και να μη φορτώνουν υπερβολικά τους ερωτώμενους.

ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΕΡΩΤΩΜΕΝΩΝ

Η επιλογή της ακαδημαϊκής κοινότητας του Παντείου (προπτυχιακοί, μεταπτυχιακοί, διδακτορικοί) έγινε καθαρά για λόγους πρόσβασης και ευκολίας με δεδομένο πως σπουδάζω στο ίδιο πανεπιστήμιο, οπότε αυτό εκ των πραγμάτων θα μου απέφερε μεγαλύτερη σύνδεση και προσβασιμότητα με το πεδίο έναντι οποιασδήποτε άλλης επιλογής πανεπιστημίου.

Γενικότερα, ο τρόπος επιλογής των ερωτώμενων, ήταν ένας συνδυασμός δειγματοληψίας χιονοστιβάδας (άνθρωποι – κλειδιά), δειγματοληψίας κριτηρίου (να πληρούνται κάποια κριτήρια, που στη περίπτωση αυτή ήταν η φοίτηση στο Πάντειο και η χρήση τουλάχιστον ενός μέσου κοινωνικής δικτύωσης) και δειγματοληψία ευκολίας (σε μία περίπτωση έγινε χρήση) (Ισαρη, Πουρκός, 2014: 81-83 βλ. για δειγματοληπτικές στρατηγικές). Στην εύρεση λοιπόν, των φοιτητών φοιτητριών βοήθησαν οι άνθρωποι – κλειδιά που, είτε είχαν περάσει ως φοιτητές/-τριες από το Πάντειο Πανεπιστήμιο και γνώριζαν τωρινούς φοιτητές/-τριες, που αποτέλεσαν και τους ερωτώμενους, είτε απλά ήταν ορισμένοι φίλοι της γράφουσας, γνώριζαν τουλάχιστον έναν/μία, που κάλυπτε τις δύο προ-απαιτούμενες συνθήκες για να συμμετέχει κάποιος, είτε ακόμα και με τη προσέγγιση ενός γνώριμου ερωτώμενου. Η προσέγγιση έγινε είτε με αποστολή ηλεκτρονικού ταχυδρομείου, όπως προαναφέρθηκε, είτε τηλεφωνικά μέσω του ανθρώπου – κλειδί. Σε μία μόνο περίπτωση, έγινε προσέγγιση, στη βιβλιοθήκη του Παντείου, συστήνοντας τον εαυτό μου ποια είμαι και τι κάνω και μέσω αποστολής ηλεκτρονικού ταχυδρομείου γνωστοποιήθηκαν οι προθέσεις μου για τη διεξαγωγή της έρευνας, αλλά, λόγω της εξεταστικής του χειμερινού εξαμήνου ο φοιτητής δεν ήταν διαθέσιμος να συμμετάσχει.

Η προσπάθεια αυτή δεν ευδοκίμησε, πιστεύω και από το γεγονός ότι δεν υπήρχε κάποιος άνθρωπος κλειδί.

Η μικρότερη συνέντευξη είχε διάρκεια 12 λεπτά, ενώ η μεγαλύτερη 116 λεπτά. Οι περισσότερες συνεντεύξεις είχαν διάρκεια περίπου 20 έως 36 λεπτά. Η συνέντευξη που είχε διάρκεια 12 λεπτά δεν υπολείπεται σε κάτι έναντι των άλλων, αν και προτιμήθηκε από την ερωτώμενη ένας πολύ πιο περιεκτικός τρόπος απαντήσεων, ενώ αυτή που είχε διάρκεια 116 λεπτά οφείλεται στη μεγάλη ανάλυση των απαντήσεων. Πριν από την έναρξη της μαγνητοφώνησης όλοι οι ερωτώμενοι ενημερώθηκαν πως θα πραγματοποιηθεί μαγνητοφώνηση και στην έναρξη της κάθε συνέντευξης ζητήθηκε η προφορική τους συναίνεση για τη μαγνητοφώνηση. Σε όλες τις μαγνητοφωνήσεις ακούγεται η συναίνεση πλην μίας, που για τεχνικούς λόγους δεν ακούγεται.

ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΔΕΟΝΤΟΛΟΓΙΑΣ

Οι συνεντεύξεις στο σύνολό τους ήταν οκτώ. Συνολικά συμμετείχαν τρεις φοιτητές και πέντε φοιτήτριες. Για τη διασφάλιση της δεοντολογίας έχουν μεταβληθεί όλα τα ονόματα καθώς επίσης τοποθεσίες, τοπωνύμια ή οποιοδήποτε άλλο ιδιαίτερο χαρακτηριστικό που αναφέρεται και θα μπορούσε να διευκολύνει στην αναγνώριση των συμμετεχόντων. Επιπρόσθετα, επειδή ακριβώς σε κάποιες περιπτώσεις οι συστάσεις με τους συμμετέχοντες έχουν γίνει από ανθρώπους – κλειδιά που γνωρίζουν τους συμμετέχοντες εκτός από τα ονόματα που έχουν μεταβληθεί και την αντικατάστασή τους με ψευδώνυμα, αποφεύγεται να γίνεται αναφορά στο συγκεκριμένο τμήμα σπουδών των φοιτητών/-τριών καθώς και στις ηλικίες τους. Έγινε μια φιλότιμη προσπάθεια να μην επιλεγτούν φοιτητές/φοιτήτριες οι οποίοι είχαν φιλικές σχέσεις ή/και συχνή επικοινωνία με τη γράφουσα έτσι ώστε να αποφευχθεί η δυσκολία στην οποία μπορεί να περιέλθουν όντας ως ερωτώμενοι από κάποιο πολύ γνώριμο πρόσωπο για αυτούς. Επομένως, φιλικά προσκείμενοι ερωτώμενοι δεν επιλέχτηκαν γιατί εγείρονταν ζητήματα δεοντολογίας, γεγονός που αύξησε το βαθμό δυσκολίας εύρεσης ερωτώμενων. Σε δύο μόνο περιπτώσεις, επιλέχτηκαν γνώριμα πρόσωπα της γράφουσας χωρίς όμως αυτό να επηρεάζει εν τέλει περισσότερο συγκριτικά με τις υπόλοιπες επιλογές, λόγω αφενός στη μία περίπτωση της παντελούς απουσίας προσωπικών επαφών ή επικοινωνίας και αφετέρου στη δεύτερη περίπτωση των εξαιρετικά σπάνιων προσωπικών επαφών.

Τέλος, επειδή ακριβώς χρησιμοποιήθηκε για τη μαγνητοφώνηση το προσωπικό μου “έξυπνο” κινητό (smartphone) αμέσως μετά τη συνέντευξη, και αφού είχαν διαφυλαχτεί τα πάντα στον προσωπικό μου υπολογιστή, που είμαι και το μοναδικό άτομο που έχει πρόσβαση σ’ αυτόν διαγραφόταν η συνέντευξη από το κινητό. Επίσης, κρατούνται οι συνεντεύξεις και σε αποθηκευτικό χώρο σε περίπτωση βλάβης του ηλεκτρονικού υπολογιστή.

ΧΡΟΝΟΣ, ΤΟΠΟΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΩΝ ΚΑΙ ΑΛΛΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ

Οι προσωπικές συνεντεύξεις έλαβαν χώρα την περίοδο Ιανουάριος – Φεβρουάριος 2017, όπου και στον ίδιο χρόνο ακολουθήθηκε η διαδικασία των απομαγνητοφωνήσεων. Είναι σημαντικό να σημειωθεί πως επιλεγόταν τόπος και χρόνος που κυρίως εξυπηρετούσε αμφότερα. Για τη διευκόλυνση των ερωτώμενων, τις περισσότερες φορές, επιλέχτηκε ο τόπος να είναι κοντά στο σπίτι τους έτσι ώστε να μην χρειαστεί να μετακινηθούν, που αυτό θα μεταφραζόταν ως μεγαλύτερος διαθέσιμος χρόνος, από την πλευρά τους, για τη διεξαγωγή της συνέντευξης. Σε κάποιες, μάλιστα, περιπτώσεις επιλέχτηκε ως χώρος το Πάντειο Πανεπιστήμιο. Σε όλες τις περιπτώσεις έγινε προσπάθεια να επιλεγεί κάποιο ήσυχο καφέ, εντούτοις δεν κατέστη πάντα δυνατό να επιτευχθεί ησυχία από το γύρω περιβάλλον. Αυτό βέβαια δεν επηρέασε την ποιότητα της μαγνητοφώνησης, πλην μίας που κρίθηκε αρκετά επίπονη η απομαγνητοφώνηση της.

Ένα δεύτερο ζήτημα που ανέκυψε είναι πως, επειδή ακριβώς οι συνεντεύξεις έγιναν στη καρδιά του χειμώνα, και μάλιστα με αρκετό κρύο στις περισσότερες των περιπτώσεων, δεν υπήρχε η δυνατότητα να επιλεγεί ένας εξωτερικός χώρος που θα λάμβαναν χώρα οι συνεντεύξεις.

Ένα τρίτο ζήτημα είχε να κάνει περισσότερο με τα διαδικαστικά της συνέντευξης. Ατυπα, διέκρινα τρία στάδια. Αυτό της γνωριμίας, όπου σε όλες τις περιπτώσεις, εξ αρχής δόθηκε το όνομά μου, ποια είμαι, σε ποιο μεταπτυχιακό του Παντείου είμαι εγγεγραμμένη, το όνομα της επιβλέπουσας καθηγήτριας κλπ. Στις περισσότερες των περιπτώσεων, αυτό το στάδιο δεν διαρκούσε πάνω από δεκαπέντε με είκοσι λεπτά. Ωστόσο, στο στάδιο της γνωριμίας απέφυγα να συζητήσω παραπάνω για το περιεχόμενο της διπλωματικής μου, έτσι, ώστε να μην επηρεάσω παραπάνω από όσο χρειαζότανε τα υποκείμενα της έρευνας. Το δεύτερο στάδιο, είναι το στάδιο που τίθενται οι ερωτήσεις και απαντούν οι συμμετέχοντες. Το τρίτο στάδιο, είναι εκείνο,

όπου μπορεί να γινόταν μια χαλαρή συζήτηση για θέματα, κυρίως, των σπουδών και της διπλωματικής μου και όπου ρωτήθηκα δεν είχα κανένα πρόβλημα να πω κάποια παραπάνω πράγματα για το περιεχόμενό της με δεδομένο πως, ακριβώς, επειδή οι προσωπικές συνεντεύξεις γίνονταν με φοιτητές προπτυχιακούς, μεταπτυχιακούς και δη διδακτορικούς, υπήρχαν σε κάποιες περιπτώσεις και συζητήσεις για θεωρητικά ζητήματα, αυτό όμως γινόταν πάντα στο τρίτο στάδιο, δηλαδή αφού είχε ολοκληρωθεί η συνέντευξη.

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ – ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΠΟΙΟΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΚΕΙΜΕΝΟΥ

Η Snelson (2016:1, 12) μελέτησε 229 δημοσιευμένες ποιοτικές έρευνες που μελετούν τις αντιλήψεις ή και τη χρήση των social media (Facebook, Twitter, κά.) και έχουν δημοσιευτεί από το 2007 έως το 2013 με σκοπό να ερευνήσει τις τάσεις που υπάρχουν στην έρευνα των social media (2016:3). Από τις 229 ποιοτικές έρευνες που μελέτησε χρησιμοποιώντας την ανάλυση περιεχομένου, οι 55 χρησιμοποιούσαν ανάμεικτες μεθόδους όπως συνδυαστικές, για παράδειγμα, ποιοτικές και ποσοτικές προσεγγίσεις, με τις πιο συνήθεις μεθοδολογικές προσεγγίσεις να αφορούν τις συνεντεύξεις, την εστίαση σε ομάδες (focus group), και τις μεθόδους έρευνας (ερωτηματολόγια) (Snelson, 2016:1). Η ανάλυση περιεχομένου σύμφωνα με την ίδια συγγραφέα αποτελεί την δεύτερη και πιο δημοφιλή προσέγγιση, ανάμεσα στους ερευνητές/-τριες.

Στο σημείο αυτό και πριν ξεκινήσει η ανάλυση είναι πολύ σημαντικό να διαφωτιστούν πτυχές της επιλογής των συγκεκριμένων μεθόδων ανάλυσης. Για αρκετούς μήνες, εκπονήθηκε βιβλιογραφική επισκόπηση στην αγγλόφωνη κυρίως βιβλιογραφία για θεωρητικά ζητήματα ιδιωτικότητας και επιτήρησης στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, ένα πεδίο αρκετά νέο και αχαρτογράφητο, με δεδομένο πως ζητήματα ιδιωτικότητας και επιτήρησης απασχολούσαν τους θεωρητικούς και τις προηγούμενες δεκαετίες ωστόσο όμως όχι υπό το πρίσμα των μέσων κοινωνικής δικτύωσης και ίσως όχι με την ίδια ένταση λόγω της μικρότερης παρεμβολής της τεχνολογίας στην καθημερινή ζωή.

Η ανάλυση πλαισιώνεται από την αρχή έως το τέλος με δύο συγκεκριμένες παραδοχές. Η πρώτη παραδοχή αφορά τη σχέση μεταξύ ερευνητή και συμμετέχοντα στην έρευνα και πώς «αναπτύσσεται επικοινωνία και αλληλεπίδραση, που είναι καθοριστική και καταλυτική για τη διενέργεια της μελέτης» (Λυδάκη, 2001:168), καθιστώντας έτσι τον ερευνητή σε μία διαλεκτική σχέση με τον ερωτηθέντα. Η δεύτερη παραδοχή, αφορά στους λόγους των υποκειμένων, που κινούνται μεταξύ «συνειδητών» τρόπων

επικοινωνίας και «ασύνειδων» διεργασιών που ο ερευνητής καλείται να αναδείξει (Λυδάκη, 2001:201).

Σε συσχέτιση τώρα με την ανάλυση των εμπειρικών δεδομένων, όπως σημειώνει ο Τσιώλης (2015:480), το πώς θα προσεγγίσει η/ο ερευνήτρια/ ερευνητής ποιοτικά την ανάλυση, συσχετίζεται, εν πολλοίς, τόσο με το θεωρητικό υπόβαθρο και τα ερευνητικά ερωτήματα/ερευνητικές προτάσεις όσο και με το ίδιο το υλικό. Επιπρόσθετα, είναι πολύ σημαντικό να αναφερθεί πως η ανάλυση ακολουθεί, όπου απαιτείται, την ανάδειξη των ποιοτικών στοιχείων, τη διάκριση που πράττει η Mason (2011:101) για την «κυριολεκτική, ερμηνευτική ή αναστοχαστική σημασία» των κειμένων/λόγων. Η πρώτη, η κυριολεκτική, αφορά στα δεδομένα έτσι όπως ακριβώς είναι, η ερμηνευτική στο «νόημα» που δίνει ο ερευνητής στο λόγο των υποκειμένων και η αναστοχαστική στο «ρόλο» του ερευνητή και στην εμπλοκή του στην συνέντευξη (Mason, 2011:102).

Επιπρόσθετα, είναι σημαντικό να ειπωθεί πως το δίλημμα για μια «από επάνω προς τα κάτω» κατεύθυνση στην ανάγνωση των εμπειρικών δεδομένων (παραγωγική ανάλυση – από τη θεωρία στα εμπειρικά δεδομένα) ή για μια «από τα κάτω προς τα πάνω» προσέγγιση (επαγωγική ανάλυση – από τα εμπειρικά δεδομένα στη θεωρία) δεν εξυπηρετεί και τόσο την παρούσα διπλωματική με δεδομένο πως τόσο η θεωρία όσο και τα εμπειρικά δεδομένα επηρεάζουν το ένα και το άλλο και συνυπάρχουν συμπληρωματικά χωρίς να υπερτερεί το ενός του άλλου.

Για την Renata Tesch (Tesch στους Ίσαρη και Πουρκό 2015:19) υπάρχουν τέσσερις βασικοί τύποι κατηγοριοποίησης της ποιοτικής έρευνας με την ανάλυση περιεχομένου μεταξύ άλλων, να ταξινομούνται σε εκείνες τις προσεγγίσεις που έχουν στο κέντρο τους τα χαρακτηριστικά της γλώσσας. Στην παρούσα εργασία θα χρησιμοποιηθούν ποιοτικές μέθοδοι, οι οποίες αντλούν έμπνευση από την Ποιοτική Ανάλυση Κειμένου (Qualitative Text Analysis) (Bauer et al. 2014), από την Ποιοτική Ανάλυση Περιεχομένου (Qualitative Content Analysis) (Bauer et al. 2014, Mayring, 2014), και τη Θεματική Ποιοτική Ανάλυση Κειμένου (Thematic Qualitative Text Analysis) (Udo Kuckartz, 2014). Μάλιστα, η τελευταία έχει επιλεγεί ως βασικό εργαλείο ανάλυσης της παρούσας έρευνας. Πολύ σημαντική είναι και η διάκριση των Bauer et al. (2014:14-15) που αποβλέπουν στον διαχωρισμό της ποιοτικής ανάλυσης περιεχομένου και της ανάλυσης κειμένου ορίζοντας την μεν πρώτη πως έχει ως αφετηρία τις λέξεις, ενώ οδηγείται από μία σημασιολογική λογική με προκαθορισμένες κατηγορίες πριν τη

διεξαγωγή της έρευνας, τη δε δεύτερη, πως καθορίζεται από τα σημαινόμενα έχοντας μια απαγωγική λογική αν όχι επαγωγική (inductive) και ότι «συνδέει τα στοιχεία σε μεγαλύτερες ενότητες (τα θέματα σε παραγράφους, τις παράγραφους σε κείμενα...».

Η λογική των Bauer et al. (2014:21) κινείται σε έξι βήματα: α) στο διάβασμα του υλικού που περιλαμβάνει τα διαφορετικά εκείνα στοιχεία β) στην προετοιμασία κειμένου πχ. κεντρικές ιδέες γ) στην ανάλυση κειμένου πχ. αφηγηματική ανάλυση ή ανάλυση λόγου ή κριτική ανάλυση λόγου κλπ. δ) στις επιλογές για περαιτέρω ανάλυση, στην ίδια ανάλυση μπορεί να είναι η κωδικοποίηση περιεχομένου ή το θεματικό ευρετήριο. Πιο συγκεκριμένα τώρα, γι' αυτό το βήμα οι ίδιοι συγγραφείς (2014:28) πιστεύουν πως στη δημιουργία ευρετηρίου η θεματική ανάλυση είναι πιο κοντά στο να ιδωθεί ως επαγωγική υιοθετώντας μία «από κάτω προς τα πάνω» προσέγγιση. Αντίθετα, η αναλυτική ταξινόμηση περιεχομένου έχει έναν περισσότερο παραγωγικό χαρακτήρα υιοθετώντας αντίστοιχα μία «από πάνω προς τα κάτω» προσέγγιση, αφού οι κατηγορίες δεν έχουν επιβληθεί από το κείμενο αλλά από πριν. Ωστόσο, όμως, η θέση της παρούσας διπλωματικής είναι η αποδοχή της απαγωγικής λογικής, στο πλαίσιο της οποίας η απαγωγική αναπόφευκτα συνδέει το πεδίο με θεωρία και τη θεωρία με το πεδίο (Τσιώλης, 2015). Στο πέμπτο βήμα μπορεί να γίνει σύνδεση του κειμένου με διαφορετικά επιστημονικά πεδία, ενώ στο έκτο γίνεται η επικύρωση των αποτελεσμάτων πχ. με βάση την ομοιότητα, την απαγωγική προσέγγιση και τον τριγωνισμό (Bauer et al. 2014:30).

Η Θεματική Ποιοτική Ανάλυση Κειμένου, η οποία αφενός αποτελεί μία εκ των τριών «διαδικασιών», που διακρίνει ο Kuckartz για την Ποιοτική Ανάλυση Περιεχομένου, αφετέρου συγγενεύει με την Ποιοτική Ανάλυση Περιεχομένου (Mayring, 2010b: στο Mayring, 2014:123). Πιο συγκεκριμένα τώρα, στην παρούσα εργασία, ακολουθήθηκε η διαδικασία που περιγράφει ο Kuckartz (2014:70 -76) για την ανάλυση των δεδομένων. Το πρώτο βήμα, αφορά στην ανάγνωση του υλικού, στην επισήμανση σημαντικών στοιχείων, στη δημιουργία παρατηρήσεων για τα κείμενα κλπ. Το δεύτερο βήμα περιλαμβάνει τη δημιουργία κατηγοριών που αναδύονται από τις ίδιες τις ερωτήσεις, που ανατέθηκαν στους ερωτώμενους πχ. όταν η ερώτηση είναι «Εμπιστεύεστε τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης;» μια κύρια κατηγορία είναι η *εμπιστοσύνη*. Την ίδια στιγμή όμως, λαμβάνονται υπόψιν και όλα τα νέα θέματα που ανακαλύπτονται είτε σποραδικά είτε συνέχεια στα κείμενα πχ. στην ερώτηση «Τι πιστεύετε ότι σας προσφέρουν τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης;» αναδύεται μέσα από

τα κείμενα η κατηγορία *επικοινωνία*. Το τρίτο βήμα, αφορά στη κωδικοποίηση όπου ο Kuckartz (2014:72) ορίζει πως στη θεματική ανάλυση ένα απόσπασμα κειμένου μπορεί να ανήκει σε πάνω από μία κατηγορίες. Το τέταρτο βήμα, αφορά στην ομαδοποίηση όλων των κειμένων που ανήκουν στην ίδια κατηγορία, ενώ η πέμπτη φάση αφορά στην αποκλειστική δημιουργία υποκατηγοριών, που επαγωγικά αναδύονται από το κείμενο. Το έκτο βήμα, αφορά στην δεύτερη κατηγοριοποίηση, που γίνεται πάλι εξ αρχής, λαμβάνοντας υπόψιν και την προηγούμενη φάση.

Σε ένα γενικότερο πλαίσιο, η ανάλυση περιεχομένου, παραδοσιακά, χρησιμοποιείται ως μέθοδος για ανάλυση δευτερογενούς ποιοτικού υλικού που παράγεται από τα μέσα μαζικής επικοινωνίας ωστόσο, όμως, μπορεί να αφορά σε «οποιοδήποτε επικοινωνιακό λόγο ή μήνυμα» με στόχο τη μετατροπή του περιεχομένου σε ποσοτικό υλικό (Κυριαζή, 2001:283). Για τον Τσιώλη (2015:8) η ανάλυση περιεχομένου εξετάζει πώς «τα θέματα εντός ενός κειμένου γίνονται αντικείμενο διαπραγμάτευσης και τη συχνότητα της εμφάνισής τους». Η ανάλυση περιεχομένου και η θεματική ανάλυση έχουν δεχτεί κριτική για το πώς εργάζονται υπέρ της παραγωγικής ανάλυσης, δηλαδή της ανάλυσης των εμπειρικών δεδομένων, που γίνεται με βάση τις θεωρητικές κατηγορίες που έχουν επιλεγεί προ της έρευνας (Τσιώλης, 2015). Κατανοώντας τον περιορισμό αυτό, ακόμα και αν έχει επιλεγεί ως εργαλείο ανάλυσης για την ανάλυση που ακολουθεί, έχει επιχειρηθεί να πλαισιωθεί η εργασία υπό το πρίσμα μιας διαλεκτικής σχέσης και συνεχή διαλόγου, αμφίδρομα, δηλαδή μεταξύ του εμπειρικού υλικού και της θεωρίας. Αυτό, πρακτικά, σημαίνει, πως μπορεί αρχικά να δημιουργήθηκαν κάποιες θεωρητικές κατηγορίες, ωστόσο αυτό δεν αποτέλεσε εμπόδιο να αφουγκραστούν οι αναδύμενες κατηγορίες από τα ίδια τα κείμενα ή αλλιώς από τους ίδιους τους λόγους των φοιτητών/φοιτητριών. Ουσιαστικά το ένα δεν απέκλεισε το άλλο.

Πριν από τις συνεντεύξεις γύρω από τον κεντρικό θεωρητικό άξονα των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, της επιτήρησης και ιδιωτικότητας, τον κορμό συμπληρώνουν θεωρητικές κατηγορίες, που σε αρκετές περιπτώσεις εκμαιεύθηκαν από προηγούμενες ποσοτικές και ποιοτικές έρευνες και χρησιμοποιήθηκαν αυτές που φαινόταν να είναι πιο δημοφιλείς μεταξύ των ερευνητών ή/και ταίριαζαν περισσότερο με το υπό μελέτη θέμα. Οι ερωτήσεις (βλ. Παράρτημα Ι) βασίστηκαν στις κατηγορίες και έχουν αναλυτικά ως εξής:

- i. **Πρόσβαση, διαδίκτυο και μέσα κοινωνικής δικτύωσης (1-4** μαζί με τα δημογραφικά). Σε αυτόν τον κύκλο ερωτήσεων περιλαμβάνονται ερωτήσεις που, αφενός μεν, επιβεβαιώνουν τις δύο συνθήκες που είχαν τεθεί εξ αρχής, δηλαδή της φοίτησης στο Πάντειο Πανεπιστήμιο και της χρήσης τουλάχιστον ενός μέσου κοινωνικής δικτύωσης, αφετέρου δε, αναφέρονται σε ζητήματα πρόσβασης και αριθμό φίλων/ακολούθων στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης.
- ii. **Κατανάλωση και μέσα κοινωνικής δικτύωσης (5-6)**. Σε αυτόν τον κύκλο ερωτήσεων διερευνάται το τι εν τέλει πιστεύουν οι ίδιοι οι χρήστες, για το τι τους προσφέρουν τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, αλλά και τι δίνουν οι ίδιοι ως αντάλλαγμα.
- iii. **Εμπιστοσύνη και μέσα κοινωνικής δικτύωσης (7-9)**. Ζητήματα εμπιστοσύνης διερευνώνται στις περισσότερες περιπτώσεις των ερευνών και αποτελούν καίρια θεωρητική κατηγορία.
- iv. **Ορατότητα και μέσα κοινωνικής δικτύωσης (10)**. Από αυτή την ερώτηση εξετάζεται τι έχει ορατό ο ίδιος ο χρήστης στο/στα προφίλ του.
- v. **Ιδιωτικότητα και μέσα κοινωνικής δικτύωσης (11-13)**. Τι ορίζουν οι χρήστες ως ιδιωτικό και αν επιλέγουν να προστατεύονται σε ζητήματα πρόσβασης. Επίσης δημοφιλής θεωρητική κατηγορία.
- vi. **Μοίρασμα και ασφάλεια (14 - 15)**. Το μοίρασμα, επίσης, είναι μία δημοφιλής θεωρητική κατηγορία, που αναφέρεται, πολύ συχνά, στη βιβλιογραφία, ενώ εξετάζεται και πώς ορίζεται η ασφάλεια.
- vii. **Επιτήρηση και μέσα κοινωνικής δικτύωσης (16 – 20)**. Εδώ διερευνώνται ευθέως, οι αντιλήψεις που έχουν οι χρήστες για την

επιτήρηση και ποιος είναι αυτός, ο «κάποιος άλλος», που μπορεί να έχει πρόσβαση στα δεδομένα τους.

- viii. **Θεωρίες συνωμοσίας, μέσα κοινωνικής δικτύωσης και μία ελεύθερη ερώτηση (21 -22).** Στον τελευταίο κύκλο ερωτήσεων προστίθεται η διερεύνηση ζητημάτων επιτήρησης και θεωριών συνωμοσίας, καθώς επίσης υπάρχει και μια ελεύθερη ερώτηση, η οποία είναι και η τελευταία.

Οι Κύριες Θεματικές Κατηγορίες στο σύνολό τους, που επιβάλλονται από «πάνω προς τα κάτω» και αποτελούν και τον κύριο κορμό των ερωτήσεων, όπως και οι Θεματικές Υπο - Κατηγορίες που αναδύονται «από κάτω προς τα πάνω» των οκτώ συνολικά φοιτητριών/-ών σύμφωνα με τις ερωτήσεις που τους έγιναν και των απαντήσεων που ελήφθησαν, έχουν κατηγοριοποιηθεί ως εξής:

(Για μία αναλυτική περιγραφή των Θεματικών Κατηγοριών, των Υποκατηγοριών καθώς και δείγμα δεδομένων που αντιστοιχούν στις θεματικές υποκατηγορίες βλ. στο Παράστημα II).

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΑ ΘΕΜΑΤΙΚΗΣ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑΣ	ΚΥΡΙΑ ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ	ΥΠΟΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ
ΠΡΟ	Πρόσβαση στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης	- Τρόποι εισόδου στα μέσα
ΠΑΡ	Παροχές και μέσα κοινωνικής δικτύωσης	- Επαφή - Επικοινωνία - Μοίρασμα - Πληροφορίες - Φίλους από εξωτερικό

ΚΑΤΑΝ	Κατανάλωση και μέσα κοινωνικής δικτύωσης	<ul style="list-style-type: none"> - Χρόνος - Εθισμός - Υλικό - Ψυχή - Οικονομικοί σκοποί
ΕΜΠ	Εμπιστοσύνη και μέσα κοινωνικής δικτύωσης	<ul style="list-style-type: none"> - Διαχωρισμός για πολιτικές και θρησκευτικές πεποιθήσεις - Απόρρητο - cookies - hoax - κοινωνική πίεση
ΟΡΑΤ	Ορατότητα /Στοιχεία ορατά σε δημόσια θέα	<ul style="list-style-type: none"> - όνομα και επώνυμο - ηλικία - χρονολογία - γενέθλια - τόπος διαμονής - φωτογραφία - σχολή - check in - ακτιβισμός - τόπος σπουδών - φωτογραφίες

ΙΔΙΩΤ	Ιδιωτικότητα/Ρυθμίσεις ιδιωτικότητα και μέσα κοινωνικής δικτύωσης	<ul style="list-style-type: none"> - φωτογραφίες - προσωπικές στιγμές - πολιτικές και προσωπικές ιδέες - πλάκα ή inside joke
ΜΟΙΡ	Μοίρασμα και ασφάλεια	<ul style="list-style-type: none"> - ανασφάλεια - νομοθεσία και τεχνολογία
ΕΠΙΤ	Επιτήρηση	<ul style="list-style-type: none"> - σύνδεση για quiz μέσω Facebook - εταιρίες μάρκετινγκ - εταιρίες συλλογής πληροφοριών, πώλησης προϊόντων και υπηρεσιών - κοινωνική πίεση - φίλοι φίλων - υπηρεσίες κατασκοπείας - διάφοροι χάκερς - φίλοι στο Facebook - εταιρία (του μέσου) - επιτήρηση για στατιστικούς λόγους
ΘΕΣΥΝ	Θεωρίες συνωμοσίας	<ul style="list-style-type: none"> - «δεν τις πιστεύω ...είναι ανόητες» - «θεωρώ ανόητο να βλέπω θεωρίες συνωμοσίας δεν υπάρχει θεωρίες συνωμοσίας»

		<ul style="list-style-type: none"> - «να μην ανιχνεύεται το προφίλ» - «προκύπτουν από την άγνοια προστασίας» - διαφημίσεις - «μέσα στο ιντερνετ έχει μπει το κεφάλαιο, έχει μπει το οικονομικό κέρδος» - «αυτό που δεν μπορείς να πεις face to face το λες από το Facebook» - «κάποιες φωτογραφίες ότι ανεβαίνουν και δεν διαγράφονται» - «...(γέλιο) και ναι και όχι...» (στο αν τις πιστεύει) - «...τα πράγματα δεν είναι αυτό που φαίνονται...»
ΑΝΟΙΚ	Ανοικτή ερώτηση	<ul style="list-style-type: none"> - «εθισμός» - «διχαστικό» - «έχουν να κάνουν με το ποιος είσαι, αν είσαι κενός (με ε) είναι κενά και αυτά, αν είσαι καινός (με αι) έχουν να σου δώσουν και αυτά...» - «...τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης δε σε αφήνουν να το σκεφτείς, δρας με έναν τρόπο παρορμητικό...» - «αν κάνω εγώ αναφορά ρατσιστικού περιεχομένου εεε μπορεί και να παραμείνει, ενώ αν γίνει μία αναφορά, επειδή υπάρχει μια φωτογραφία με

		<p>γυναικεία ρώγα, μπορεί να κατέβει»</p> <ul style="list-style-type: none">- «κίνδυνου» (για γνωριμίες με αγνώστους)
--	--	---

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ

ΠΡΩΤΗ ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ: ΠΡΟΣΒΑΣΗ ΣΤΑ ΜΕΣΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΔΙΚΤΥΩΣΗΣ (ΠΡΟ)

Πρόσβαση στα μέσα: Η πρόσβαση στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης γίνεται με διάφορους τρόπους είτε με τη χρήση έξυπνου κινητού, είτε από σταθερό υπολογιστή, είτε από ταμπλέτα ή/και από φορητό υπολογιστή. Τα παρακάτω ευρήματα δίνουν μια πρώτη εικόνα για το ποια μέσα χρησιμοποιούν οι φοιτητές έτσι, ώστε να είναι δυνατή η πρόσβασή τους στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Η χρήση του ενός ή του άλλου τρόπου πρόσβασης έχει να κάνει αφενός με συγκυριακές καταστάσεις αφετέρου με τους «διαθέσιμους πόρους» που μπορεί να έχει ο καθένας σε τεχνολογικό εξοπλισμό. Όπως αναφέρει η Ιωάννα: «παλαιότερα χρησιμοποιούσα κυρίως την ταμπλέτα μου» και «νοιώθω ιδιαίτερα κουρασμένη όταν χρησιμοποιώ τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης μέσα από το κινητό με αποτέλεσμα αποφάσισα να ξαναπάω στο παλιό μου κινητό» (το οποίο είναι έξυπνο). Στο παλιό της κινητό έχει επιστρέψει και η Χαρά, η οποία και αυτή, έχει πρόσβαση στα μέσα, όταν επιστρέφει στο σπίτι, και μπορεί να περιμένει. Η Ευγενία αν και χρησιμοποιεί τον υπολογιστή στο σπίτι, αναφέρει πως χρησιμοποιεί το κινητό για να έχει πρόσβαση στα μέσα. Ενώ η Βάσω αναφέρει πως «όταν έχεις το κινητό σου είναι παντού σα να χεις τον υπολογιστή σου», άποψη που συμερίζεται και η Δήμητρα που αναφέρει «κυρίως χρησιμοποιώ το smartphone». Ο Σπύρος, επίσης, αναφέρει πως «τελευταία» κάνει χρήση του κινητού για να έχει πρόσβαση στα μέσα ενώ ο Άρης μπαίνει και από ταμπλέτα και από έξυπνο κινητό. Ο Άρης προτιμά να μπαίνει από το smartphone ή την ταμπλέτα. Η Ιωάννα αναφέρει στην ερώτηση που αφορά στην Κατηγορία της Πρόσβασης πως «αρνούμαι να ελέγξω τα email ή ο,τιδήποτε άλλο, όταν είμαι έξω» για να συνεχίσει λέγοντας πως τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης «επιβάλλουν έναν έλεγχο» που η ίδια δεν θέλει να συμμετάσχει σ' αυτόν.

Οι συμμετέχοντες αναφέρουν πώς χρησιμοποιούν τα εξής μέσα κοινωνικής δικτύωσης: Facebook, Instagram, LinkedIn, Pinterest, Tumblr, Twitter, Romeo. Τέλος, αναφέρουν και κάποιες εφαρμογές κινητών όπως είναι το Viber, το WhatsApp, το Tinder.

ΔΕΥΤΕΡΗ ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ: ΠΑΡΟΧΕΣ ΚΑΙ ΜΕΣΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΔΙΚΤΥΩΣΗΣ (ΠΑΡ)

Επικοινωνία και Επαφή: Η ανάγκη για επικοινωνία και η επαφή με φίλους που μένουν στο εξωτερικό, καθώς και η κάλυψη αυτής της ανάγκης, είναι διάχυτα στις

περισσότερες συνεντεύξεις και ειδικά στην ερώτηση που αφορά στο τι προσφέρουν στους χρήστες τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Αυτό όμως σε ένα πρωτόλειο επίπεδο. Σε ένα βαθύτερο επίπεδο, γίνεται είτε μια εμφανής είτε μια λιγότερο εμφανής διάκριση για τα ίδια τα μέσα από τους ίδιους τους χρήστες. Εν ολίγοις, τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης σύμφωνα με τους ερωτηθέντες, δεν παρέχουν όλα τις ίδιες παροχές και μοιάζει να καλύπτουν εντελώς διαφορετικές ανάγκες των ερωτηθέντων και μάλιστα εντελώς αντικρουόμενες ακόμα και για το ίδιο το μέσο.

Η ανάγκη της *επικοινωνίας και επαφής*, με φίλους εκτός Ελλάδας, αναδύεται, αφού όλοι απαντούν ξεκάθαρα στην ερώτηση τι τους προσφέρουν τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης με το Χρήστο να συνοψίζει σε μία απάντηση πολλές από τις απαντήσεις των υπόλοιπων ερωτηθέντων, με τη διαφορά πως είναι και ο μόνος που επιπρόσθετα αναφέρει ότι χρησιμοποιεί κάποια μέσα για *γνωριμίες*:

«...τι μου προσφέρει...το κάθε ένα είναι διαφορετικό δηλαδή αυτό που σου πα...το να σαι κάπου, που είναι για γνωριμίες ντάξει είναι πολύ συγκεκριμένο για το τι θέλεις να κάνεις γνωριμίες γιατί...όλο αυτό το πακέτο...τόρα τι μου προσφέρει ντάξει σίγουρα προσφέρει επικοινωνία με φίλους ...για παράδειγμα ένας από τους λόγους που κάποτε σκεφτόμουνα ...κάποτε σκεφτόμουνα να κλείσω το Facebook, για παράδειγμα ένας από τους λόγους, που δεν το κλείσα είναι γιατί οι περισσότεροι κολλητοί μου φίλοι είναι στο εξωτερικό, οπότε να μπορείς να βλέπεις τι ανεβάζουνε, να κάνεις μια συζήτηση, ξέρω γω στο messenger, πολύ εύκολα».

Είναι πολύ ξεκάθαρό εδώ πως ο Χρήστος αφενός χρησιμοποιεί το Facebook για να γνωρίσει κόσμο, και να επικοινωνήσει με τους φίλους του που είναι στο *εξωτερικό*. Ομοίως και η Ευγενία, χρησιμοποιεί το Facebook για να έρθει σ' επαφή με φίλους που ζουν στο εξωτερικό, όπως και για σεμινάρια, ενώ αναφέρεται στην «*επαφή*» που της προσφέρει το Twitter με εταιρίες.

Και ο Σπύρος αναφέρει, και αυτός την *επαφή* με ανθρώπους που είχε γνωρίσει σε μεταγενέστερες περιόδους της ζωής του και εισάγεται και μάλιστα η χωρο-χρονική διάσταση, με την έννοια ότι το μέσο μοιάζει να διευκολύνει τη σύνδεση του χρήστη με ανθρώπους που ανήκουν σε διαφορετικά χωρο-χρονικά πλαίσια και έτσι, όπως τα παραθέτει, φαίνεται να είναι ορόσημα και για τον ίδιο:

«Επαφή με κάποιους ανθρώπους που είναι δύσκολο να συνομιλήσω από τη παιδική ηλικία, από τη φοιτητική ηλικία, την προπτυχιακή ηλικία.....για να συνομιλήσω με κάποιους ανθρώπους που δεν απαντούν στα τηλέφωνα, γιατί προτιμούν αυτό το τρόπο επικοινωνίας ή για εύρεση εργασίας...»

Ομοίως και ο Άρης, διακρίνει πολύ εύκολα τις χρήσεις που ο ίδιος κάνει για κάθε μέσο κοινωνικής δικτύωσης που χρησιμοποιεί. Δηλώνει πως το Facebook το χρησιμοποιεί για να «κρατάς επικοινωνία», το Instagram για να ανεβάζει φωτογραφίες, ενώ το Twitter το έχει γιατί μπορεί να εξωτερικευτεί

«βγάζω τα αποθνημένα μου (γέλιο) δηλαδή μ' αρεσει, ας πούμε, κυρίως, λόγου βγάζω τα αποθνημένα μου στο σύστημα...»

Ο Άρης, ίσως, είναι και ο μόνος από τους συμμετέχοντες που επιθυμεί ανοιχτά να εκφράζεται πολιτικά στο Twitter, κάτι που για τον Σπύρο, ο πολιτικός, ενίοτε, χαρακτήρας του Twitter αποτέλεσε λόγο διαγραφής του λογαριασμού του. Μάλιστα, όπως εξηγεί ο Άρης στο Facebook, δεν θέλεις να έρθεις σε «αντιπαράθεση», γιατί «είναι πολύ εύκολο να τσακωθείς». Το Pinterest το έχει για να παίρνει ιδέες, όπως λέει.

Η Χαρά επίσης, συμμερίζεται την άποψη των προηγούμενων που τοποθετούν την επικοινωνία πολύ υψηλά για τους λόγους χρήσης του μέσου

«Βασικαααά ε επικοινωνία έχει στη καθημερινότητά μου έχει διευκολύνει πολύ σε αυτό το κομμάτι, εεεμ είναι πολύ πιο εύκολο να βρω κάποιον ή τέλος πάντων αν κάτι δεν επείγει μπορεί να είναι μια κουβέντα ή μια σχέση, η οποία απλά δεν χάνεται και κρατάμε μια κάποια επικοινωνία, εεε είναι παρέα, αρκετές φορές, είναι... μαθαίνω νέα ανθρώπων, που και πάλι θα είχαμε χαθεί τελείως, αν δεν υπήρχε, δεν σημαίνει ότι υποκαθιστά μια πραγματική σχέση, εννοώ καθημερινή ή ο,τιδήποτε, αλλά...»

Την άποψη της διατήρησης επαφών με γνωστούς και φίλους στο εξωτερικό φαίνεται να συμμερίζεται και η Ιωάννα και μάλιστα, χωρίς να κάνει πολλές αναφορές, συνδέει έμμεσα το γεγονός πως προ πολλού πλέον έχουν φύγει από την Ελλάδα και μένουν στο εξωτερικό

«...όταν χάνεις την επαφή με ανθρώπους τους οποίους έχεις αγαπήσει ιδιαίτερα και όχι λόγω της καθημερινότητάς σου αλλά λόγω της απόστασης διότι βρισκόμαστε σε μία εποχή οι οποίοι πολύ έχουν μετακομίσει στο εξωτερικό...»

Ωστόσο όμως η Ιωάννα, όπως και ο Σπύρος, κάνει χρήση του Facebook με όσους δε μπορεί να μιλήσει τηλεφωνικά και δε μένει, μόνο, στους προφανείς λόγους, που οι περισσότεροι αναφέρουν, αλλά αναδεικνύει και μια άλλη πλευρά, πιο «σκοτεινή» κατά την ίδια, των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, που αφορά, κυρίως, πιο προσωπικές και μύχιες σκέψεις:

«είναι το ότι η ανάγκη του ατόμου να ξέρει ότι είσαι καλύτερος από τον άλλον ...η ανάγκη να ξέρεις τα μικρά σκοτεινά μυστικά ή να χείρεσαι και με την αποτυχία του άλλου, κακά τα ψέματα, αυτό δε σημαίνει ότι είσαι ένας κακός άνθρωπος

απαραιτήτως, σημαίνει ότι είσαι... έχεις άτομα μέσα στο λογαριασμό σου που μπορεί η φίλια να μην άντεξε για πολλούς λόγους, ίσως επειδή ήτανε τοξική ίσως επειδή να ανακάλυψε κανείς ότι δεν είναι ακριβώς αυτό που περίμενε, αλλά καμιά φορά δεν έχεις ούτε τη δύναμη ούτε τη διάθεση να κόψεις αυτού του είδους... τις συνδέσεις...»

Ιδιαίτερα αποκαλυπτικό το παραπάνω απόσπασμα αναδεικνύει μια ακόμα πτυχή της χρήσης των μέσων, που δεν είναι ιδιαίτερα εύκολη να την παραδεχτεί κανείς, και φυσικά είναι εμφανής ο ρόλος της κοινωνικής διερεύνησης, του τι κάνει ο άλλος και πού βρίσκεσαι εσύ. Το ενδεχόμενο της κοινωνικής διερεύνησης είχε αναδείξει ο Joinson (2008), εντάσσοντας την κοινωνική διερεύνηση στην επιτήρηση.

Μοίρασμα Σκέψεων και Σημειώσεων: Ο Άρης εδώ εντάσσει τη χρήση του Facebook για ανταλλαγή μηνυμάτων σε διάφορες ομάδες για θέματα που αφορούν στο πανεπιστήμιο, το πού θα συναντηθούνε κλπ. Ομοίως και η Δήμητρα αναφέρει πως της χρησιμεύουν στο να επικοινωνεί και για να μοιράζεται σκέψεις καθώς φέρνει και τη διάσταση της σχολής και το μοίρασμα σημειώσεων

«Τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, αν τα χρησιμοποιείς σωστά, είναι περισσότερο για να επικοινωνείς με τους άλλους...εε...για να μοιράζεσαι τις σκέψεις σου όλα αυτά ας πούμε...εμένα μου χρησιμεύουνε και για τη σχολή, γιατί μπορώ να μοιράζομαι σημειώσεις και όλα αυτά, ας πούμε...»

Σκοτεινή Πλευρά: Τα παραπάνω αφορούν σε ένα πρώτο επίπεδο. Τι γίνεται όμως, όταν το ίδιο το μέσο αντιμετωπίζεται εντελώς διαφορετικά; Για παράδειγμα η Ιωάννα, που μοιάζει, όπως και ο Άρης και ο Χρήστος, να αντιμετωπίζει τα μέσα αρκετά κριτικά, παρόλο που έχει λογαριασμούς στα μέσα. Το Facebook, όπως αναφέρει, το έχει ως ένα ημερολόγιο (diary). Το Twitter αντίστοιχα χρησιμοποιείται από την ίδια για διασκέδαση και για τα αγαπημένα της show. Η Ιωάννα αν και έχει λογαριασμό στο LinkedIn τον έχει απλά «ξεκάθαρα για να υπάρχει» και σημειώνει πως νοιώθει «παρεμβατικότητα στο θέμα τι έχω κάνει» με δεδομένο πως αυτή τη χρονική περίοδο δεν εργάζεται και έχει την «υποσυνείδητη έννοια του στίγματος», γιατί, όπως αναφέρει, το LinkedIn είναι ένας επαγγελματικός χώρος. Στην Ιωάννα δεν αρέσει το LinkedIn, γιατί θεωρεί πως «πάει πιο βαθιά» και μάλιστα από την αρχή της συνέντευξης αναφέρει πως

«δε νοιώθω ότι είναι τόσο ένας τρόπος απελευθέρωσης ή βοήθειας του ατόμου στην επαγγελματική του ζωή όσο ένας τρόπος, ας το πούμε βαθύτερης ανάλυσης και ελέγχου πάνω στο user...»

Εκ διαμέτρου αντίθετη άποψη έχει ο Άρης, που το LinkedIn είναι επαγγελματικό μέσο, ενώ είναι μέσο «δικτύωσης» όπως εξηγεί σε αντίθεση με τα άλλα μέσα που τα ορίζει ως «μαζική επικοινωνία». Πιο συγκεκριμένα αναφέρει πως:

«δεν το θεωρώ ότι είναι κοινωνική δικτύωση, είναι μαζική επικοινωνία περισσότερο, παρά δικτύωση... δικτύωση είναι το το LinkendIn που είναι... γιατί εκεί δημιουργείς ένα επαγγελματικό προφίλ είναι κάτι, το οποίο έχει να κάνει... με το να δημιουργείς ένα δίκτυο επικοινωνίας με άλλους ανθρώπους που είναι σε παρόμοιες δουλειές»

Ας δούμε όμως λίγο πιο αναλυτικά την άποψη της Ιωάννας που κρίνει το LinkedIn ότι πηγαίνει «πιο βαθιά». Είναι πολύ ιδιαίτερη αυτή η άποψη, αν αναλογιστεί κανείς πως το LinkedIn προωθείται ως ένα μέσο κοινωνικής δικτύωσης για επαγγελματίες με σύνθημα «Be great of what you do» θέλοντας, όπως ισχυρίζεται, το μέσον αυτό, να δώσει ώθηση σε επαγγελματίες να αναδείξουν την εργασία τους και αυτό είναι κάτι που εύκολα βρίσκει κανείς διαβάζοντας τους όρους συμφωνίας (LinkedIn, *User Agreement*, <https://www.linkedin.com/legal/user-agreement?trk=uno-reg-guest-home-user-agreement> 1η Μαρτίου 2017) Ωστόσο, εδώ αναδεικνύεται δειλά μια πτυχή που αφορά όχι μόνο στο LinkedIn αλλά και όλα τα μέσα: η ταυτότητα που προωθεί το κάθε μέσο για τον εαυτό του²⁸, σε συνδυασμό με την επιτήρηση που προέρχεται από τα ίδια μέσα (για στατιστικούς, αρχειακούς, διαφημιστικούς ή όποιους άλλους σκοπούς), αλλά και από τον ίδιο τον χρήστη για άλλους χρήστες, μπορούν να δημιουργήσουν/συμβάλλουν σε μία μόνιμη επιτήρηση των άλλων, με βάση τα όσα προβάλλουν οι χρήστες στα μέσα και παράλληλα να υπάρξει και μία αυτό-αξιολόγηση γι' αυτά που βλέπει ο χρήστης για άλλους χρήστες με ψυχολογικές και κοινωνικές προεκτάσεις. Ως εκ τούτου, η επιτήρηση και η αυτό-επιτήρηση είναι ένας φαύλος κύκλος με δεδομένο πως στο LinkedIn μπορεί να προωθεί κανείς την επαγγελματική του ζωή, στο Instagram ενθαρρύνεται να προωθεί τις φωτογραφίες του από μία μεγάλη ποικιλία γεγονότων, στο Twitter εμπλέκεται σε πολιτικά σχόλια, και στο Facebook μπορεί να συζητά για τα πάντα! Ως εκ τούτου, έχουν δοθεί στα μέσα, από έναν χρήστη, μία πληθώρα πληροφοριών για πολλούς τομείς της ζωής του και με βάση αυτά άλλοι χρήστες, που μπαίνουν στη διαδικασία της κοινωνικής διερεύνησης στα μέσα, να επιτηρούν και να επιτηρούνται ταυτόχρονα. Οπότε, δεν υπάρχει μόνο επιτήρηση, αλλά

²⁸ Αν υπάρχει ταυτότητα για κάθε μέσο ή τουλάχιστον κάποιες γραμμές που ταιριάζουν περισσότερο στο ένα σε σχέση με το άλλο μέσο.

και μια διαδικασία αυτό-αξιολόγησης, σύγκρισης και αποκλεισμού που απορρέει από τη χρήση του μέσου.

Η προφανής ανάγκη επικοινωνίας φαίνεται να καλύπτεται από τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης είτε αυτή εκφράζεται μέσα από την ανάγκη για νέες γνωριμίες, για επικοινωνία με φίλους στο εξωτερικό, για επαφή με φίλους από την παιδική και μετα-εφηβική ηλικία, για μοίρασμα σημειώσεων που αφορούν στη σχολή (αν και εμφανίστηκε λιγότερο συχνά ως απάντηση), για εύρεση εργασίας και για συνομιλίες με φίλους που προτιμούν τον ψηφιακό τρόπο επικοινωνίας. Αυτά τα ευρήματα μάλλον συμφωνούν με τα εμπειρικά δεδομένα μιας προηγούμενης ποιοτικής έρευνας που πραγματοποιήθηκε σε οκτώ χρήστες του Facebook και που αναφέρει πως οι φοιτητές/τριες που έχουν λογαριασμό σε αυτό είναι, επειδή ακριβώς επιλέγουν να βρίσκονται σε επαφή με φίλους (Debatin et al. 2009:95). Κάτι αντίστοιχο επιβεβαιώνουν και οι La Sala et al. (2014:112) σε ποιοτική έρευνα που διεξήγαγαν online σε 72 συμμετέχοντες μεταξύ 18 -63 ετών, με τους περισσότερους χρήστες να απαντούν πως η επικοινωνία είναι ο βασικός λόγος ενασχόλησής τους με αυτά και παράλληλα το Facebook αναδεικνύεται ως πρωταγωνιστής στην επιλογή τους ως τρόπου επικοινωνίας των ερωτηθέντων μεταξύ διαδικτυακών φίλων που γνωρίζουν τη μη ψηφιακή ζωή. Ομοίως ο Joinson (2008:1035) επιβεβαιώνει τις χρήσεις του Facebook για επικοινωνία και επιτήρηση.

ΤΡΙΤΗ ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ: ΚΑΤΑΝΑΛΩΣΗ ΚΑΙ ΜΕΣΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΔΙΚΤΥΩΣΗΣ (ΚΑΤΑΝ)

Μία σειρά από υπο-κατηγορίες αναδύονται από την τρίτη θεματική κατηγορία της κατανάλωσης. Η πρώτη υπο-κατηγορία που αναδύεται από τα εμπειρικά δεδομένα είναι η έννοια του *χρόνου*, και ακολουθούν ο *εθισμός*, η έννοια του *υλικού*, και ο *οικονομικός σκοπός* των μέσων σε συσχέτιση με τις διαφημίσεις.

Χρόνος: Στις επόμενες παραγράφους αφενός αναδεικνύεται ο χρόνος ως ακόμα ένα εύρημα, αφετέρου αναδεικνύονται μέσα από τα κείμενα των ερωτηθέντων φοιτητών/τριών οι θεάσεις του χρόνου πότε ως σπατάλη και πότε ως εθισμός. Αφού αναδειχθούν τα παραπάνω, στη συνέχεια θα εξεταστούν πιο αναλυτικά οι διασυνδέσεις του χρόνου, των likes, των διαφημίσεων, και της επιτήρησης για καταναλωτικούς σκοπούς.

Οι χρήστες δεν δίνουν κάποιο αντίτιμο για τις υπηρεσίες που απολαμβάνουν, τουλάχιστον όχι με την κυριολεκτική έννοια. Πιστεύουν όμως, ότι δίνουν πίσω κάτι ως αντάλλαγμα για τη χρήση του Facebook ή και των άλλων μέσων και πως αυτό συνδέεται με την επιτήρηση.

Ο Σπύρος στην ερώτηση, αν πιστεύει ότι ο ίδιος δίνει κάτι ως αντάλλαγμα, απαντά πως δίνει τον χρόνο του. Η Βάσω αναφέρει και αυτή, με τη σειρά της, πως δίνει το χρόνο της και τονίζει πως «μπορείς να μιλάς με τους γνωστούς, με τους φίλους σου δωρεάν», ωστόσο όμως περιγράφει ένα είδος εθισμού, άπαξ και ανοίξεις το κινητό, γιατί δεν μπορείς, όπως δηλώνει, να σταματήσεις σε ένα μόνο πράγμα.

Η Χαρά επίσης, εκθέτει παρακάτω το ζήτημα του χρόνου και πως αυτό που δίνει είναι ο χρόνος της και το συνδέει με τις διαφημίσεις.

«Δίνω χρόνο... και χρόνο σε...σε ότι έχει να κάνει επιπλέον με μέσα σημαίνει διαφήμιση για μένα... μπορεί να μην πληρώνω, αλλά σίγουραα δέχομαι άπειρες διαφημίσεις...στο μεταξύ εεε οπότε αυτό αυτοί οι οποίοι με βομβαρδίζουν με τις διαφημίσεις σαφώς αυτοί πληρώνουνε κάτι στο στο αντίστοιχο μέσο, οπότε μπορεί να μην πληρώνω άμεσα, δίνω χρόνο, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι νοιώθω ότι με εκμεταλλεύονται ή κάτι τέτοιο ...»

Ομοίως, και ο Άρης υποστηρίζει πως δίνει το χρόνο του ως αντάλλαγμα και πιστεύει πως τίποτα δεν είναι δωρεάν, ούτε τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης και αυτό όχι από την οπτική της μαρξιστικής θεώρησης, όπως επισημαίνει, αλλά, γιατί έτσι είναι το «καπιταλιστικό σύστημα», ούτε καν οι δημόσιες υπηρεσίες δεν είναι δωρεάν, γιατί και αυτές τις πληρώνουμε, εξηγεί. Και η Δήμητρα ενισχύει αυτήν την άποψη που θέλει το χρόνο να είναι βασικό αντάλλαγμα για τη χρήση και πρόσβαση στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης και εξηγώντας:

«...ως αντάλλαγμα μπορείς να δώσεις το χρόνο...σπαταλάς πολύ χρόνο σε αυτό είναι βέβαια στη κρίση σου το πόσο χρόνο θα σπαταλήσεις, καμιά φορά δηλαδή μπορεί να παρασυρθείς κάπως»

Είναι εμφανές πως μέσα από τους προφορικούς λόγους των υποκειμένων τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης μπορεί να ιδωθούν είτε ως «σπατάλη», αναδύοντας τη διάσταση του χρόνου ή ακόμα να ιδωθούν υπό το δίπτυχο χρόνος – likes ως ανταμοιβή για τη δωρεάν υπηρεσία.

Ωστόσο αξίζει σε αυτό το σημείο να γίνει μια παρατήρηση σχετική με το πώς το ίδιο το Facebook αντιμετωπίζει το χρόνο στο πλαίσιο των «δωρεάν» υπηρεσιών που παρέχει. Το Facebook διατείνεται στην αρχική του σελίδα πως «Είναι και θα είναι

πάντα δωρεάν!», αλλά τελικά είναι έτσι ή μήπως τελικά οι χρήστες δεν απολαμβάνουν κυριολεκτικά τις υπηρεσίες δωρεάν; Και αν τις απολαμβάνουν, πώς αυτό συνδέεται με την επιτήρηση; Δωρεάν δεν είναι, σίγουρα, τουλάχιστον όχι άμεσα, γιατί, όπως εξηγεί και ο Χρήστος και θα αναλύσουμε στις ακόλουθες παραγράφους, υπάρχει «υλικό» που δίνεται από τους ίδιους τους χρήστες και από εκεί προκύπτουν οι διαφημίσεις, μέσω της επιτήρησης των προτιμήσεων κλπ. κλπ. Το ενδιαφέρον, όμως, σε αυτό το σύνθημα του Facebook είναι ότι απουσιάζει ηθελημένα το παρελθόν. Δηλαδή δεν είναι ένα σύνθημα που αναφέρεται στο «Ήταν, είναι και θα είναι πάντα δωρεάν», αλλά «Είναι και θα είναι πάντα δωρεάν». Επί της ουσίας, δίνεται έμφαση στο παρόν και στο μέλλον. Ο παρελθοντικός χρόνος απουσιάζει, γιατί λόγου χάριν, αν κάνεις τώρα ένα like σε μία ανακοίνωση, ανήκει πράγματι στο παρελθόν. Γιατί, όμως, ένα μέσον κοινωνικής δικτύωσης, ενώ διατείνεται πως δίνει τόση μεγάλη έμφαση στο παρόν και στο μέλλον, είναι πλέον γνωστό πως οποιαδήποτε παρελθοντική ανάρτηση στο Facebook δεν μπορεί να διαγραφεί για «πάντα», αλλά μόνο μερικώς από τον λογαριασμό του χρήστη; Την ίδια ώρα που το Facebook μοιάζει να μην ενδιαφέρεται για το παρελθόν, την ίδια ώρα αποθηκεύει κάπου και εις το διηνεκές όλες τις διαγραμμένες και μη διαγραμμένες αναρτήσεις. Αν και προτρέχουμε λίγο, και η κατηγορία της ασφάλειας θα αναλυθεί παρακάτω, ωστόσο αναδύεται και εδώ η διάσταση του χρόνου και η Ιωάννα αναφέρει: «αφού το γνωρίζουμε ήδη, τίποτα δεν διαγράφεται», όταν ρωτάτε, για το αν είναι ασφαλείς οι πληροφορίες που μοιράζεται στα μέσα και πάει ακόμα ένα βήμα παραπέρα, που είναι άμεσα συνυφασμένο με την έννοια του χρόνου και ταιριάζει πολύ στη διάσταση αυτού.

«α τι έχω μοιραστεί στο παρελθόν, τι συμβαίνει στο παρόν και τι θα συμβεί στο μέλλον ...αυτά, όπως είπα προηγουμένως αυτά που έχουν μπει στο παρελθόν θα χρησιμοποιηθούνε εναντίον μου στο μέλλον; Αν πω κάτι στο παρόν μου πως θα επηρεάσει αυτά που θα πω στο μέλλον; ...το θέμα του χρόνου είναι κάτι αστείο διότι είναι ένα καθαρά, ένα καθαρά ανθρώπινο concept...αλλά ...δυστυχώς για εμάς, όταν σε βλέπουν ως άνθρωπο, σε βλέπουν οντότητα δεν σε βλέπουν ως χρόνο, που σημαίνει: όταν εγώ έχω πει κάτι το 2012 το 2065 το έχω πει...»

Ως εκ τούτου, προκύπτει το ζήτημα πως αφενός οι περισσότεροι από τους ερωτηθέντες πιστεύουν ότι δίνουν το χρόνο τους, την ίδια ώρα που το Facebook κρατά μια αμφίσημη στάση για το πώς το ίδιο αντιλαμβάνεται τον χρόνο και πώς εν τέλει θα επεξεργαστεί τα δεδομένα στο μέλλον.

Εθισμός: Επίσης, μία δεύτερη υπο-κατηγορία είναι ο εθισμός στην οποία εστιάζει η Βάσω.

Αναφορικά με τις θεάσεις του χρόνου τώρα, η Βάσω έχει τόσο τη θέαση της σπατάλης χρόνου όσο και αυτής του εθισμού

«εθίζεσαι χωρίς να το καταλαβαίνεις πολλές φορές ακόμα ντάξει δεν μιλάμε για τον εθισμό εθισμό απλά, όταν είσαι σε μια παρέα και να ανοίξεις το κινητό σου και χωρίς να θες θα πάει το χέρι σου, ενώ άμα άμα το ανοίξεις δεν μπορείς μετά να δω και αυτό και αυτό και αυτό και αυτό, χάνεις το χρόνο σου...»

Ομοίως, και η Δήμητρα μεταφράζει το χρόνο που αφιερώνει στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης ως σπατάλη

«σπαταλάς πολύ χρόνο σε αυτό, είναι βέβαια στη κρίση σου το πόσο χρόνο θα σπαταλήσεις, καμιά φορά μπορεί να παρασυρθείς κάπως»

Υλικό και Ψυχή: Ο Χρήστος είναι ένας εκ των δύο ερωτηθέντων που αφοπλιστικά και ευθέως εξηγεί πως «...στο Facebook πληρώνεις με likes είναι δεδομένο...» για να τονίσει λίγο παρακάτω όλη τη διαδικασία όντας διαχειριστής σελίδων στο Facebook:

«...θέλω να πάρω likes, θέλω να πάρω αντιδράσεις γιατί όλα αυτά λειτουργούν με αλγόριθμο που όσο περισσότερη κίνηση έχουν από κάτω, όσα δηλαδή περισσότερα έχουν likes, comments, shares, που χουν στο Facebook, δηλαδή, τόσο περισσότερο φαίνεται και σε άλλους χρήστες που μπορεί να μην τους εμφανιζότανε η σελίδα διαφορετικά ...άρα σίγουρα δίνεις κάτι και εντάξει μέσα σε όλο αυτό προφανώς και δίνεις και υλικό, έτσι;»

Η παραδοχή του Χρήστου πως δίνει υ λ ι κ ό μοιάζει να αντιλαμβάνεται αυτό το «υλικό» ως αντάλλαγμα και όχι το χρόνο όπως τον αντιλαμβάνονται οι περισσότεροι ερωτηθέντες, επιτρέποντας έτσι στην ανάλυση να προχωρήσει ένα βήμα περισσότερο. Επίσης, δείχνει και τη συνειδητοποίηση του βαθμού διείσδυσης που έχουν τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης στις ζωές των ανθρώπων, ασχέτως αν εν τέλει αυτό αποτελεί μια πράξη επιτήρησης. Ο Χρήστος ασπάζεται την άποψη πως εν τέλει το Facebook δεν είναι και τόσο δωρεάν. Η Βάσω, αντίθετα, αρχικά εκφράζει πως το Facebook είναι δωρεάν και δεν αναγνωρίζει κάτι άλλο που μπορεί να παρέχει, πλην του χρόνου. Ωστόσο, διακρίνεται μία αμφιθυμία, αφού στην ερώτηση για το αν πιστεύει σε θεωρίες συνωμοσίας, απροσδόκητα εμφανίζεται η δημιουργία και προώθηση μια συμπεριφοράς μέσω του Facebook. Πιο συγκεκριμένα αναφέρει πως, σε περίπτωση που δεν θες να πεις κάτι ευθέως σε κάποιον, χρησιμοποιείς το Facebook, που, αν δε δει την ανάρτηση ο ενδιαφερόμενος όλο και κάποιος κοινός γνωστός θα τη δει και θα

μεταφέρει τα γεγονότα. Για να προσθέσει η Βάσω στο τέλος: «οπότε δεν είναι ένα αγνό θέμα ...μιλάνε όλοι δωρεάν και τι ωραία που περνάνε».

Η Ευγενία από την άλλη πλευρά, πιστεύει πως, ως αντάλλαγμα για τις υπηρεσίες που απολαμβάνει στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, προσφέρει τη διαφήμιση που κάνει, καθώς επίσης πως «οι χρήστες κάτι προσφέρουν, αλλά όχι άμεσα» και αναφέρεται στα παιχνίδια που παλαιότερα έπαιζε στο Facebook λέγοντας πως το μέσο έπαιρνε χρήματα από τα παιχνίδια αυτά, οπότε αυτός είναι και ο έμμεσος τρόπος.

Πολύ ενδιαφέρουσα παρουσιάζεται και η τοποθέτηση της Ιωάννας που, σχεδόν αφοπλιστικά, εξηγεί πως αυτό που δίνει ως αντάλλαγμα για τη χρήση των μέσων κοινωνικής δικτύωσης είναι η ίδια της η «ψυχή». Μπορεί το σύνθημα του Facebook «Είναι και θα είναι πάντα δωρεάν!» να υπάρχει στην αρχική σελίδα του μέσου, εντούτοις η Ιωάννα, όπως και ο Άρης, πιστεύει πως «τίποτα δεν είναι δωρεάν αυτό το γνωρίζουμε» για να συμπληρώσει λίγο παρακάτω πως

«η τεχνολογία δεν είναι, δεν είναι δωρεάν ...κάπως πρέπει να πουλήσει, ξεκάθαρα...είτε μέσω διαφημίσεων είτε μέσω προσωπικών πληροφοριών, σαφώς γνωρίζω ότι κάθε ποστ το οποίο κάνω, έρχεται με ένα συγκεκριμένο αντάλλαγμα...γνωρίζω ότι κάποιος παίρνει αυτές τις πληροφορίες...».

Πώς όμως ο χρόνος συνδέεται με τα likes του Facebook; Για τον Giddens (2014[1990]:48) ο χρόνος στην προ-νεωτερική εποχή ήταν άμεσα συνυφασμένος με τον χώρο και επισημαίνει πως η εφεύρεση του ρολογιού όχι μόνο καθόρισε ουσιαστικά τη διάκριση χώρου και χρόνου, αλλά και οριοθέτησε ζητήματα κοινωνικής οργάνωσης στη νεωτερική κοινωνία. Θα μπορούσε να ειπωθεί το ίδιο και για τα μέσα; Ίσως, τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης άλλαξαν την έννοια του χρόνου και την αντίληψή μας γι' αυτόν; Ίσως. Η Λυδάκη (2001: 196) υπογραμμίζει στην έννοια του *βιωμένου χρόνου*, την σημαντικότητά του να ιδωθεί το άτομο μέσα από τον χωροχρόνο που τον περιβάλλει και προσθέτει πως η αντίληψη του ατόμου για «τη διάρκεια και το χρόνο» είναι «μέρος της ταυτότητάς του». Άρα το αν θα θεωρηθεί «σπατάλη», «εθισμός», «χάσιμο χρόνου» ή αν μετριέται ο χρόνος με βάση τα likes, και αν στη συνέχεια τα likes επιφέρουν περισσότερα χρήματα στη διαχειρίστρια εταιρία ή/και σε άλλες εταιρίες, συσχετίζεται εν πολλοίς και με την ίδια την ιστορική συγκυρία της έρευνας και το πώς βιώνεται ο χρόνος σε μια δεδομένη χωρο-χρονική, στιγμή και παράλληλα σ' ένα πολύ συγκεκριμένο πλαίσιο (πχ. φοιτητές/τριες Παντείου που σπουδάζουν στην Αθήνα της οικονομικής και πολιτικής κρίσης του 2017, που χρησιμοποιούνε έξυπνα

κινητά, λογαριασμούς σε μέσα κοινωνικής δικτύωσης κλπ. που όλα τα παραπάνω, πριν μια δεκαετία ή και λίγο παραπάνω ήταν παντελώς άγνωστα στην Ελλάδα). Όπως αναφέρει πολύ εύστοχα και η Λυδάκη (2001:198) αυτό που ερευνάται δεν είναι άλλο από το «εδώ και τώρα». Αυτό το «εδώ και τώρα» ίσως εν πολλοίς μπορεί να μεταφραστεί ως ένα πρόσκαιρο στιγμιότυπο, όπως αυτά του Facebook για το πού βρίσκονται ακριβώς ένα χρόνο πριν, με δυνατότητα κοινοποίησης!

Αν και δεν μου είναι ακριβώς γνωστή η προέλευση της φράσης «ο χρόνος είναι χρήμα» σίγουρα μπορεί να ταιριάζει με τις απαντήσεις των ερωτηθέντων, αν και πράγματι υπάρχει μια δυσκολία, η κατηγορία *χρόνος* να αποκοπεί από την κατηγορία *οικονομικός σκοπός*, που μελετάται λίγο παρακάτω. Ο χρόνος των φοιτητών – χρηστών των μέσων που αναρτούν στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης σαφώς μεταφράζεται σε χρήματα τόσο για τη διαχειρίστρια εταιρία όσο και για άλλες εταιρίες.

Αξιοσημείωτο είναι, πως στην έρευνα των La Sala et al. (2014:110) γίνεται και εκεί αναφορά από τους συμμετέχοντες για το ζήτημα της «σπατάλης», αν και στη θέση του χρόνου ως σπατάλη δεν δόθηκε μεγάλη έκταση από τις δύο ερωτηθέντες της παρούσας έρευνας. Ο χρόνος που «σπαταλούν» στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης μεταφράζεται σε χρήματα για τις εταιρίες μέσα από μια σειρά αλγορίθμων, που ουσιαστικά προξενούν προτιμήσεις με ανάγκες και κατ' επέκταση συνεχή πλέον επιτήρηση για καταναλωτικούς σκοπούς. Παρά ταύτα η έννοια του χρόνου σε συσχέτιση με τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης και την επιτήρηση δεν έχει διερευνηθεί επαρκώς στη βιβλιογραφία.

Οικονομικός Σκοπός/Διαφημίσεις: Σε συνέχεια της κατηγορίας «χρόνος» άμεσα συνυφασμένη με αυτήν είναι μια άλλη υπο-κατηγορία που αναδύεται και δεν είναι άλλη από τη συσχέτιση οικονομικού σκοπού των μέσων κοινωνικής δικτύωσης και την επιτήρηση που γίνεται με σκοπό την κατανάλωση των χρηστών και το κέρδος των εταιριών. Ήδη ψήγματα αυτής της συσχέτισης αναφέρονται διάσπαρτα σε όλη την ανάλυση.

Ομοίως, και η Χαρά στην ερώτηση για το αν πιστεύει ότι δίνει κάποιο αντάλλαγμα για τις υπηρεσίες των μέσων δηλώνει πως δίνει τον χρόνο της, όπως είδαμε και στις προηγούμενες παραγράφους και επιπρόσθετα παραδέχεται πως το Facebook δεν δημιουργήθηκε «αλτρουιστικά», αλλά στη βάση «οικονομικών σκοπών» και πως δεν

προϋπάρχει κάποια κοινωνική σκέψη πίσω από το Facebook και το Twitter. Η Χαρά δηλώνει επίσης:

«...τη στιγμή που χωρίς να ξοδεύει εκείνος κάτι [εδώ αναφέρεται στον επιχειρηματία του μέσου κοινωνικής δικτύωσης] εγώ κάθομαι μία ώρα, ας πούμε, στο Facebook και ε μου έχουν πεταχτεί τριάντα διαφημίσεις ...»

Αργότερα η Χαρά με περισσότερες λεπτομέρειες περιγράφει μια διαδικασία μάλλον γνώριμη σε εκείνη, δείχνοντας να έχει μια επίγνωση της διαδικασίας του πώς λειτουργούν οι διαφημίσεις στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης και πώς παγιδεύουν – ας μου επιτραπεί ο όρος - τις προτιμήσεις των χρηστών, όπως άλλωστε και οι περισσότεροι ερωτηθέντες έχουν επισημάνει:

«όταν μπαίνω σε μία σελίδα, ας πούμε, αναζητώ παράδειγμα την coca cola στο google και μετά από λίγο μπαίνω στο λογαριασμό μου στο Facebook και αρχίζει... αρχίζουνε να μου εμφανίζονται διαφημίσεις της coca cola σαφώς αυτό δείχνει ότι υπάρχει κάποια σύνδεση ότι ...με τα cookies ...με όλα αυτά...και αυτά, εφόσον τα ξέρουμε, δε μπορούμε να πούμε ότι είμαστε και θύματα αυτού»

Ο Χρήστος επιπρόσθετα, αναγνωρίζει και αυτός την παραπάνω διαδικασία και αναφέρει και ο ίδιος τη χρήση των cookies και στο λόγο του υπάρχει η αμφιθυμία ή η αναγνώριση καλύτερα του διττού χαρακτήρα των διαφημίσεων στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Από τη μια πλευρά οι εταιρίες προσαρμόζονται στην αναγνώριση των αναγκών των χρηστών και από την άλλη πλευρά μέχρι πιο βαθμό γίνεται αυτό, ουδείς γνωρίζει, όπως και ο ίδιος διερωτάται «με τι κόστος»

«...αποθηκεύει δεδομένα στα cookies έτσι ώστε μετά να σου φέρνει διαφημίσεις λίγο πιο σχετικές, δηλαδή υπάρχει μια πολύ μεγάλη οικονομία από πίσω την οποία δε νομίζω, ως χρήστης την καταλαβαίνεις εύκολα ...γιατί από τη μία βλέπεις κάτι να προσαρμόζεται σε αυτά που θέλεις να που λες να είναι καλό δεν θα δω δέκα χιλιάδες άσχετα πράγματα θα δω πέντε τα οποία θα ναι λίγο πιο σχετικά αλλά από την άλλη ναι, με τι κόστος γίνεται αυτό, τι χάνεις για να συνεισφέρεις σε αυτή στην οικονομία, αυτό νομίζω»

Ο λόγος του Χρήστου στο παραπάνω απόσπασμα μοιάζει να αναγνωρίζει όχι μόνο την «οικονομία» που υπάρχει στις πλατφόρμες κοινωνικής δικτύωσης, αλλά αναγνωρίζει πως ίσως τελικά να υπάρχει και «κόστος» για την επιλογή αυτή, κόστος προσωπικό; Επίσης, αναδεικνύεται για άλλη μια φορά η αμφιθυμία που απορρέει από τη χρήση των μέσων, αλλά και από τις ενδότερες συγκρούσεις, και αν η λέξη συγκρούσεις ακούγεται κάπως βαριά για το εν λόγω θέμα, ίσως ο όρος εσωτερικές διενέξεις να ταιριάζει καλύτερα. Η εσωτερική αυτή διένεξη, που είναι εμφανής στο Χρήστο (εκεί που αναφέρει για τις επισκέψεις σε ιστότοπους φιλικά προσκείμενους στον αναρχικό

χώρο), στην Ιωάννα (με την αγωνία της για το πώς θα χρησιμοποιηθούν οι αναρτήσεις της σε μελλοντικό χρόνο, με τη διατήρηση των διαδικτυακών φίλων σε έναν αριθμό που μπορεί να τον ελέγχει κλπ.), με τη Χαρά που επίσης παρατηρεί πως αφενός δε νοιώθει ότι επιτηρείται 24 ώρες, αφετέρου ότι η επιτήρηση έρχεται «εκ των υστέρων» και προσθέτει:

«νοιώθω ότι επιτηρούμαι με την έννοια ότι πρέπει να προσέχω τι λέω και τι δημοσιεύω αλλά και τι λέω σε ιδιωτικό επίπεδο επειδή θα μπορούσε κάποιος ανά πάσα στιγμή να τα δει»

Αυτή η αμφιθυμία δεν πηγάζει κυρίως από το ή θέλω να έχω ή δεν θέλω να έχω λογαριασμό στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, αλλά κυρίως από τον εσωτερικό διάλογο που δημιουργείται και είναι στη βάση του το τι κάνει ο χρήστης «εκ των υστέρων» δηλαδή αφού έχει συμφωνήσει με τους όρους χρήσης και έχει συναινέσει στη δημιουργία λογαριασμού. Από αυτό το σημείο και έπειτα, ή για την ακρίβεια λίγο αργότερα και αφού έχει παρέλθει ο χρόνος εκείνος που απαιτείται με την εξοικείωση του μέσου και αναλόγως την ηλικία του χρήστη, τα χρόνια εμπειρίας σε πρότερα μέσα, αρχίζει σιγά σιγά η αναστοχαστικότητα για το μέσο που χρησιμοποιούν και ένα είδος κριτικής σκέψης για το ίδιο το μέσο που τους παρέχεται, κατά τα άλλα, «δωρεάν».

Οι ερωτηθέντες αφιερώνουν ένα μέρος του χρόνου τους στο να πλοηγούνται στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, να πράττουν συναλλαγές, να επικοινωνούν, να κάνουν γνωριμίες, να βρίσκουν εργασία κλπ. Η google, το Facebook, κλπ. δράττονται της ευκαιρίας αυτής για να επιτηρήσουν τις καθημερινές συνήθειες των χρηστών και συλλέγουν, μαζικά μοτίβα συμπεριφορών, συνήθειες και προτιμήσεις, έτσι ώστε, να επιτρέπεται η διασταύρωση ψηφιακών και μη προτιμήσεων με ψηφιακούς, εν δυνάμει, καταναλωτές. Στη συνέχεια, προτείνουν διαφημίσεις που ταιριάζουν με το ύφος των καταναλωτών, με απώτερο σκοπό οι καταναλωτές να διευκολυνθούν, με μια πρώτη ανάγνωση στις συναλλαγές τους, ή με μία δεύτερη, - την πιο απαισιόδοξη- όχι μόνο να επιτηρούνται καθημερινές τους πρακτικές, αλλά το ίδιο το «υλικό», που παρέχουν στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, να γίνεται αντικείμενο καθημερινής, αέναης και εις το διηνεκές επιτήρησης. Αυτή η επιτήρηση μπορεί να γίνεται για καταναλωτικούς σκοπούς ή αρχειακούς σκοπούς - με δεδομένο πως το υλικό που ανεβάζει κανείς στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης αυτομάτως δηλώνει και παραίτηση από αυτό και από τα δικαιώματα κατοχής και ιδιοκτησίας του (τουλάχιστον στο Facebook) και ταυτόχρονα διέρχεται στα χέρια της διαχειρίστριας εταιρίας του μέσου.

Ο Fernback (2007) επηρεασμένος από το έργο του Foucault για την επιτήρηση και τις τεχνολογίες ως μέσο ελέγχου των κοινωνιών, όπως το Πανοπτικόν, και έχοντας ως θεωρητική αφετηρία το έργο του, κάνει μια απόπειρα σύνδεσης επιτήρησης και κατανάλωσης σε μεγάλα ψηφιακά περιβάλλοντα που έχουν ως στόχο το κέρδος μέσα από τις πωλήσεις καταναλωτικών προϊόντων. Ο Fernback (2007:315) εφαρμόζοντας την ανάλυση λόγου, αναλύει λοιπόν τους ιστότοπους, όπως είναι η Amazon.com, eBay.com, WeightWatchers.com, Hanes2u.com, και καταλήγει πως χρησιμοποιούν την έννοια της «κοινότητας» δια μέσου των λόγων τους έτσι ώστε, να πουλήσουν τα εμπορεύματά τους, ενώ

«θολώνουν τα είδη του λόγου για το εμπόριο και την επικοινωνία ορίζοντας την κοινότητα με εμπορικούς όρους κάνοντας τους καταναλωτές να νοιώθουν άνετα με αυτούς τους όρους δια μέσου του λόγου του μοιράσματος ...» (Fernback, 2007:325)

Και άλλοι μελετητές (Sparrow, 2011) έχουν αναφερθεί στις σχέσεις επιτήρησης και μέσων κοινωνικής δικτύωσης στη βάση της εμπορευματοποίησης της πληροφορίας ή αλλιώς, όπως ανέφερε χαρακτηριστικά, πολύ εύστοχα, ο Χρήστος, το «υλικό» που δημοσιεύουν στα μέσα. Ο Sebastian Sevignani (2013:736-737) έχει επίσης μιλήσει για την εμπορευματοποίηση της ιδιωτικότητας και όπως σημειώνει υπάρχει μια «προβληματική σχέση μεταξύ ιδιωτικότητας ως πολιτική ελευθερία και της ιδιωτικότητας ως εμπόρευμα στις καπιταλιστικές κοινωνίες της αγοράς» και υποστηρίζει, από την ποιοτική έρευνα που διεξήγαγε σε 30 φοιτητές/τριες αυστριακής καταγωγής, πως «οι χρήστες έχουν ανεπαρκή γνώση του πώς η διαφήμιση λειτουργεί στο Διαδίκτυο, και συγκεκριμένα στο Facebook». Εντούτοις, το εύρημα του Sevignani δηλαδή αυτή η ελλιπής γνώση, μοιάζει να μην επιβεβαιώνεται από την παρούσα ποιοτική μελέτη, όπου στους περισσότερους συμμετέχοντες διαφαίνεται από τους λόγους τους είτε η γνώση αλγορίθμων είτε η γνώση των cookies, είτε ακόμα και το ταίριασμα των αναγκών και προτιμήσεων αναφέροντας μάλιστα και ο καθένας διαφορετικά παραδείγματα.

ΤΕΤΑΡΤΗ ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ: ΕΜΠΙΣΤΟΣΥΝΗ ΚΑΙ ΜΕΣΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΔΙΚΤΥΩΣΗΣ (ΕΜΠ)

Πολιτικές Πεποιθήσεις: Ένα μεγάλο αφήγημα, που υπάρχει, όπως σημειώνει ο Fernback (2007:315) για τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης είναι πως οι δραστηριότητες στο διαδίκτυο προάγουν «δημοκρατία και κοινότητα». Αποτελεί όμως, αν όχι την

πραγματικότητα, τουλάχιστον μέρος της πραγματικότητας το παραπάνω αφήγημα, με την έννοια πως μπορεί να συνυπάρχουν η δημοκρατία και η επιτήρηση σε ένα συγκεκριμένο χωρο-χρονικό πλαίσιο; Στην ερώτηση για το αν επιτηρείται, ο Χρήστος μοιάζει να ανησυχεί λόγω του ιδιαίτερου χαρακτήρα των πολιτικών σελίδων που επισκέπτεται και κατά κάποιον τρόπο λόγω της ιδιαιτερότητας του αναρχικού χώρου και διερωτάται αν τίθεται σε κάποια επιτήρηση.

«...σκέφτομαι το ότι επειδή πολιτικά, τέλος πάντως, είμαι και λίγο πιο κοντά στον αναρχικό χώρο, ναι, πολλές φορές, όταν έχω μπει στο Indymedia ή σε κάποια site ξέρω γω φιλοαναρχικά η φάση πόσο παίζει, να ναι παγιδευμένα αυτά, εκεί ξεφεύγει και λίγο από το social media, αλλά πόσο παίζει ξέρω γω να χουνε πει ότι κρατάμε ένα data base με τους υπολογιστές που μπαίνουνε στα συγκεκριμένα τέτοια, γιατί υπάρχει όλη αυτή, ο φόβος στην ελληνική κοινωνία α οι αναρχικοί που τα καίνε όλα και την καταστροφή του κόσμου..»

Ο Σπύρος, επίσης, δηλώνει ξεκάθαρα πως σπάνια εκφράζεται πολιτικά στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης και όταν συνειδητοποίησε τον πολιτικό χαρακτήρα του Twitter αυτό αποτέλεσε αιτία διαγραφής του λογαριασμού του

«αποφεύγω να τοποθετούμαι πάντα πολιτικά στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, γι' αυτόν το λόγο έκλεισα και τον λογαριασμό μου στο twitter, γιατί μου σχηματίστηκε η εντύπωση ότι είναι καθαρά πολιτικός ο χαρακτήρας του twitter, η κοινοποίηση σκέψεων δεν είναι απλώς συναισθημάτων και γ' αυτό έκλεισα το twitter και επειδή αισθάνομαι μια ανασφάλεια σπάνια, θα δημοσιεύσω κάτι πολιτικό»

Η Δήμητρα στην ερώτηση 'αν εμπιστεύεται τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης', ας πούμε και αυτή, χωρίς να έχει προχωρήσει σε διαγραφή λογαριασμού εξηγεί, πως:

«δε πρέπει να μοιράζεσαι πολλά προσωπικά στοιχεία, οι πολιτικές απόψεις, θρησκευτικές, όλα αυτά ας πούμε»

Στους ακαδημαϊκούς λόγους που αναδύονται, διαφαίνεται να υπάρχει ένα πεδίο που αφορά στα ζητήματα πολιτικής, θρησκείας, κλπ. που αποφεύγουν οι ερωτηθέντες να συζητήσουν ψηφιακά – με μοναδική εξαίρεση τον Άρη - όπου φτάνει μέχρι και σε διαγραφή λογαριασμού, όπως στην περίπτωση του Σπύρου, διότι το Twitter έχει έναν πολιτικό χαρακτήρα για τον ίδιο. Ίσως αυτή η ελευθερία για έκφραση απόψεων που διατείνονται ορισμένοι ότι διακρίνει τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, τελικά να εξαντλείται σε διαφορετική θεματολογία ή ακόμα και όταν εν τέλει θίγονται όπως στην περίπτωση του Χρήστου:

«...ε τώρα μετά που λες, ντάξει οι εταιρίες και οι κυβερνήσεις πόσο χαρούμενος να είσαι, όταν νοιώθεις ότι μία κυβέρνηση ότι μπορεί να χει πρόσβαση σε όλα τα στοιχεία, τα οποία εσύ έχεις ανεβάσει σε ένα πλαίσιο ιδιωτικότητας, στο ότι επιλέγω εγώ να τα ανεβάσω και ξέρω γω σε πόσους θα φτάσουν και ξαφνικά μπορεί να φτάσει στα χέρια της κυβέρνησης και να... και γω δε ξέρω τι... δηλαδή ενδεικτικό παράδειγμα είναι αυτό που συμβαίνει στην Τουρκία δηλαδή που πλέον η ελευθερία του τύπου δεν ...η ελευθερία του λόγου, βασικά δεν έχει να κάνει μόνο με μία εφημερίδα ενάντια στην κυβέρνηση και τη ρίχνουμε έχει να κάνει πλέον ότι ο κόσμος μπορεί να πάει στη φυλακή, γιατί από τα tweet του φάνηκε μία αντιπάθεια προς τον Ερντογάν, δηλαδή καταλαβαίνεις λίγο τι λέω ... (Ναι) έχει φτάσει θεωρητικά εδώ που είμαστε α Ευρώπη ελευθερία λόγου κλπ. δεν υπάρχει, αλλά θα δούμε τώρα τι θα γίνει και πώς, δηλαδή τι να σου πω, δεν θα μου κανε εντύπωση άμα έτσι, όπως σκληρεύουν τα πράγματα, στο μέλλον ξαφνικά άμα κάποιος εκφράζει τι να σου πω συμπάθεια για την Τουρκία στο Facebook ξαφνικά αρχίζει και θεωρείται εθνικός προδότης και αυτό μετά τι extent μπορεί να έχει, που μπορεί να φτάσει από κυβέρνηση από εταιρίες από οτιδήποτε ... δηλαδή εντάξει είναι και λίγο σου λέω είναι λίγο George Orwell όλο αυτό που σου λέω σε φάση δυστοπικό μέλλον, ναι εντάξει, το ότι τέλος πάντων επαναλαμβάνομε ότι όλο αυτό έχει χτιστεί σε μία πλατφόρμα ότι εγώ είμαι ελεύθερος να μοιραστώ ό,τι θέλω και να χω έλεγχο χωρίς να ξες πραγματικά πού φτάνει ο έλεγχος σου και που μπορούν να φτάσουν τα πράγματα που ποστάρεις και μοιράζεσαι και όλα αυτά, ναι εντάξει, ε... δεν ξέρεις πού μπορεί να φτάσει, δεν το χουμε δει ακόμα...»

Στο παραπάνω απόσπασμα ο Χρήστος θίγει μια σειρά από ζητήματα και κυρίως την σύνδεση της ελευθερίας του λόγου με τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, καθώς και το πόσο εξαρτώμενα είναι με τα πολιτικά περιβάλλοντα στα οποία υπάρχουν, εκφράζοντας παράλληλα την ανησυχία του για την πρόσβαση των κυβερνήσεων στα δεδομένα, όπως και εκφράζει ανοιχτά την άποψη πως «ο κόσμος μπορεί να πάει στη φυλακή, γιατί από τα tweet του φάνηκε μία αντιπάθεια προς τον Ερντογάν». Και σε αυτό το σημείο γίνεται φανερό πως υπάρχει αγωνία από το Χρήστο αναφορικά με την ελευθερία λόγου στη γειτονική Τουρκία και το θέτει σε αντιπαράθεση με την Ευρώπη, χωρίς όμως να φαίνεται ότι πιστεύει 100% αυτή την αντιπαράβολή και εξάλλου, όπως είδαμε σε άλλο χωρίο, επίσης εκφράζει ανησυχία για την περίπτωση που υπάρχει πρόσβαση στο ποιος επισκέπτεται φιλικά προσκείμενους στον αναρχικό χώρο ιστότοπους. Στην ερώτηση αν τα εμπιστεύεται ξεκινά λέγοντας πως «κρατώ μια πισινή» για να ολοκληρώσει αρκετά πιο κάτω λέγοντας:

«Το ίντερνετ, πόσο ασφαλές μπορεί να ναι το ίντερνετ; Ίσως, ίσως άμα τα χρησιμοποιείς μέσω app στο κινητό να είναι πιο safe σε σχέση με το άμα το χρησιμοποιείς στον υπολογιστή ..., αυτό είναι μία σκέψη που κάνω τώρα...»

Πράγματι, ο Χρήστος δεν έχει άδικο αφού σύμφωνα με το Instagram (*Πως να ελέγχετε την ορατότητά σας*, https://help.instagram.com/116024195217477/?helpref=hc_fnav,) « Οι δημοσιεύσεις δεν μπορούν να οριστούν ως ιδιωτικές από υπολογιστή» και αυτό

σημαίνει αφενός έναν περιορισμό στους χρήστες που θα ήθελαν να κάνουν ανάρτηση από τον υπολογιστή τους και αφετέρου μια ενίσχυση της «παρορμητικότητας» έτσι, όπως την περιέγραψε εύστοχα η Ιωάννα για τα μέσα, πως δεν σου αφήνουν χρόνο για να επεξεργαστείς και να σκεφτείς.

Σε παρόμοιο ύφος συντάσσεται και η Ιωάννα εξηγώντας πως δεν εμπιστεύεται τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, αλλά θα συνεχίσει να τα χρησιμοποιεί και είναι διάχυτη σε ολόκληρη τη συνέντευξή της η ανησυχία αφενός για τις αναζητήσεις που καταγράφονται και αφετέρου πώς θα χρησιμοποιηθούν τα στοιχεία που αναρτά σε έναν μελλοντικό χρόνο και δη οι πολιτικές απόψεις λέγοντας:

«κάθε φορά που θα κάνω μία αναζήτηση το ξανασκέφτομαι, αναρωτιέμαι... πώς θα επηρεάσει όχι μόνο το παρόν μου αλλά και το μέλλον μου δηλαδή, παραδείγματος χάριν, εάν κάνω ένα like σε μία συγκεκριμένη πολιτική θέση θα επηρεάσει το μέλλον μου κάποια στιγμή;»

Ωστόσο, για να μην είναι η ανάλυση μονομερής θα πρέπει να ληφθεί σοβαρά υπόψιν πως ζητήματα που άπτονται πολιτικών, θρησκευτικών ή και άλλων ζητημάτων μπορεί να ανήκουν στην ιδιωτική σφαίρα στην παρούσα χωρο-χρονική συγκυρία και δη στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, ίσως σε ένα άλλο πλαίσιο και σε μία εντελώς διαφορετική μελλοντική συγκυρία να μη φέρουν βαρέως τη μη προβολή των πολιτικών και θρησκευτικών τους πεποιθήσεων, που ωστόσο, όμως, άπτονται των προσωπικών τους δεδομένων. Σε κάθε περίπτωση, δεν πρέπει να παραβλεφθεί πως το Facebook ζητά μια σειρά προσωπικών στοιχείων να αναφέρει ο χρήστης του μέσου, τα οποία είναι α) επισκόπηση β) δουλειά και εκπαίδευση γ) μέρη όπου έχετε ζήσει δ) στοιχεία επικοινωνίας και βασικές πληροφορίες ε) οικογένεια και σχέσεις στ) πληροφορίες σχετικά με εσάς ζ) σημαντικές προσωπικές στιγμές. Ακόμα πιο αξιοσημείωτο είναι και το γεγονός πως ζητάει (αν και χωρίς να είναι υποχρεωτική η αναφορά σε αυτά τα στοιχεία, για την ώρα τουλάχιστον δεν είναι) τις πολιτικές και θρησκευτικές πεποιθήσεις των χρηστών!

Hoax: Η Ιωάννα, σε ερώτηση αν εμπιστεύεται τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, αναφέρει το ζήτημα των ψευδών ειδήσεων, ωστόσο σε ένα άλλο απόσπασμα κάνει λόγο για τις «εξαιρετικές πληροφορίες» που τις προσφέρουν τα μέσα:

«τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης ανήκουν σε κάτι πολύ μεγαλύτερο κατά τη δική μου άποψη πάντα, ...είναι η πληροφόρηση, είναι τα media, όλοι έχουμε δει τι γίνεται με την ψεύτικη πληροφόρηση ...δε μπορείς να κάνεις extraction των πληροφοριών στα

μέσα κοινωνικής δικτύωσης, σε θέματα τα οποία ποτέ δεν διαγράφονται, ποιος δεν μου εγγυάται ότι στα 60 μου δε θα χρησιμοποιηθούν εναντίον μου;»

Ομοίως και ο Σπύρος συσχετίζει τις ψευδείς ειδήσεις με τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης

«η επιβεβαίωση του νέου... που δημοσιεύεται... έχει αποδειχτεί ότι κάποιες φορές είναι, όπως το λένε στα αγγλικά, ένα hoax και αυτό με κάνει να δυσκολεύομαι να εμπιστευτώ 100%, πλήρως, την ειδησεογραφία μέσω του Facebook, χωρίς να έχει γίνει η διασταύρωση των ειδήσεων, η απομόνωση των λέξεων, και το τελευταίο είναι και λίγο άσχετο, γιατί μπορεί και να συμβεί και σε άλλα»

Κοινωνική Πίεση: Μια ακόμα υπο - κατηγορία που αναδύεται από τα εμπειρικά δεδομένα, αφορά στο ρόλο της κοινωνικής πίεσης στη χρήση των μέσων κοινωνικής δικτύωσης και κατ' επέκταση πώς αυτή η κοινωνική πίεση ή/και πίεση συνομηλίκων, μπορεί να μεταφραστεί μέσα από τους λόγους των φοιτητών χρηστών σε περισσότερες δημοσιεύσεις, και κατ' επέκταση σε μία ακόμα μεγαλύτερη και ευρύτερη χρήση των προσωπικών δεδομένων για καταναλωτικούς και άλλους σκοπούς. Για τον Σπύρο, κριτήριο, αποδεικνύεται, η χρήση ενός μέσου κοινωνικής δικτύωσης από τους φίλους του

«Facebook, viber, whats up βασικό ρόλο για να χρησιμοποιείς μια εφαρμογή παίζει και το πόσο τη χρησιμοποιούν οι φίλοι σου και οι γνωστοί σου, αν τη χρησιμοποιούν λιγότερο γνωστοί σου φίλοι, φίλοι και γνωστοί, συνήθως δεν έχει τόσο επιτυχία τόσο το whats up που παρατηρούσα ότι ήτανε κατά το ήμισυ διαδεδομένη στον κύκλο μου»

Στο παρακάτω απόσπασμα του Χρήστου ο λόγος που δεν έκλεισε τον λογαριασμό του είναι λόγω των φίλων του που βρίσκονται στο εξωτερικό και ενώ ο προφανής λόγος είναι για να επικοινωνεί ωστόσο η ανάγκη για διατήρηση ενός μέσου που χρησιμοποιούν και οι φίλοι καθώς και ο ρόλος που παίζουν για τη συνέχιση χρήσης αυτού, είναι εμφανής.

«κάποτε σκεφτόμουν να κλείσω το Facebook για παράδειγμα, ένας από τους λόγους που δεν το κλείσα είναι, γιατί οι περισσότεροι κολλητοί μου φίλοι είναι στο εξωτερικό, οπότε να μπορείς να βλέπεις τι ανεβάζουνε, να κάνεις μια συζήτηση, ξέρω γω στο messenger, πολύ εύκολα»

Επίσης, ζητήματα εμπιστοσύνης συσχετίζονται με την κοινωνική πίεση στο ερώτημα τι είναι αυτό που βοηθάει να τα εμπιστευτεί, αφού δηλώνει ο Χρήστος ότι εμπιστεύεται τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, επειδή ακριβώς αριθμητικά είναι πολλοί αυτοί οι οποίοι έχουν λογαριασμούς στα μέσα αυτά, αυτόματα δίνει και μια αίσθηση ασφάλειας για το Χρήστο

«Δηλαδή υπάρχει πάντα και η κοινωνική πίεση, ντάξει τόσοι είναι εκεί μέσα, τι μπορεί να πάει στραβά; Άρα υπάρχει μία αίσθηση ασφάλειας, αλλιώς άμα ήταν κάτι πραγματικά μη ασφαλές δεν θα μασταν εκεί εξ αρχής, ξέρω γω...»

Ο λόγος της Βάσως αναδεικνύει, και αυτός, αφενός ότι τα μέσα αποτελούν «μόδα της εποχής» και αφετέρου, αναφέρει την κοινωνική πίεση που νιώθει στην περίπτωση που περνάει κάποιος καιρός χωρίς να έχει δημοσιεύσει κάτι και αυτό το στοιχείο επιβεβαιώνεται και από ευρήματα άλλων ερευνών για την πίεση (La Sala et al. 2014:110)

«όποιον και να ρωτήσεις δεν θα σου πει ότι ξέρεις κάτι το ανεβάσεις μια φωτογραφία στο Instagram είναι τόσο ωραίο και με κάνει τόσο χαρούμενο απλά το κάνουν όλοι οι υπόλοιποι ...και νοιώθεις ότι αν έχεις πολύ καιρό, κάτι πρέπει να ανεβάσεις, γιατί ανεβάζουν και οι άλλοι, δεν τους προσφέρει κάτι...»

Η Ευγενία δηλώνει ξεκάθαρα πως δεν τα εμπιστεύεται λόγω και της πρότερης εμπειρίας της, η οποία αφορούσε στη δημιουργία ψεύτικου προφίλ στο όνομά της, από κάποιο άτομο, και εν τέλει το έμαθε από κάποιον τρίτο που ήξερε το άτομο που δημιούργησε το ψεύτικο προφίλ. Αν και δεν επικοινωνήσε με τη διαχειρίστρια εταιρία, ωστόσο βρήκε το άτομο και ζήτησε να σβήσει το ψεύτικο προφίλ που είχε δημιουργήσει.

Εντούτοις όμως έχει πολύ μεγάλο ενδιαφέρον το ότι μέσα από τους λόγους ορισμένων φοιτητών/φοιτητριών αναδεικνύονται και άλλα ζητήματα που άπτονται έμμεσα της ιδιωτικότητας και επίσης την επηρεάζουν. Για παράδειγμα, θα μπορούσε να ειπωθεί γενικότερα πως τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης χρησιμοποιούνται μαζικά από νέους και ίσως είναι ένα ακόμα μεταβατικό στάδιο που λαμβάνει χώρα στο πέρασμα προς την ενηλικίωση δηλαδή εκτός της γενικότερης κοινωνικής πίεσης από διαδικτυακούς φίλους, γνωστούς κλπ. υπάρχει ακόμα μία πιο στοχευμένη πίεση. Η πίεση των συνομηλίκων για συμμετοχή στα μέσα, ο ενθουσιασμός των νέων και η ανάγκη για ρίσκο και περιπέτεια να αποτελεί το απαραίτητο στάδιο για το δρόμο προς την ενηλικίωση που διέρχεται μέσα από τις αναρτήσεις, τις κοινοποιήσεις, και τα tag, όπως τις δεκαετίες του '80 και '90 στην Ελλάδα ήταν η ταχύτητα, οι μηχανές και τα αυτοκίνητα, οι κοπάνες από το σχολείο και πολλά άλλα.

Ο Χρήστος, για παράδειγμα, στην μεταγενέστερη ερώτηση που αφορά σε μια επόμενη κατηγορία, ποιος θα τον ενοχλούσε να έχει περισσότερη πρόσβαση στα δεδομένα του (οικογένεια, φίλοι, εταιρίες, κυβερνήσεις), απαντά εμφανώς η οικογένεια, εφόσον έχει δώσει κάποια παραδείγματα από προσωπικές ιστορίες άλλων και πώς βρέθηκαν να

κινδυνεύουν λόγω των προτιμήσεών στην προσωπική τους ζωή και της εξαπάτησης από συγγενείς για να αποκαλυφθούν αυτές οι προτιμήσεις, αναφέρει πως

«τα social media είναι και λίγο ένα πεδίο ...να ξεφύγεις λίγο από την οικογένειά σου με την έννοια ότι είναι στην εφηβεία... γιατί εγώ λίγο μετά την εφηβεία άρχισα να το μαθαίνω ...εμένα τα πρώτα μου social media ήτανε το high5 και το myspace, αυτά ήτανε προ του Facebook και κει, ναι, είναι για πρώτη φορά που ανεβάζεις μια δική σου φωτογραφία, εμφανίζεσαι με τον τρόπο που θέλεις, που γράφεις τα πράγματα που θέλεις, και μπορεί η οικογένεια σου να μην εγκρίνει, οπότε υπάρχει όλο αυτό ειδικά στην ελληνική οικογένεια»

Για τον Άρη τα μέσα είναι μια πλατφόρμα

«μέσα από τα οποία περνάνε ειδήσεις κουτσομπολιά, ιστορίες ανθρώπων, οτιδήποτε και είναι στο χέρι σου, ότι πιστεύεις και ό,τι εμπιστεύεσαι και ποιον ακολουθείς»

Μάλιστα φέρνει παραδείγματα μέσα από την προσωπική του εμπειρία χρήσης των μέσων και εξηγεί πως υπάρχουνε κάποιοι που χρησιμοποιούν τα μέσα, επαγγελματικά, όπως το Instagram, αλλά υπάρχουνε και αυτοί που είναι «τα φερέφωνα της κυβέρνησης, της αντιπολίτευσης, διαφόρων lobbies», που όλοι αυτοί κάνουν γνωστές τις πρακτικές τους κλπ. Για τον Άρη, είναι πολύ εμφανές σε όλο τον προφορικό του λόγο πως τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης συνδέονται με διαφημίσεις, κατανάλωση, και σκοπός τους δεν είναι να σε μνήσουν στην «ευρυμάθεια» ούτε καν στη «δικτύωση», όπως υπογραμμίζει χρησιμοποιώντας αυτές τις λέξεις. Μοναδική εξαίρεση το LinkedIn, στα παραπάνω, και επιπλέον, εξηγεί πως μπορείς να βρεις «μια μικρή σοβαρή συμπυκνωμένη πληροφόρηση» σε θέματα που τον ενδιαφέρουν. Εξάλλου, και η Ιωάννα έχει επισημάνει τις «εξαιρετικές πληροφορίες» που σου προσφέρουν τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Επίσης, ο λόγος που εμποδίζει τον Άρη να τα εμπιστευτεί είναι, επειδή ακριβώς «κερδίζουν από την κατανάλωσή σου» όπως διαπιστώνει. Σε αυτό το σημείο, αναδεικνύεται για άλλη μια φορά η διάσταση της κατανάλωσης.

Cookies: Η Χαρά απαντά, αν εμπιστεύεται τα μέσα και είναι μία από τους ελάχιστους ερωτηθέντες που αναφέρουν τα cookies, ενώ μοιάζει αρκετά συνειδητοποιημένη:

«...τα εμπιστεύομαι (το λέει με απορία)...δεν θέλω να φτάνω...δεν θεωρώ ότι υπάρχει κάποια συνωμοσιολογία στο μυαλό μου ή δεν θέλω να συμβάλω σε κάτι τέτοιο, απλά σίγουρα και μόνο το γεγονός ότι...όταν μπαίνω σε μία σελίδα, ας πούμε, αναζητώ παράδειγμα την coca cola, στο google, και μετά από λίγο μπαίνω στο λογαριασμό μου στο Facebook και αρχίζει...αρχίζουνε να μου εμφανίζονται διαφημίσεις της coca cola, σαφώς αυτό δείχνει ότι υπάρχει κάποια σύνδεση ότι...με τα cookies ...με όλα αυτά...και αυτά πάλι εφόσον τα ξέρουμε δε μπορούμε να πούμε ότι είμαστε και

θύματα αυτού ...ε από κει και πέρα ότι προτιμώ να το κρατάω για μένα, όπως είναι μία συζήτηση στο chat στο ...στο messenger εεε τα εμπιστεύομαι με την έννοια ότι ναι δεν περιμένω να το βρω πχ δημοσιευμένο κάπου στη τελική και ποιον το νοιάζει δεν είμαι πρόεδρος της Αμερικής...»

Ενώ ο Χρήστος, πριν καν ερωτηθεί για ζητήματα εμπιστοσύνης, αναφέρει τα cookies και επίσης μοιάζει να γνωρίζει το πώς χρησιμοποιούνται από τις εταιρίες, ποιος είναι ο ρόλος τους, πώς συμβάλλουν στην επιτήρηση και εν τέλει τον οικονομικό σκοπό των μέσων:

«ναι ξέρω, δηλαδή, ότι το chrome του browser αποθηκεύει δεδομένα στα cookies έτσι, ώστε μετά να σου φέρνει διαφημίσεις λίγο πιο σχετικές, δηλαδή υπάρχει μια πολύ μεγάλη οικονομία από πίσω, την οποία δε νομίζω, ως χρήστης, την καταλαβαίνεις εύκολα»

Ομοίως ο Άρης, φαίνεται να γνωρίζει επαρκώς τα διάφορα εργαλεία που χρησιμοποιούν τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης έτσι, ώστε να ταιριάζουν τις αναζητήσεις στις μηχανές αναζήτησης με τις προτιμήσεις των χρηστών και αναφέρει ένα προσωπικό του παράδειγμα που, όταν έψαχνε να αγοράσει ένα συγκεκριμένο προϊόν, του εμφανιζόταν μετά παντού και αυτό γίνεται, όπως δηλώνει μέσα από τα google analytics.

ΠΕΜΠΤΗ ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ: ΟΡΑΤΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΜΕΣΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΔΙΚΤΥΩΣΗΣ (ΟΡΑΤ)

Ορατότητα και Διαφημίσεις: Το παρακάτω απόσπασμα είναι αποκαλυπτικό για το βαθμό ορατότητας και, εν τέλει, επιτήρησης στους χρήστες των μέσων και ειδικά πώς τη βιώνει ο ίδιος ο Χρήστος, ο οποίος δηλώνει «εκτεθειμένος», με δεδομένο πως δεν έχει επιλέξει κανείς να δέχεται διαφημίσεις, που μερικώς έχουν περιγραφικά στοιχεία του προφίλ ενός χρήστη:

«δηλαδή όταν ξαφνικά, τι να σου πω, όταν μου εμφανίζεται μία διαφήμιση που γράφει, εγώ έχω τελειώσει [εδώ αναφέρει ο Χρήστος τη σχολή] και έχω γεννηθεί το... [εδώ αναφέρει ο Χρήστος το μήνα που έχει γεννηθεί], οπότε έχουν φτιάξει κάτι αλγόριθμους που εμφανίζουν διαφημίσεις, για παράδειγμα που σου διαφημίζουν μπλουζάκια που λέει «οι καλύτεροι [εδώ κατονομάζονται οι απόφοιτοι της σχολής] έχουν γεννηθεί τον... [εδώ αναφέρεται ο μήνας γέννησης του Χρήστου] που ναι τοσοόσο δηλαδή ξέρουμε τα στοιχεία σου και στο χουμε βάλει σε διαφήμιση για να στο πουλήσουμε...εγώ, εκεί για παράδειγμα νοιώθω πάρα πολύ εκτεθειμένος»²⁹

²⁹ Πράγματι, έχω βιώσει και εγώ προσωπικά την ίδια εμπειρία που αναφέρει και ο Χρήστος με διαφήμιση ρούχου που είχε τυπωμένο το πανεπιστήμιο εξωτερικού που είχα σπουδάσει στο παρελθόν σε συνδυασμό με το φύλο μου.

Αυτό που αναφέρει ο Χρήστος έχει πολύ καλά ειπωθεί από τον Lyon (2003:85, 93) για την περιέργη», όπως χαρακτηρίζει, ο Lyon (2003:82), σχέση κατανάλωσης και επιτήρησης και την ύπαρξη αλγορίθμων που συνδέουν επιλογές χρηστών με προϊόντα.

Ομοίως και η Χαρά, που, όπως είδαμε παραπάνω στην υποκατηγορία «Οικονομικός Σκοπός/Διαφημίσεις», αναφέρει ως παράδειγμα την αναζήτηση συγκεκριμένου αναψυκτικού και στη συνέχεια της εμφανιζόταν συνέχεια το συγκεκριμένο αναψυκτικό. Παρόμοια εμπειρία μεταφέρει και ο Άρης, αναζητώντας ένα προϊόν, όπου επίσης, στη συνέχεια, του εμφανίζονταν διαφημίσεις με προϊόντα τέτοιου τύπου.

Εδώ ακριβώς μοιάζει να συμβαίνει αυτό που είχε περιγράψει ο Foucault (1989:265) για το Πανοπτικόν πως ενώ είναι ορατός ο κρατούμενος – στην περίπτωσή μας είναι ορατοί οι ερωτηθέντες, αλλά και κάθε χρήστης, που έχει λογαριασμούς στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης τουλάχιστον σε διαφημιστικές εταιρίες που προωθούν προϊόντα και στοχεύουν στην πώληση αυτού– ωστόσο δεν γίνεται «υποκείμενο μιας επικοινωνίας». Δύο τινά λοιπόν συμβαίνουν στην περίπτωση των χρηστών των μέσων δικτύωσης, γενικότερα. Πρώτον, αφενός στο επίπεδο που αφορά στην ορατότητα και όπως θα ιδωθεί και στην Θεματική Κατηγορία της Επιτήρησης στις επόμενες σελίδες, η Χαρά, για παράδειγμα, αν και θεωρεί πως επιτηρείται, δεν πιστεύει πως αυτή η επιτήρηση είναι, αν μπορούσαμε να την ονομάσουμε, εξατομικευμένη, δηλαδή ότι κατευθύνεται με στόχο την ίδια. Ωστόσο όμως, η ίδια νοιώθει πως πρέπει να είναι σε ενός είδους επιφυλακή για αυτά που θα δημοσιεύσει ή αλλιώς η γνώση πως επιτηρείται ή ενδεχομένως επιτηρείται – έστω από τις διαφημιστικές εταιρίες – δημιουργεί τις συνθήκες εκείνες που θα επώασει, όπως ειπώθηκε και στο θεωρητικό μέρος της εργασίας, η αίσθηση της μόνιμης επιτήρησης και άρα η εσωτερικότητά της. Μάλιστα, όπως έχει ειπωθεί από τον Foucault η οπτική παρακολούθηση είναι μια πτυχή της πειθαρχίας (Foucault, 1989:228, 283), ενώ αυτή η ορατότητα δημιουργεί πειθήνια σώματα. Δεύτερον, υπάρχει πλέον η δυνατότητα κοινωνικής διερεύνησης/επιτήρησης των υπόλοιπων διαδικτυακών φίλων ή χρηστών, που δεν ανήκουν στην κατηγορία φίλων (χρήστες που έχουν ανοιχτό το λογαριασμό τους στους άλλους), κάτι που δεν συνέβαινε στο Πανοπτικόν και διαφοροποιεί κατά πολύ τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης.

Ορατότητα και Προσωπικά Στοιχεία: Αναφορικά τώρα με τα στοιχεία που έχουν σε ορατότητα οι χρήστες, αξιοσημείωτο είναι πως έχουν λογαριασμό με το όνομα και

επίθετό τους στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Ωστόσο όμως, είναι ελάχιστοι οι χρήστες που δεν ακολουθούν αυτή την πολιτική για όλα τα μέσα στα οποία έχουν λογαριασμούς. Επίσης, αναφέρουν, ορισμένοι εξ αυτών, τη σχολή ή/και το πανεπιστήμιο, τον τόπο διαμονής, τα γενέθλια, την ηλικία, αγαπημένα καταστήματα κλπ. Παρακάτω, διαφαίνεται πως η ορατότητα συσχετίζεται και με την επαγγελματική πτυχή.

Τον Άρη δεν τον ενδιαφέρει να μάθει αν κάποιος δηλώνει στο Facebook πως είναι «γενικός διευθυντής», γιατί για τα επαγγελματικά υπάρχει το LinkedIn, που το χρησιμοποιεί. Ωστόσο, αν και η Ιωάννα, χρησιμοποιεί το αληθινό της όνομα στο Facebook για επαγγελματικούς λόγους, αναφέρει πως υπάρχουν αναρτημένες φωτογραφίες της που δεν έχει επιλέξει η ίδια να αναρτήσει, όμως έχει κάνει ρύθμιση και πλέον ρωτάτε. Η διαφορά μεταξύ Άρη και Ιωάννας έγκειται στην εκ διαμέτρου αντίθετη αντίληψη που έχουν για την επαγγελματική χρήση του Facebook με τον μεν πρώτο να θεωρεί το LinkedIn επαγγελματικό, με τη δε δεύτερη, να θεωρεί το Facebook επαγγελματικό μέσο κοινωνικής δικτύωσης και αυτό να επηρεάζει κατ' επέκταση – ως ένα βαθμό – το βαθμό ορατότητάς τους.

Η Βάσω έχει σε δημόσια θέα, όπως αναφέρθηκε ήδη, το όνομά της για «να σε βρίσκουν», όπως δηλώνει. Η Δήμητρα επίσης, το όνομα και επίθετο, περιοχή που μένει και τη σχολή της. Ο Χρήστος, παλαιότερα χρησιμοποιούσε ψευδώνυμο, αλλά τώρα χρησιμοποιεί όνομα και επίθετο. Ο Σπύρος, σχολιάζει «δεν κρύβομαι πίσω ... από ένα ζώακι». Μετά τον Άρη και ο Σπύρος κάνει χρήση του LinkedIn, αν και «δεν το 'χει» όπως λέει, όπως επίσης και ο Χρήστος έχει λογαριασμό σε αυτό. Η Ευγενία, έχει επίσης όνομα, επίθετο. Πολύ ενδιαφέρον είναι πως η Ευγενία χρησιμοποιεί το Twitter για επαγγελματικούς λόγους, ενώ αντίθετα το Facebook το έχει για πιο προσωπική χρήση. Τέλος, η Χαρά έχει και αυτή επίσης το πλήρες όνομά της.

ΕΚΤΗ ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ: ΙΔΙΩΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΡΥΘΜΙΣΕΙΣ ΣΤΑ ΜΕΣΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΔΙΚΤΥΩΣΗΣ (ΙΔΙΩΤ)

Φωτογραφίες: Οι φωτογραφίες πράγματι μοιάζει να κερδίζουν έδαφος στο τι αντιλαμβάνονται ως ιδιωτικό οι συμμετέχοντες στην έρευνα. Ιδιωτικές χαρακτηρίζει η Βάσω τις φωτογραφίες της:

«Εεε σίγουρα, μερικές φωτογραφίες και προσωπικές σου στιγμές που θέλουν να τις βλέπουν μόνο οι φίλοι σου που δεν μπορούν να το βλέπουν οι άλλοι»

Και η Δήμητρα συνεχίζει στον ίδιο τόνο

«ίσως κάποιες φωτογραφίες που δεν πρέπει να τις έχεις δημόσια και κάποια προσωπικά στοιχεία ας πούμε...(παύση μεγάλη), αααα ας πούμε κάποιες δημοσιεύσεις που μπορείς να κάνεις στο Facebook, κάποια στάτους ότι αυτά που είναι ιδιωτικά»

Και η Χαρά, επίσης αναδεικνύει πως το τι είναι ιδιωτικό, είναι πολύ διαφορετικό για τον καθένα, όπως γι' αυτό βάζει τη συζήτηση σε ένα άλλο πλαίσιο εξηγώντας πως ο,τιδήποτε κοινοποιείται χωρίς τη συγκατάθεσή της αυτό δεν είναι ιδιωτικό όπως επίσης το που βρίσκεται κάθε στιγμή:

«τι είναι ιδιωτικό και τι δεν είναι, είναι ότι νοιώθει ο καθένας και σίγουρα μπορεί σε κάποιους να φαίνεται κάτι πολύ απλό πχ. το κοινοποιώ μια φωτογραφία σου για κάποιον άλλον, όμως μπορεί να είναι πολύ πιο σημαντικό και να μην θέλει, οπότε είναι εκεί, λίγο, τα όρια περίεργα...»

«...είναι ιδιωτικό το πού βρίσκομαι κάθε στιγμή εκτός εάν επιλέξω εγώ βέβαια με κάποιο τρόπο»

«για μένα ιδιωτικό είναι ό,τι κοινοποιείται χωρίς ό,τι κοινοποιείται άνευ της δικής μου πρωτοβουλίας ...δηλαδή αν οποιοσδήποτε γράψει κάτι ...,κοινοποιήσει κάποια παρουσία, κάποια φωτογραφία, κάποιο μήνυμα ή ο,τιδήποτε για μένα, αυτό είναι ιδιωτικό, αν εγώ επιλέξω να δημοσιεύσω κάτι παύει να είναι...,σημαίνει ότι είναι οκ...»

Ο Άρης εξηγεί πως «δεν υπάρχει μεγάλη ιδιωτικότητα στα μέσα» και αυτό, που το λέει εμφατικά, είναι πως ακόμα και κάτι που παλαιότερα δεν θα το έλεγες, τώρα αντί να το κρύβεις το διαδίδεις στα μέσα. Μάλιστα αναφέρει, πως δεν μπορεί να μείνει κάτι ιδιωτικό από τη στιγμή που όλο και κάποιος φίλος θα το αναρτήσει στο μέσο

«Είναι λίγα τα πράγματα που μπορούν να μείνει είναι ιδιωτικά μέσα στα μέσα, γιατί ακόμα και αν εσύ δεν βγάλεις κάτι στο Facebook κάποιος άλλος φίλος σου θα βγάλει»

Προσωπικές Στιγμές: Ο Σπύρος δηλώνει πως στη σφαίρα του ιδιωτικού ανήκουν «οι στιγμές που απολαμβάνω με τους φίλους μου...» ενώ ο Χρήστος δηλώνει πως «όντως νομίζω τίποτα δεν είναι ιδιωτικό το οποίο φαίνεται...» για να συνεχίσει λίγο παρακάτω:

«στα social media ότι κάνεις εσύ να ναι ιδιωτικό δηλαδή άμα αποφασίσεις να κάνεις ένα προφίλ θα 'χω μόνο είκοσι φίλους και απλώς θέλω να βλέπω τι κάνουνε αυτό είναι και σχετικό γιατί πληροφορίες δε μοιράζεις, η φάτσα σου μπορεί να μη φαίνεται, στοιχεία και άλλο μπίρι μπίρι μπορείς να μην κάνεις με άλλα άτομα οπότε εκεί όντως είναι ιδιωτικό...»

Διαδίκτυο και Ιδιωτικότητα: Ορισμένοι ερωτηθέντες δεν αμφισβητούν μόνο τις δυνατότητες για ιδιωτικότητα στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, αλλά εν γένει στο

διαδίκτυο. Η Ευγενία το οριοθετεί πολύ καλά λέγοντας πως «Εντάξει από τη στιγμή που το ανεβάζεις στο διαδίκτυο δε μπορεί να είναι ιδιωτικό...». Ομοίως, σε ερώτηση αν εμπιστεύεται τα μέσα η Χαρά, απαντά πως γενικότερα το διαδίκτυο δεν προάγει την ιδιωτικότητα, θέτοντας επίσης τη δύναμη των «ειδικών», που έχουν τη γνώση και βρίσκουν τρόπους προστασίας

«Το γενικότερο κλίμα της επιτήρησης (γελάκι) ότι το ίντερνετ είναι κάτι που δεν σου εξασφαλίζει την ιδιωτικότητα εκτός βέβαια ίσως και αν είσαι πολύ καλός γνώστης αυτών»

Στον ίδιο τόνο και ο Χρήστος, που αν και δηλώνει πως εμπιστεύεται τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, ωστόσο αναφέρει και αυτός τον προβληματισμό του λέγοντας πως «Το ίντερνετ, πόσο ασφαλές μπορεί να ναι το ίντερνετ;». Επίσης, ο Χρήστος στην ερώτηση του αν πιστεύει ότι επιτηρείται, η οποία θεματική αναλύεται παρακάτω, προτάσσει και αυτός το λόγο των «ειδικών» και τη γνώση που μπορεί να έχουν σε ζητήματα τεχνολογίας και μέσων κοινωνικής δικτύωσης και εξηγεί:

«δηλαδή εγώ έχω έναν θείο ο οποίος ασχολείται πάρα πολύ με συστήματα ασφαλείας και με αυτά και μου 'χει γυρίσει και μου 'χει πει 'από τη στιγμή που γράφεις σε ένα social media παρακολουθείσαι'»

Αποκλεισμός: Η Χαρά αναφέρεται στη δυνατότητα του αποκλεισμού ή στο να επιτρέψεις σε κάποια άτομα, συγκεκριμένα να δούνε μια ανάρτηση που δημοσιεύεις, αν και επισημαίνει ότι δεν έχει κάνει η ίδια χρήση του αποκλεισμού, ενώ αναφέρει πως σπάνια έχει τύχει να διαβάσει τις ρυθμίσεις ιδιωτικότητας. Η Βάσω από την άλλη πλευρά παραδέχεται πως αν δεν θες κάποιος να δει τις δημοσιεύσεις σου, δεν κάνεις αποδεκτή τη φιλία του και ακόμα, κάνει διάκριση μεταξύ Facebook & Instagram εξηγώντας πως αυτό ισχύει στο πρώτο και όχι στο δεύτερο. Ομοίως σε αυτό ακριβώς το σημείο, τη διάκριση των δύο μέσων παραδέχεται και η Δήμητρα που χρησιμοποιεί τις ρυθμίσεις ιδιωτικότητας. Επίσης τις ρυθμίσεις ιδιωτικότητας τις χρησιμοποιεί η Βάσω κυρίως για όσους δεν είναι φίλοι της

«αν κάποιον τον έχεις φίλο, αν δεν θες, τον σβήνεις, αν δεν θες να δει κάτι ...από τη στιγμή που τον δέχεσαι, αλλιώς τον σβήνεις, να μην μπαίνεις, ξέρω γω σε αυτό το κόπο...»

«...αν τον έχεις φίλο στο Instagram σίγουρα δεν μπορείς να κρύψεις κάτι, στο Facebook μπορείς ...»

Ο Σπύρος στην ερώτηση για το εάν ξέρει κάποιους περιορισμούς πρόσβασης αναφέρει τα φίλτρα και είναι από τους λίγους που αναφέρει πως διαβάζει τις ρυθμίσεις ιδιωτικότητας. Η Ευγενία επίσης, αντί να κάνει χρήση της ρύθμισης προσαρμογής στους φίλους και στις ανακοινώσεις που δημοσιεύει και ποιους θα επιλέξει να τις δουν ουσιαστικά, κάνει ενός άλλου είδους προσαρμογή που αφορά στον αριθμό φίλων που έχει, περιορίζοντας έτσι, κατά πολύ, τα άτομα που έχει φίλους και ως εκ τούτου και πρόσβαση στις δημοσιεύσεις της. Ωστόσο, η Ευγενία, όπως και η Χαρά δεν έχουν μπει στη διαδικασία να αποκλείσουν άτομα, σε αντίθεση με την Ιωάννα που έχει μπλοκάρει δύο συγκεκριμένα άτομα και εξηγεί πως διαβάζει τις ρυθμίσεις ιδιωτικότητας.

«...γι' αυτό έχω και λίγους φίλους και στο Facebook για να μην μπορούν όλοι να δούνε τι ανεβάζω...» Ευγενία

Στον ίδιο τόνο και ο Άρης που εξηγεί πώς μπορείς να «μπλοκάρεις» ομάδες ή να δώσεις πρόσβαση σε μόνον όσους εσύ θέλεις. Αναφορικά τώρα με τις ρυθμίσεις ιδιωτικότητας, αν και τις χρησιμοποιεί, τονίζει πως «δεν έχει νόημα» μιας και:

«...με οποιαδήποτε εφαρμογή ή μέσο χρησιμοποιούμε, η google πραγματικά ξέρει ποιος είμαι, ξέρει τι βλέπω, οτιδήποτε περνάει από κει μέσα, ξέρει τα πάντα, τα πάντα γιατί οτιδήποτε αν είναι μέσα στη google, ακόμα και αν χρησιμοποιώ εγώ για το Facebook...»

Και ο Χρήστος, κάνει διάκριση Twitter & Facebook εξηγώντας πως το πρώτο μέσο δεν δίνει και τόσες δυνατότητες για χρήση ιδιωτικότητας. Ο Χρήστος, είναι ο μόνος που κάνει χρήση adblocker δηλαδή ενός εργαλείου που ανακόπτει την πορεία των διαφημίσεων και δεν επιτρέπει την πρόσβαση σε αυτές.

Τόσο ο Άρης, λέγοντας πως «δεν έχει νόημα» να διαβάζεις και να χρησιμοποιείς τις ρυθμίσεις ιδιωτικότητας, όσο και ο Χρήστος, που αναφέρει: «με τι κόστος...συνεισφέρεις σε αυτή την οικονομία», αναδεικνύει αφενός έναν κριτικό προβληματισμό των δύο χρηστών, αφετέρου, για άλλη μια φορά, αναδεικνύεται μια αμφιθυμία. Μάλιστα, ο Άρης γελώντας στο τέλος της συνέντευξης αναφέρει ότι του αρέσουν πολύ τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης.

Είναι σημαντικό σε αυτό το σημείο να ειπωθεί πως πολλές φορές τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης συνδέονται μεταξύ τους και αυτό ίσως να κάνει πιο θολή τη γραμμή στις ρυθμίσεις ιδιωτικότητας ή/και στην πολιτική απορρήτου. Τρανό παράδειγμα είναι το Instagram, που συνδέεται με το Facebook. Τι σημαίνει όμως αυτό, το συνδέεται; Το 2012 το Instagram πωλήθηκε στη διαχειρίστρια εταιρία του Facebook και αυτό

επέτρεψε να ανοίγει κανείς λογαριασμό στο Instagram απλά και μόνο κάνοντας εγγραφή διά μέσου του Facebook. Αν και η νέα πολιτική απορρήτου (περισσότερες ρυθμίσεις για το εάν μια φωτογραφία που δημοσιεύει ο χρήστης να δημοσιεύεται ή όχι και στο Facebook αυτόματα) ξεκίνησε αρχές του 2013, ωστόσο μοιάζει περισσότερο με μία συνεχόμενη διαδικασία ρουτίνας, που εν τέλει, πόσο σίγουρος μπορεί να είναι κανείς για την αποτελεσματική χρήση των όλο και περισσότερων ρυθμίσεων ιδιωτικότητας; Εκτός αυτού όμως, ο χρήστης του Instagram παρέχει μια σειρά πληροφοριών όπως όνομα χρήστη, κωδικό πρόσβασης, διεύθυνση ηλεκτρονικού ταχυδρομείου, όνομα, επώνυμο, τηλέφωνο, περιεχόμενο, κλπ. ενώ ακόμα και μετά τη διαγραφή του λογαριασμού από το χρήστη αναφέρεται ρητά πως:

«Μετά το κλείσιμο ή την απενεργοποίηση του λογαριασμού σας, η Instagram, οι συνδεδεμένες εταιρείες της ή οι πάροχοι υπηρεσιών της ενδέχεται να διατηρήσουν πληροφορίες (συμπεριλαμβανομένων των πληροφοριών προφίλ σας) και το Περιεχόμενο χρήστη για ένα, εμπορικά, εύλογο διάστημα, για λόγους δημιουργίας αντιγράφων ασφαλείας, αρχειοθέτησης ή/και ελέγχου.»

Αυτό πρακτικά σημαίνει πως όχι μόνο δεν διαγράφονται τα δεδομένα αλλά αντίθετα θα μπορούσαν να περιέλθουν και σε διαχειρίστριες εταιρίες, όπως το Facebook για «εύλογο» χρονικό διάστημα, χωρίς εν τέλει να προσδιορίζεται ο χρόνος. Επίσης, στην ενότητα που αφορά στην αποθήκευση και επεξεργασία αναφέρεται επίσης, πως μπορεί να γίνει μεταβίβαση πληροφοριών στις Η.Π.Α ή οπουδήποτε αλλού και θα μπορούσε εύλογα να υποθέσει κανείς πως θα μπορούσαν «ενδεχομένως» να διαρρεύσουν παντού (https://help.instagram.com/155833707900388/?helpref=hc_fnav Πολιτική απορρήτου, 2017)

«Με την εγγραφή σας στην Υπηρεσία και την από μέρους σας χρήση της, συμφωνείτε ως προς τη μεταβίβαση πληροφοριών στις Η.Π.Α. ή σε οποιαδήποτε άλλη χώρα στην οποία η Instagram, οι συνδεδεμένες εταιρείες της ή οι πάροχοι υπηρεσιών διαθέτουν εγκαταστάσεις, καθώς και ως προς τη χρήση και αποκάλυψη πληροφοριών σχετικά με εσάς, όπως περιγράφεται στην παρούσα Πολιτική απορρήτου.»

Η παρουσία των μέσων κοινωνικής δικτύωσης αποδεικνύει τα παραπάνω και με έρευνα που διεξήγαγαν οι Debatin et al. (2009:99), κατέληξαν, πως είναι πια γεγονός η παραβίαση (invasion) της ιδιωτικής ζωής στο Facebook και πως μπορεί οι χρήστες του Facebook να έχουν γνώση για τις ρυθμίσεις ιδιωτικότητας εντούτοις παραγνωρίζουν το τι αυτό μπορεί να περιλαμβάνει. Ίσως ο λόγος ότι δεν δίνεται μεγάλη προσοχή στις πολιτικές ιδιωτικότητας να έγκειται σε κάποιου είδους συμβιβασμό ή ακόμα και εξάρτησης στην έκθεση της ιδιωτικής ζωής (Τσουκαλάς, 2010:277). Εντούτοις, σε λίγο διαφορετικά συμπεράσματα κατέληξαν οι Bartsch & Dienlin (2015) με θέμα τη

διαδικτυακή γνώση στην ιδιωτικότητα του Facebook που διεξήχθη στη Γερμανία διαδικτυακά μεταξύ Οκτωβρίου και Νοεμβρίου 2012 σε 630 συμμετέχοντες, εκ των οποίων οι 424 ήταν φοιτητές/-τριες. Μετρήθηκαν: η χρήση των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, η τακτικότητα αλλαγής των ρυθμίσεων ιδιωτικότητας στο Facebook, οι ρυθμίσεις ιδιωτικότητας που αφορούν χόμπι κλπ. καθώς και άλλα είδη ιδιωτικότητας όπως είναι η πληροφοριακή και η κοινωνική ιδιωτικότητα. Μεταξύ άλλων, υποθέσεις των ερευνητών είναι πως, όσοι χρησιμοποιούν τακτικά τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, θα έχουν υψηλή διαδικτυακή γνώση ιδιωτικότητας και επιπλέον, όσοι αλλάζουν συχνά τις ρυθμίσεις ιδιωτικότητας θα παρουσιάζουν υψηλή διαδικτυακή γνώση ιδιωτικότητας. Οι Bartsch & Dienlin (2015:147) επιβεβαιώθηκαν και αυτό που βρήκαν είναι πως, όσοι περνούν χρόνο στο Facebook και ταυτόχρονα μετατρέπουν συχνά τις ρυθμίσεις ιδιωτικότητας, έχουν γνώση της διαδικτυακής ιδιωτικότητας. Τέλος, η γενικότερη διαδικτυακή ενασχόληση ακολουθείται από γνώση της διαδικτυακής ιδιωτικότητας, που οδηγεί με τη σειρά της σε μια πιο σοβαρή συμπεριφορά αναφορικά με την ιδιωτικότητα στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης Bartsch & Dienlin (2015). Σε παρόμοιο συμπέρασμα κατέληξαν και οι ερευνητές του προγράμματος *The Globalization of Personal Data* (Queen's University, 2005:3, 22, <http://www.sscqueens.org/sites/default/files/mid-term%20July%202005.pdf> Πρόσβαση 11/08/2016), στο οποίο πρόγραμμα υλοποιήθηκε με τη συμμετοχή εννιά χωρών, καθώς και του Queen's University που διερεύνησε τα προσωπικά δεδομένα και πώς αυτά διαπερνούν σύνορα εστιάζοντας σε κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές παραμέτρους. Ως συμπέρασμα, καταγράφηκε το γεγονός πως η συνετή και προσεκτική χρήση του διαδικτύου είναι συνυφασμένη με την ιδιωτικότητα «περισσότερη εμπειρία οδηγεί σε περισσότερη σύνεση, γενικότερα [αναφορικά με την ιδιωτικότητα]» (Queen's University, 2005:22).

ΕΒΔΟΜΗ ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ: ΜΟΙΡΑΣΜΑ ΚΑΙ ΑΣΦΑΛΕΙΑ ΣΤΑ ΜΕΣΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΔΙΚΤΥΩΣΗΣ (ΜΟΙΡ)

Η Ιωάννα εξηγεί: «Γιατί να είναι ασφαλή; αφού το γνωρίζουμε ήδη πως τίποτα δεν διαγράφεται;» για να συνεχίσει λίγο παρακάτω να διερωτάται αν η νομοθεσία ακολουθεί την τεχνολογία και φέρνει το παράδειγμα των συντάξεων πως αν κάτι πχ ίσχυε τη δεκαετία του '80 ή '70 δεν ισχύει μεταγενέστερα και για τη χρήση των μέσων, σχετικά με αυτό, αναφέρει πως υπάρχουν «θολές γραμμές» ενώ, όπως αναφέρθηκε ήδη

παραπάνω η έννοια της ασφάλειας στα μέσα διακρίνεται σε παρελθόν, παρόν και μέλλον

«πως θα είμαι εγώ σίγουρη ότι οι φωτογραφίες μου, οι πληροφορίες μου, δεν θα μπουν σε ένα κομμάτι του νόμου και θα χρησιμοποιηθούν; Μπορεί να βγει ένας νόμος να το λέει ξεκάθαρα ότι οι συγκεκριμένες θέσεις του δεν θυμάμαι τώρα πότε...μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως ενοχοποιητικά στοιχεία για τις τάδε καταστάσεις, να κάνω εγώ πχ μια βλακεία με αυτό...να χρησιμοποιήσουνε (γέλια) τώρα εγώ το πάω πολύ μακριά, μπορείτε να πείτε, αλλά η ζωή δυστυχώς, κατά τη δική μου άποψη είναι μέσα σε αυτές τις μικρές τρελές λεπτομέρειες»

Για τον Άρη ομοίως, η ασφάλεια στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης δεν υπάρχει «...είναι ένα παιχνίδι, από την ώρα που μπαίνεις, δεν υπάρχει» και εξηγεί λίγο πιο κάτω πως «δεν μπορείς να έχεις ελευθερία και να έχεις και ασφάλεια». Επίσης τίθεται και μια άλλη οπτική από την Ιωάννα και μάλιστα σχεδόν η ίδια οπτική τίθεται και από την Ευγενία. Η Ιωάννα στην ερώτηση σχετικά με το τι είναι ασφάλεια για την ίδια στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης φέρνει, με αφορμή το παράδειγμα του θηλασμού, την τροποποίηση της έννοιας του γυμνού μέσα σε λίγα χρόνια στο Facebook

«ξερω γω αν είχα κάνει...πες ότι θηλάζω και το έκανα το upload το 2006 με βάση τη νομοθεσία, με βάση του Facebook θεωρείται nude ...το 2014...»

Και συνεχίζει λίγο πιο κάτω τον προβληματισμό της για το πώς, ενώ μια φωτογραφία θηλασμού στο Facebook θεωρείται γυμνό, όταν χρησιμοποιείται την ίδια ώρα το στήθος για διαφημιστικούς λόγους με σκοπό την πώληση και κερδοφορία, την ίδια ώρα παύει να αποτελεί γυμνό

«ήταν γελοίο, είναι αυτό που λένε μες στην ειρωνεία, χρησιμοποιείς το συγκεκριμένο για να μπορέσεις να πουλήσεις αυτοκίνητα, μπίρες ...δε ξέρω μέχρι και ένα καφέ...αν δεν το χρησιμοποιείς για το λόγο τον οποίο έχει προοριστεί ξαφνικά όλοι πανικοβάλλονται ...λοιπόν ...τι ακριβώς γίνεται;»

Σε αυτό το χωρίο επιβεβαιώνεται η παραπάνω ανησυχία που ήταν σχετική με το πόσο μια πράξη, ακριβώς ίδια, μπορεί να αντιμετωπίζεται το 2006 εντελώς διαφορετικά σε σχέση με το 2014 σε νομικό επίπεδο στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Παρόμοια

ανησυχία, μοιράζεται και η Ευγενία που την αναφέρει στο τέλος, στην ανοιχτή ερώτηση³⁰, εξηγώντας πως:

«είναι λίγο άδικο να το πω, έτσι; Γιατί για παράδειγμα αν κάνω εγώ αναφορά ρατσιστικού περιεχομένου, εεε μπορεί και να παραμείνει, ενώ αν γίνει μία αναφορά, επειδή υπάρχει μια φωτογραφία με γυναικεία ρώγα μπορεί να κατέβει ...»

ΟΓΔΟΗ ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ: ΕΠΙΤΗΡΗΣΗ ΚΑΙ ΜΕΣΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΔΙΚΤΥΩΣΗΣ (ΕΠΙΤ)

Επιτήρηση από Εργοδότες: Μία άκρως ενδιαφέρουσα θεματική αναδύθηκε μέσα από τις απαντήσεις των συμμετεχόντων στην έρευνα, η οποία ήταν μη αναμενόμενη και αφορά στην επιτήρηση από πιθανούς εργοδότες.

Για τον Σπύρο, στην ερώτηση ποιος πιστεύει ότι έχει πρόσβαση στα δεδομένα του, αυτός επισημαίνει τη διαχειρίστρια εταιρία του μέσου, υπηρεσίες κατασκοπείας και hackers, ενώ δεν παραλείπει να αναφερθεί στην επιτήρηση από τις εταιρίες που προβάλλουν τις διαφημίσεις, όπως ήδη αναφέρθηκε και σε προηγούμενη κατηγορία.

Επίσης, ο Σπύρος θεωρεί «αυτονόητη» την πρόσβαση κυβερνήσεων, ωστόσο αναφέρει (κάπως ενοχλημένος) ότι ενδέχεται να σε απορρίπτει ο πιθανός εργοδότης σου μόνο και μόνο από μια φωτογραφία:

«ενοχλητικό είναι αν και δεν έχω προσωπική εμπειρία να σε κρίνει μία υποψήφ...ο υποψήφιος σου εργοδότης με βάση το προφίλ σου και να σε απορρίπτει. Αυτό είναι το πιο άσχημο, θεωρώ, από όλα, ή να σε κοιτάει κάποια που σε φλερτάρει να βλέπει τη φωτογραφία του προφίλ σου και να σε κρίνει με βάση αυτό εφόσον μπορεί να το δει έχει πρόσβαση έχεις έχεις βάλει τις κατάλληλες ρυθμίσεις δημόσιο, ή φίλοι φίλων ή σκέτοι φίλοι ή φωτογραφία που έχεις στο viber, αν έχειςΑυτό είναι το κλειδί, να ξέρεις τι ποστάρεις και τι κοινοποιείς»

Στο παραπάνω χωρίο γίνεται εμφανής η ανησυχία του Σπύρου, πως η φωτογραφία που δημοσιεύει μπορεί να επηρεάσει επαγγελματικές και προσωπικές γνωριμίες με αποτέλεσμα την απόρριψη και μοιάζει εδώ να συμφωνεί με την Ιωάννα, με την έννοια πως αυτό που εκθέτεις σήμερα δεν είναι σίγουρο πως θα σε επηρεάσει σε μελλοντικό χρόνο, πως θα κριθείς, ασχέτως που ο Σπύρος δεν το συσχετίζει με την αυστηρότητα και τη δέσμευση που απορρέει από τη νομοθεσία.

³⁰ Είχε προηγηθεί μια ελεύθερη ερώτηση από εμένα που δεν ήταν στο προγραμματισμό, αναφορικά με την ελευθερία λόγου στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης.

Ομοίως και η Χαρά, αναφέρει στην ερώτηση ‘‘ ποιος θα την ενοχλούσε περισσότερο να έχει πρόσβαση στα δεδομένα της’’ πως θα την ενοχλούσε να έχουν πρόσβαση στα δεδομένα της οι κυβερνήσεις και η οικογένεια ενώ συγκριτικά με την οικογένεια, οι φίλοι δεν θα ήταν τόσο μεγάλο πρόβλημα όσο οι δύο πρώτες επιλογές. Στην ερώτηση αυτή απαντάει και οι εταιρίες εννοώντας την εταιρία που μπορεί να εργάζεται κάποιος και όχι τις εταιρίες με την ευρύτερη έννοια.

«η εταιρία όντως, ναι τώρα που το σκέφτομαι, η εταιρία σίγουρα και το 'χω σκεφτεί κάποιες φορές ...γιατί έχει τύχει και από φίλους να μου πούνε ότι στη δουλειά τους έχει υπάρξει ζήτημα για κάτι που δημοσίευσαν και το μάθανε οι προϊστάμενοί τους και το πήρανε... έγινε παρεξήγηση...»

«...θεώρησαν ότι ήτανε κάτι το οποίο προσέλαβε την εταιρία που δεν είχε καμία σχέση στη τελική, οπότε ναι, για ποιο λόγο να ...να αυτολογοκρίνομαι, επειδή φοβάμαι μήπως το δει κάποιος από την εταιρία στην οποία δουλεύω, πόσο μάλλον το να έχει πρόσβαση σε πράγματα τα οποία τα κρατάω ξεκάθαρα ιδιωτικά...»

Η Βάσω και αυτή δείχνει να ανησυχεί, συγκριτικά με τα παραπάνω χωρία στην πρόσβαση που μπορεί να έχει ένας μελλοντικός εργοδότης της στα προσωπικά της δεδομένα στο Facebook και πόσο περιοριστική μπορεί να είναι αυτή η πρόσβαση:

«είμαι και φοιτήτρια, οπότε μπορεί στο μέλλον να χω ένα θέμα με τη δουλειά, μπορεί να αρρώστησες και πας κάπου και το δουν, το στιδήποτε τέτοιο προς το παρόν όχι τίποτα...»

Ωστόσο και ο Άρης τονίζει ότι μπορεί μια ανάρτηση που θα κάνεις και αφορά στην εργασία και το επαγγελματικό περιβάλλον, όπου κινείται κανείς, να αποτελέσει λόγο απόλυσης. Κάτι που φοβάται επίσης, τόσο η Βάσω όσο και η Χαρά.

Ωστόσο όμως, ο Άρης φαίνεται να διαφοροποιείται από τους παραπάνω ερωτηθέντες ως προς το σημείο εκείνο που αφορά σε ποιον δίνει πρόσβαση στα διάφορα μέσα που χρησιμοποιεί και εξηγεί αναφορικά με το επαγγελματικό περιβάλλον:

«καλό είναι αυτοί οι άνθρωποι [εννοώντας συναδέλφους και ανθρώπους από το εργασιακό περιβάλλον] να μην έχουμε πρόσβαση ή να τους έχουμε σε ένα ειδικό mode ...»

Επιτήρηση για διαφημιστικούς και άλλους σκοπούς: Η Ευγενία αναφέρει πως πιστεύει ότι επιτηρείται όχι «προσωπικά» αλλά για μια σειρά από λόγους όπως στατιστικούς, διαφημιστικούς κλπ.

«...ναι, αλλά όχι εγώ προσωπικά...κάθε χρήστης κάποιου κοινωνικού μέσου δικτύωσης θεωρώ ότι επιτηρείται και καθαρά για πρώτον για λόγους στατιστικούς ...το γεγονός εντάξει που υπάρχουνε αλγόριθμοι που παρατηρούν σε εισαγωγικά τις κινήσεις σου για να σου πετάνε διαφημίσεις ή πράγματα που

μπορεί να σε ενδιαφέρουν αυτόν είναι ένα μέσο επιτήρησης τώρα κάποιος που κάθεται και βλέπει συγκεκριμένα σαν άτομο τι κάνεις εσύ, όχι δε νομίζω προσωπικά για μένα, δηλαδή όχι»

Στο παραπάνω χωρίο, το οποίο είναι αρκετά σύντομο, αλλά πολύ περιεκτικό διακρίνει, κανείς την παραδοχή της επιτήρησης για διαφημιστικούς και εν τέλει καταναλωτικούς σκοπούς, για στατιστικούς λόγους και επίσης το πώς αντιλαμβάνεται η ίδια η συμμετέχουσα στην έρευνα χωρίς να πιστεύει πως γίνεται η ίδια, προσωπικά, υποκείμενο επιτήρησης, όταν αναφέρει: «τώρα κάποιος που κάθεται και βλέπει συγκεκριμένα σαν άτομο τι κάνεις εσύ, όχι δε νομίζω προσωπικά και για μένα, δηλαδή όχι».

Ομοίως και στις απαντήσεις της Χαράς αναδεικνύονται παρόμοια μοτίβα σκέψης στα οποία διακρίνεται η επιτήρηση για διαφημιστικούς σκοπούς μέσω αλγορίθμων ωστόσο, ούτε και η Ευγενία το βιώνει ως ένα Πανοπτικόν, που την επιτηρεί επί 24 ώρες. Η Χαρά λοιπόν εξηγεί:

«δηλαδή νοιώθω ότι επιτηρούμαι με την έννοια ότι πρέπει να προσέχω τι λέω και τι δημοσιεύω, αλλά και τι λέω σε ιδιωτικό επίπεδο, επειδή θα μπορούσε κάποιος ανά πάσα στιγμή να τα δει... και να τα χρησιμοποιήσει με οποιοδήποτε τρόπο, δεν πιστεύω ότι επιτηρούμαι με την έννοια ότι υπάρχει κάποιος, ο οποίος εικοσιτέσσερις ώρες το εικοσιτετράωρο με παρακολουθεί, αλλά και μόνο το γεγονός ότι ξέρεις ότι κάποια στιγμή θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν με οποιοδήποτε τρόπο, ναι νοιώθω ότι ...υπάρχει, υπάρχει σίγουρα το κομμάτι της επιτήρησης χωρίς βέβαια ...το γεγονός ότι το παραμικρό κλικ που κάνεις στο ίντερνετ εεε χρησιμοποιείται γιαααα ...τους πιο φαινομενικά αθώους λόγους, όπως είναι η διαφήμιση ναι...δηλαδή δεν θέλω να το χω στο μυαλό μου σαν ένα μάτι επιτήρησης....είναι έτσι δομημένο το σύστημα, με αλγόριθμους κλπ. όπου είναι αυτό, ό,τι κλικ και να κάνεις είναι πολύ πιθανόν να το ξανασυναντήσεις, γιατί απλά στο πέταξε, γιατί...εντός πολλών εισαγωγικών σε παρακολουθεί και...ακολουθεί λίγο τις κινήσεις που κάνεις για να είναι πιο στοχευμένη κυρίως η διαφήμιση...»

Επιπρόσθετα, στο ζήτημα των διαφημίσεων του Facebook αναφέρεται και ο Σπύρος που δηλώνει πως είναι ενοχλητικές οι διαφημίσεις σε ερώτηση για το αν πιστεύει ότι επιτηρείται και μεταξύ άλλων δηλώνει πως τον επιτηρούν, και αναφέρει:

«Πιστεύω ότι επιτηρούμαι, από...διαπιστώνω έναν έλεγχο στην επιτήρησή μου από τις διαφημίσεις του Facebook δηλαδή άμα μπαίνεις στις σελίδες που έχουνε, ασχολούνται με αθλητισμό, έχουνε διαφημίσεις για sporting bet.gr αν μπαίνεις σε...για κρασιά, εεεε κρασιά κτλπ κτλπ. Αυτό...αυτό είναι λίγο ενοχλητικό ...είναι...»

Μάλιστα, όταν ρώτησα τον Σπύρο για ποιο λόγο είναι αυτό ενοχλητικό έλαβα την απάντηση πως αυτό δείχνει μια επιτήρηση και ως εκ τούτου μία κατηγοριοποίηση, για την οποία κατηγοριοποίηση έχουν μιλήσει θεωρητικοί, όπως ο Lyon (1993, 2002, 2010), και έχουν αναδείξει τον ρόλο της κατηγοριοποίησης δια μέσου των νέων

τεχνολογιών. Το παρακάτω απόσπασμα από τον Σπύρο επιβεβαιώνει επακριβώς τις θεωρητικές θεάσεις της κατηγοριοποίησης

«σημαίνει το ...στο διαδίκτυο υπάρχει μια εφαρμογή που σε επιτηρεί, τι σελίδες επισκέπτεσαι ...επισκέπτεσαι σελίδες εεεε οίνοφιλίας, τουριστικές επιχειρήσεις, ...αν επισκέπτεσαι αθλητικές ειδήσεις ...και με βάση αυτό σε κατηγοριοποιούν και σου προσφέρουν τις κατάλληλες διαφημίσεις στο Facebook, που είναι η πιο δημοφιλής εφαρμογή...»

Τι αναφέρει όμως το Facebook για τις διαφημιστικές προτιμήσεις; Το Facebook πράγματι, παραδέχεται πως δίνει τη δυνατότητα ταιριάσματος προσωπικών προτιμήσεων με διαφημίσεις. Για παράδειγμα, «αν στις προτιμήσεις σας περιλαμβάνεται το στοιχείο "ποδηλασία", μπορεί να δείτε διαφημίσεις από κάποιο τοπικό κατάστημα με είδη ποδηλασίας» (Facebook, 2017, *Διαφημιστικές Προτιμήσεις* https://el-gr.facebook.com/help/109378269482053?helpref=hc_global_nav), ενώ παράλληλα δίνει τη δυνατότητα μέσω των ρυθμίσεων στον προσωπικό λογαριασμό να υπάρχει αυτή η αποσύνδεση προτιμήσεων με τις διαφημίσεις, χωρίς ωστόσο να μπορούν να αποφευχθούν οι διαφημίσεις, οι οποίες θα είναι όμως λιγότερο σχετικές. Μια σειρά από θεματικές κατηγορίες μπορούν να απενεργοποιηθούν/ενεργοποιηθούν όπως α) Διαφημίσεις ανάλογα με τον τρόπο που χρησιμοποιώ ιστότοπους και εφαρμογές β) Διαφημίσεις σε εφαρμογές και ιστότοπους εκτός των εταιρειών του Facebook γ) Διαφημίσεις με βάση την κοινωνική μου δραστηριότητα δ) Διαφημίσεις με βάση τις προτιμήσεις μου. Μπαίνοντας, λόγω χάριν στον προσωπικό μου λογαριασμό, έχω επιλέξει να μην εμφανίζονται διαφημίσεις στις δύο πρώτες κατηγορίες, ενώ έχω επιλέξει «όχι» στην τρίτη κατηγορία. Ωστόσο όμως στην τέταρτη κατηγορία δεν υπάρχει επιλογή, με το σκεπτικό πως σε κάθε περίπτωση εμφανίζονται διαφημίσεις χωρίς να είναι σχετικές!

Στον ίδιο τόνο και η Δήμητρα απαντά στην ερώτηση αν πιστεύει πως τόσο οι εταιρίες όσο και οι κυβερνήσεις έχουν πρόσβαση στα δεδομένα της, αλλά δεν θεωρεί πως παρακολουθείται από την οικογένεια και τους φίλους, μάλιστα αναφέρει πως η οικογένεια μπορεί να λειτουργεί προστατευτικά για τους χρήστες των μέσων, εντούτοις υπογραμμίζει ως «ενοχλητικό» την περίπτωση του να έχουν πρόσβαση οι εταιρίες και οι κυβερνήσεις.

Ο Χρήστος αναφέρει αρχικά πως δεν πιστεύει ότι επιτηρείται, ωστόσο όμως, δευτερογενώς αναφέρει πως είναι φιλικά προσκείμενος στον αναρχικό χώρο και αναρωτιέται πώς αυτή του η πολιτική επιλογή και στάση μπορεί να επηρεάσει την

επιτήρησή του, όταν επισκέπτεται σελίδες που εκπροσωπούν ή διατηρούν φιλική σχέση με τον αναρχικό χώρο λέγοντας:

«αλλά πόσο παίζει ξέρω γω να χουνε πει ότι κρατάμε ένα data base με τους υπολογιστές που μπαίνουν στα συγκεκριμένα τέτοια, γιατί υπάρχει όλη αυτή, ο φόβος στην ελληνική κοινωνία α οι αναρχικοί που τα καίνε όλα και την καταστροφή του κόσμου... οπότε ξαφνικά εσύ μπορείς να έχεις μία φιλοπολιτική στάση, ξέρω γω προς ένα ένα σε τέτοιο χώρο και ξαφνικά να βρεθείς ότι σε παρακολουθούνε δε ξέρω γιατί και να σου πχ αυτό που φτάνει στα αυτιά μας από τις συλλήψεις, α ξέρανε εδώ και χρόνια τον παρακολουθούσανε ό,τι έκανε αυτό οπότε δε πιστεύω ότι ποτέ μπορείς να πεις ότι τώρα με παρακολουθούνε τώρα δε με παρακολουθούνε, εκτός και αν έχεις μπει πάρα πολύ συνειδητά να αλλάξεις την παρουσία σου μέσα στον ιντερνετικό χώρο...»

Ο Άρης πιστεύει πως πρόσβαση στα δεδομένα μπορεί να έχουν οι «μυστικές υπηρεσίες», «πολυεθνικές», είτε για λόγους εθνικής ασφάλειας είτε για λόγους καταναλωτικών και μπορεί να περιέχουν στο λογισμικό ένα πρόγραμμα που μπορεί να έχει πρόσβαση στα δεδομένα των χρηστών. Για τον Άρη όμως, χειρότερο όλων είναι η πρόσβαση από τις εταιρίες. Μάλιστα εδώ αξίζει να σημειωθεί το εξής παράδοξο, αλλά μέρος μια καθημερινής πραγματικότητας, ίσως: ο Άρης είναι και από τους λίγους που παραδέχεται ότι επιτηρείται από τη σύντροφό του, λόγου χάριν, πού έκανε like, τι είδε κλπ. Γενικότερα, το παράδοξο είναι πως υπάρχει μία κυκλικότητα στην επιτήρηση, με την έννοια ότι ο ένας επιτηρεί τον άλλον και προς όλες τις κατευθύνσεις. Οι εταιρίες τους υπαλλήλους που απασχολούν, άλλες εταιρίες για να πουλήσουν τα προϊόντα τους, οι σύντροφοι τους συντρόφους, οι φίλοι τους φίλους κ.οκ.

Επίσης η Δήμητρα αναφέρει στην ερώτηση πόσο υπεύθυνη θεωρεί τον εαυτό της που μπορεί να έχει κάποιος άλλος πρόσβαση στα δεδομένα, δηλώνει πως έχει κάνει «κάποια λάθη στο παρελθόν»:

«ότι μπορώ να στείλω κάτι στον άλλον και να μη το σκεφτώ δηλαδή ότι μπορεί κάποια στιγμή να κάποιος να το δει... εντάξει, αυτό δεν έχεις την ωριμότητα σε όλες τις ηλικίες να το σκεφτείς αυτό ...»

Ωστόσο, η Δήμητρα επικαλείται την οικογένεια και το σχολείο για τις μικρότερες ηλικίες για την ενημέρωση γύρω από θέματα των μέσων κοινωνικής δικτύωσης:

«εντάξει, οι ενήλικες έχουν αυτή τη δυνατότητα, ξέρω γω ντάξει σε πιο μικρές ηλικίες πιστεύω οι γονείς και το σχολείο πρέπει να τα καθοδηγούν, ποια είναι η χρήση τους και με διάφορα μαθήματα στο σχολείο... και γενικά πιστεύω ότι πρέπει να υπάρξουν... να υπάρξει περισσότερη εκμάθηση σε αυτό το θέμα στη ζωή μας, γιατί πιστεύω υπάρχει μία άγνοια»

Δεν είμαι δημόσιο/ενδιαφέρον πρόσωπο: Ένα πρότυπο σκέψης, το οποίο επαναλήφθηκε αρκετές φορές μέσα από τη θεματική ανάλυση των κειμένων, είναι πως όταν ερωτήθηκαν ανοιχτά αν πιστεύουν ότι επιτηρούνται, από ποιους κλπ. φανερώνεται πως δεν αντιλαμβάνονται τον εαυτό τους ως δημόσιο πρόσωπο που θα εγείρει υποψίες για εξατομικευμένη επιτήρηση (με την επανάληψη/συχνότητα του μοτίβου να εμφανίζεται τόσο ξεχωριστά στον καθένα όσο και συγκριτικά μεταξύ των συμμετεχόντων).

Πιο συγκεκριμένα, η Χαρά αναφέρει πως δεν νοιώθει «στόχος», επειδή ακριβώς δεν είναι ένα «δημόσιο πρόσωπο», ενώ αν ήταν, λόγου χάριν, πολιτικός, τότε θα ήταν εντελώς διαφορετικά. Ακόμα, θεωρεί τον εαυτό της υπεύθυνο, αν κάποιος άλλος έχει πρόσβαση στους λογαριασμούς της, επειδή ακριβώς υπάρχουν τρόποι να προστατευτείς, όπως δηλώνει. Ομοίως και ο Χρήστος αναφέρει αρχικά πως «δεν είμαι τόσο ενδιαφέρον, σε εισαγωγικά, για να επιτηρηθεί», αλλά και η Ευγενία προτάσσει:

«είμαι ένας απλός άνθρωπος, δε νομίζω ότι θα είχανε και κάποιο ιδιαίτερο συμφέρον να είχανε οι εταιρίες και οι κυβερνήσεις... να προσπαθήσουνε να έχουνε πρόσβαση, αλλά όχι όχι»

Ωστόσο, η Ιωάννα διαφοροποιείται διακρίνοντας εμφανώς τις διαφορετικές θεάσεις της ως καταναλώτριας από τις εταιρίες και ως κοινωνικού επιστήμονα για τις κυβερνήσεις:

«ξέρω ότι γιατί τις εταιρίες είμαι ένας πάρα πολύ ενδιαφέρον καταναλωτής ... με την κυβέρνηση ως κοινωνικός επιστήμονας border line κατάσταση... α μπορεί να θεωρηθώ α καλός αν καταφέρει να με πείσει ... δεν είναι τυχαίο ότι ξεκινήσαμε με μία κυβέρνηση που είχε, νομίζω, τόσους πανεπιστημιακούς, οι οποίοι έφυγαν το πρώτο εξάμηνο ...»

Επιτήρηση φίλων: Η Ιωάννα αναδεικνύει κάτι, το οποίο σχεδόν όλοι οι ερωτηθέντες μοιάζει να μην αξιολογούν αρκετά υψηλά, να μην τους ενδιαφέρει γενικότερα ή απλά να μην το εντάσσουν ως πρακτική επιτήρησης, όπως είναι η κοινωνική διερεύνηση:

«...γνωρίζω απόλυτα ότι συνήθως, ο στόχος τους Facebook δεν είναι αθώος ή ένας τρόπος ας το πούμε ευγενικής παρατήρησης της ζωής του άλλου είναι κυρίως σχολιασμός γιατί όταν θα βγεις έξω με τους φίλους τι θα συζητήσεις; Τελευταία νέα, και επειδή γνωρίζουμε όλοι ότι πλέον δεν βρισκόμαστε στους ίδιους χώρους θα συζητήσεις για τα «Δεν είδες αυτή τη φωτογραφία;» στο μεταξύ «Ποια φωτογραφία;» θα βγει θα βγάλω... «Αυτή, αυτή τη φωτογραφία» «Είδες πως ο άλλος παντρεύτηκε;» «Πώς παντρεύτηκε;» «Ποιος την πήρε αυτή;» «Ποιος τον πήρε αυτόν;»... Και είναι μια περίεργη αναδιανομή των ατόμων του προφίλ σου και τρομάζεις και λες πώς κατέληξα

να αρχίζω να μιλάω για από έναν καφέ με τα δικά μου θέματα και κατέληξα στο προφίλ της τάδε ή του τάδεαναρωτιέσαι...»

Επιτήρηση από Διαχειριστές: Η Βάσω, ενώ αρχικά αναφέρει πολύ ξεκάθαρα την πιθανή επιτήρησή της από τις διαχειρίστριες εταιρίες των μέσων κοινωνικής δικτύωσης λέγοντας «η επιτήρηση γίνεται από το ίδιο το Facebook και το Instagram», όσο όμως προχωρά ο λόγος της, καταλήγει πως με την συμβολή της διαχειρίστριας εταιρίας, τελικά οδηγείσαι στο να επιτηρείσαι από όλους:

«αυτά τα μέσα από μόνα τους δείχνουν στους άλλους τι κάνεις, γιατί οι άλλοι μπορούν να δούνε ποιους έχεις φίλους, που βγήκες άρα ουσιαστικά επιτηρείσαι από όλους...,γιατί ο καθένας μπορεί να δει πού πήγες, τι έκανες, και ποιον έκανες φίλο...,οπότε ναι, είναι σαν να επιτηρείσαι...»

Ομοίως και η Ευγενία, πιστεύει πως η διαχειρίστρια εταιρία και συγκεκριμένα οι εργαζόμενοι στη διαχειρίστρια εταιρία έχουν πρόσβαση στα δεδομένα της. Επίσης, θεωρεί υπεύθυνο τον εαυτό της, αν κάποιος άλλος έχει πρόσβαση επειδή η ίδια επιλέγει τις δημοσιεύσεις που θα αναρτηθούν.

Ο Fuchs (2010) αφού μελέτησε 674 φοιτητές/-τριες με θέμα την *ηλεκτρονική επιτήρηση στο αυστριακό μέσο κοινωνικής δικτύωσης studiVZ*, κατέληξε πως οι φοιτητές/-τριες έχουν μικρή γνώση για θέματα επιτήρησης και κυρίως για τις πολιτικές επιτήρησης, αν και το 79,2% είχε γνώση, όμως τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης κρατούν τα δεδομένα ακόμα και σε περίπτωση διαγραφής τους.

ΈΝΑΤΗ ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ: ΘΕΩΡΙΕΣ ΣΥΝΩΜΟΣΙΑΣ ΚΑΙ ΜΕΣΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΔΙΚΤΥΩΣΗΣ (ΘΕΣΥΝ)

Η ένατη θεματική κατηγορία αφορά στις θεωρίες συνωμοσίας. Τόσο ο Σπύρος όσο και η Ιωάννα θεωρούν «ανόητες» τις θεωρίες συνωμοσίας και μάλιστα η Ιωάννα προσθέτει το εξής: εάν θα χρησιμοποιηθούν υπέρ της ή κατά της οι πληροφορίες που εκθέτει στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, αυτό δεν μπορεί να ιδωθεί ως θεωρία συνωμοσίας. Η Δήμητρα δεν κατανοεί αρχικά την ερώτηση και μοιάζει να μην έχει ακούσει ποτέ κάτι σχετικό ώσπου με τη δική μου διευκρίνηση, για παράδειγμα, ό, τι τα πάντα μπορεί να επιτηρούνται (ως μια πιθανή θεωρία συνωμοσίας) παραθέτει ως θεωρία συνωμοσίας πως έχει ακούσει πως αυτά που εμφανίζονται στο Facebook είναι ανάλογα αυτών που

ψάχνουμε στο διαδίκτυο. Αυτό όμως που περιγράφει η Δήμητρα δεν ανήκει στη σφαίρα της φαντασίας με την έννοια πως πράγματι χρησιμοποιούνται από τις εταιρίες πρακτικές έτσι, ώστε να γίνεται ένα ταίριασμα στις αναζητήσεις που κάνουν οι χρήστες ανιχνεύοντας τις προτιμήσεις τους και ταιριάζοντας τις προτιμήσεις αυτές με τις διαφημίσεις που εμφανίζονται σε αυτούς. Επίσης, η Ευγενία αναφέρεται στις φωτογραφίες που δεν διαγράφονται ως θεωρία συνωμοσίας. Ομοίως, και εδώ μπορεί οι φωτογραφίες να διαγράφονται από το μέσον, εφόσον ο χρήστης θέλει κάποιο από τα δεδομένα του να διαγραφεί ωστόσο σε περίπτωση διαγραφής ολόκληρου του λογαριασμού η διαδικασία διαγραφής όλων των δεδομένων μπορεί να διαρκέσει έως 90 μέρες (Facebook, *Πώς μπορώ να διαγράψω οριστικά το λογαριασμό μου;*; https://el-gr.facebook.com/help/224562897555674?helpref=faq_content , 2017).

Για τη Χαρά, οι θεωρίες συνωμοσίας είναι αποτέλεσμα «άγνοιας προστασίας» και μιλά για «παράνοια» στη μετά Snowden εποχή και εξηγεί:

«Ε, φτάνεις σε ένα σημείο να, ίσως ένα σημείο παράνοιας, ότι, παράδειγμα, η κάμερα στον υπολογιστή υπάρχει, και ποιος μπορεί να με δει σε ιδιωτικές στιγμές νομίζω ότι δεν υπάρχει άνθρωπος που να μην το 'χει σκεφτεί κάποια στιγμή, δηλαδή, κάποιος να τα θεωρεί πιο αστεία, πιο χαζά και άλλος να τα παίρνει πολύ πιο σοβαρά, εγώ, ας πούμε, παρόλο που πιστεύω ότι και μέσα από την κάμερα μπορεί ο οποιοσδήποτε να έχει πρόσβαση και να δει τι κάνω σε ιδιωτικές στιγμές με ανακουφίζει το γεγονός ότι οκ να δει εμένα, για ποιο λόγο; Τι; Να βγει να...σε...ως τι να με εκθέσει; Ως φοιτήτρια [εδώ αναφέρει το Τμήμα που σπουδάζει]; Ως άνθρωπο; Ως γυναίκα;»

Από την άλλη πλευρά, υπάρχει μια αμφιθυμία στο λόγο της Βάσως στην απάντησή της αν πιστεύει στις θεωρίες συνωμοσίας, κατανοώντας προφανώς κάτι διαφορετικό, εξηγεί πως στην περίπτωση που τσακωθεί με μια φίλη της το να αναρτήσει μια φωτογραφία με άλλες φίλες της σε μία έξοδο «δεν είναι ένα αγνό θέμα ...μιλάνε όλοι δωρεάν και τι ωραία που περνάνε» καταδεικνύοντας εδώ πως το ίδιο το μέσον μπορεί να χρησιμοποιηθεί τόσο για την επικοινωνία με φίλους όσο και για ενίσχυση αλλότριων σκοπών. Εξάλλου, μοιάζει να μην απέχει πολύ από τα επικοινωνιακά τεχνάσματα της μη ψηφιακής ζωής.

Ο Χρήστος ωστόσο, μοιάζει αρχικά πως ούτε τις ασπάζεται τις θεωρίες συνωμοσίας αλλά ούτε και τις απορρίπτει (απαντώντας στην ερώτηση αφού αρχικά γέλασε «και ναι και όχι...») , αναδεικνύοντας το οικονομικό κέρδος των εταιριών αλλά και εκδηλώνοντας επίσης μια ανησυχία ότι στην Τουρκία, όπως αναφέρει, δεν είσαι ελεύθερος να ανεβάσεις ότι θέλεις και αντίστοιχα όπως εξηγεί δεν υπάρχει εγγύηση ότι αυτό δεν θα συμβεί και στην Ευρώπη. Στο τέλος, καταλήγει πως πιστεύει σε κάποιες

θεωρίες συνωμοσίας. Παρομοίως και ο Άρης, δεν δείχνει να τις απορρίπτει ενώ λέει πως «ποτέ τα πράγματα δεν είναι αυτό που φαίνονται».

ΔΕΚΑΤΗ ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ: ΑΝΟΙΧΤΗ ΕΡΩΤΗΣΗ ΚΑΙ ΜΕΣΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΔΙΚΤΥΩΣΗΣ (ΑΝΟΙΚ)

Η κατηγορία αυτή ουσιαστικά άφησε τους ερωτηθέντες να προσθέσουν οι ίδιοι ό,τι ήθελαν να ειπωθεί από πλευράς τους, οπότε παρακάτω συνοψίζονται τα θέματα τα οποία αναδύθηκαν από αυτή την ελεύθερη ερώτηση (Ερώτηση 22). Έτσι λοιπόν, η Χαρά υπερτονίζει την άποψη που θέλει τα θετικά να υπερτερούν των αρνητικών όταν χρησιμοποιούμε τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης εξηγώντας:

«...εάν ήτανε περισσότερα τα αρνητικά των μέσων, νομίζω δεν θα τα χρησιμοποιούσαμε, επειδή όμως μας έχουνε βοηθήσει πάρα πολύ στην επικοινωνία, στην ενημέρωση, όλα αυτά που σου 'πα, είναι λίγο άδικο να τα καπελώνουμε είτε με τις θεωρίες συνωμοσίας είτε, με την... με τον τρόμο και με την υπερβολική προσοχή»

Αντίθετα, η Βάσω τονίζει πως όχι μόνο θα πρέπει να γίνεται με μέτρο η χρήση των μέσων, για να μην φτάνει στα όρια του εθισμού, αλλά και πως μπορεί να περνάει κανείς καλά, χωρίς να έχει την αγωνία του τι θα δημοσιεύσει στα μέσα, ενώ θίγει και τη προσοχή που οφείλει να έχει κανείς με τις ρυθμίσεις ιδιωτικότητας.

Πολύ ενδιαφέρουσα η τοποθέτηση του Χρήστου που, στη μακροσκελή απάντησή του, στην ανοικτή ερώτηση, θα μπορούσε να συνοψιστεί πως υπάρχει κάτι «διχαστικό» στα μέσα, όπως αναφέρει, χρησιμοποιώντας ακριβώς αυτή τη λέξη. Από τη μια πλευρά εξηγεί πως, μεταξύ άλλων,

«...αισθάνεσαι ότι σου δίνει την ελευθερία να εξερευνήσεις, να μιλήσεις για τον εαυτό σου, να ...γράψεις άκριτα για πράγματα που θέλεις να μοιραστείς, απόψεις, σου δίνει τη δυνατότητα κάτω από μία είδηση να πεις εσύ τη γνώμη σου...»

Και στον αντίποδα, όμως, αναφέρει τις εταιρίες, που διαχειρίζονται τα μέσα και δεν έχουν ως πρώτη προτεραιότητα τον άνθρωπο, αλλά και τα hoaxes και τις ψεύτικες ειδήσεις που κυκλοφορούν σε αυτά.

Ο Άρης είναι ο μόνος που δηλώνει emphatically πόσο πολύ του αρέσουν τα μέσα, ενώ αναφέρει: «έχουν να κάνουν με το ποιος είσαι, αν είσαι κενός (με ε) είναι κενά και αυτά, αν είσαι καινός (με αι) έχουν να σου δώσουν και αυτά...».

Η Ιωάννα δηλώνει: «...στόχος του Facebook, μάλλον ένα comment εδώ, ένα comment εκεί, μια πληροφορία που μπορεί να θέλω ...,τι κινείται...» και συμπληρώνει το λόγο της με την ευχή, σε αντίθεση με τον Άρη, πως κάποια στιγμή ελπίζει να μην τα χρησιμοποιεί. Εξαιρετικά ενδιαφέρουσα είναι και η τοποθέτηση της, γιατί δηλώνει πως, ενώ η γραφή δεν έχει το στοιχείο της «παρορμητικότητας», το αντιπαραθέτει με το λόγο στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης

«...τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης δε σε αφήνουν να το σκεφτείς, δρας με έναν τρόπο παρορμητικό συνήθως, πράγμα επικίνδυνο, επικίνδυνο υπό ποια έννοια, στο ότι αυτό που θα δώσεις παραέξω δεν είναι ...ο λόγος ο ίδιος, η γραφή η ίδια δεν έχει την έννοια της παρορμητικότητας...»

Η Δήμητρα παραμένει στα πιο απτά ζητήματα που προκύπτουν από τη χρήση αναφέροντας πιθανούς κινδύνους που μπορεί να προκύψουν μέσα από τη γνωριμία με αγνώστους στα μέσα, όπως επίσης, ακόμα και η δημοσιοποίηση στοιχείων ελλοχεύει κινδύνους. Η Ευγενία, αρχικά, δεν είχε να προσθέσει κάτι και μολονότι δεν προέκυψε κάτι από την απάντησή της, την κατεύθυνα ρωτώντας της αν πιστεύει πως υπάρχει ελευθερία λόγου στα μέσα και αναφέρει το εξής:

«...Σε ως ένα σημείο ναι, γιατί, εντάξει από τη στιγμή που εγώ μπορώ να αναφέρω ένα πόστ που έκανες εσύ ή μια εικόνα που ανέβασες, είναι στη κρίση του Facebook ή του Twitter ή δε ξέρω και γω ποιου άλλου το αν θα παραμείνει εκεί ή θα κατέβει, δεν είναι απόλυτα ελευθερία λόγου, αλλά...»

Μάλιστα, ανέφερε στη συνέχεια μία προσωπική εμπειρία που είχε, ενώ έκανε αναφορά σε μία δημοσίευση σεξουαλικού περιεχομένου λέγοντας πως αυτός που το ανέβασε δεν είχε κάποια κύρωση. Ομοίως, στη συνέχεια αναφέρει και κάτι που μοιάζει με αυτό που είχε αναφέρει και η Ιωάννα και έχει αναλυθεί σε προηγούμενη θεματική κατηγορία, αναφορικά με το τι θεωρείται εν τέλει γυμνό:

«...γιατί για παράδειγμα αν κάνω εγώ αναφορά ρατσιστικού περιεχομένου εεε μπορεί και να παραμείνει, ενώ αν γίνει μία αναφορά, επειδή υπάρχει μια φωτογραφία με γυναικεία ρώγα, μπορεί να κατέβει ...»

Ο Σπύρος αναφέρει πως δεν χρησιμοποιεί το Twitter, γιατί περιορίζει κατά πολύ την έκφραση³¹, ενώ σε ερώτησή μου για το Facebook πού το χρησιμοποιεί αναφέρει πως ρόλο διαδραματίζουν για τη χρήση ενός μέσου κατά πόσο το χρησιμοποιούν οι φίλοι.

³¹ Το Twitter έχει περιορισμό στον αριθμό των χαρακτήρων για μία δημοσίευση. Δέχεται λιγότερους από 140 χαρακτήρες. Για περισσότερα εδώ <https://support.twitter.com/articles/15367>

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η διπλωματική αυτή αποσκοπεί στη μελέτη του πώς αντιλαμβάνονται/νοηματοδοτούν οι ίδιοι οι φοιτητές/φοιτήτριες του Παντείου Πανεπιστημίου, που είναι και χρήστες των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, ζητήματα επιτήρησης και ιδιωτικότητας στα μέσα αυτά. Για τις ανάγκες της μελέτης αυτής, επιχειρήθηκε η παρουσίαση των βασικών θεωρητικών προσεγγίσεων για ζητήματα επιτήρησης και ιδιωτικότητας με φόντο τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, που πρωτοεμφανίστηκαν μαζικά, μόλις πριν από περίπου μια δεκαετία. Δόθηκε έμφαση στα θεωρητικά ρεύματα της επιτήρησης, με αφετηρία το έργο του Foucault, που είναι ορόσημο για οποιαδήποτε σχετική ανάλυση, χωρίς όμως να εξαντλείται σε αυτό η χαρτογράφηση των βασικών θεωρητικών ρευμάτων. Ο Foucault, εξελίσσει το Πανοπτικόν των αδελφών Bentham, ενώ εστιάζει την προσοχή του στις σχέσεις εξουσίας, στην επιτήρηση και στην πειθάρχηση. Στον αντίποδα οι Deleuze και Guattari, εντάσσουν στην προβληματική τους τις κοινωνίες ελέγχου αντί για τις κοινωνίες πειθαρχίας. Οι Haggerty και Ericson εμπνέονται από το έργο των Deleuze και Guattari και τοποθετούν τη προβληματική τους, για την επιτήρηση, στη δημιουργία «ψηφιακών σωσιών», οι οποίοι φέρουν αποσπασματικές πληροφορίες ή αλλιώς δεδομένα από τους χρήστες, ως άλλα είδωλα, κάνοντας λόγο για ένα «μωσαϊκό επιτήρησης». Ο Lyon, όπως είδαμε, επιχειρεί μία ευθεία σύνδεση της επιτήρησης για καταναλωτικούς σκοπούς, ενώ θεωρεί πως η επιτήρηση είναι κεντρικής σημασίας στη νεότερικότητα και δεν παραλείπει να αναφέρει τις ενδεχόμενες κατηγοριοποιήσεις που επιτυγχάνονται διά μέσου της επιτήρησης. Ο Fuchs, αντιμετωπίζει την επιτήρηση ως κάτι εντελώς αρνητικό και συσχετίζει, στις τελευταίες αναλύσεις του, την επιτήρηση με τη θεωρία του Κεφαλαίου του Marx. Με καπιταλιστικούς όρους, επιχειρεί και η Zuboff να φωτίσει την επιτήρηση, ενώ δίνει έμφαση στα Μεγάλα Δεδομένα. Την ίδια στιγμή, που πολλοί θεωρητικοί έχουν συνεισφέρει με τις αναλύσεις τους στις διαφορετικές μορφές του Πανοπτικού, οι Haggerty και Ericson σημειώνουν, πως όλες αυτές οι νέες μορφές του Πανοπτικού δεν είναι επαρκείς για να εξηγήσουν την επιτήρηση στο σήμερα.

Η ιδιωτικότητα, από την άλλη μεριά, με αφετηρία το έργο του Westin, ορίζεται είτε ως αξία, είτε ως δικαίωμα, είτε ως έλεγχος, με το τοπίο να είναι κάπως θολό χωρίς να υπερτερεί η μια θέση έναντι της άλλης. Επιπρόσθετα, υπάρχουν οπτικές για την ιδιωτικότητα που συνδέουν τις παραπάνω διαφορετικές, μεταξύ τους, οπτικές. Ακόμα, δόθηκε έμφαση στη διάσταση της ορατότητας στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, καθώς

και στο πώς αντιμετωπίζονται τα δεδομένα από το νομοθέτη, αλλά και από τα ίδια τα μέσα μέσω διάφορων πολιτικών (πχ. cookies).

Στη συνέχεια, ακολούθησε, η ανάλυση των προσωπικών συνεντεύξεων των οκτώ φοιτητών/φοιτητριών του Παντείου (πέντε φοιτήτριες και τρεις φοιτητές), που είναι και χρήστες τουλάχιστον ενός μέσου κοινωνικής δικτύωσης, με τη βοήθεια της Θεματικής Ποιοτικής Ανάλυσης Κειμένου (του Kuckartz), που εδράζεται στην ανάλυση περιεχομένου. Κυρίως μελετήθηκαν οι αρχικές εννοιολογικές κατηγορίες, οι οποίες είναι οι εξής: η πρόσβαση στα μέσα, η κατανάλωση, η εμπιστοσύνη, η ορατότητα, η ιδιωτικότητα και οι ρυθμίσεις, το μοίρασμα και η ασφάλεια, η επιτήρηση, οι θεωρίες συνωμοσίας, καθώς και όλες οι υποκατηγορίες, οι οποίες αναδύθηκαν μέσα από τους προφορικούς λόγους των φοιτητών/φοιτητριών, που προωθούν και τις βασικές τους αντιλήψεις για τον ψηφιακό κόσμο των μέσων. Παραδείγματα τέτοιων υποκατηγοριών, που αναδύθηκαν μέσα από τα κείμενα και προάγουν τις βασικές τους αντιλήψεις για τα ζητήματα που μελετώνται είναι: η επικοινωνία και η επαφή, το μοίρασμα σκέψεων και σημειώσεων για τη σχολή, ο χρόνος, ο εθισμός, το υλικό, ο οικονομικός σκοπός των μέσων και οι διαφημίσεις, η απόκρυψη πολιτικών και θρησκευτικών πεποιθήσεων, η κοινωνική πίεση, οι ψεύτικες ειδήσεις (hoax), τα προσωπικά στοιχεία, οι φωτογραφίες, οι εταιρίες, οι χάκερς, οι κίνδυνοι κλπ.

Ένα πρώτο συμπέρασμα που τείνει να εκδηλώνεται πολλές φορές, αφενός στους προφορικούς λόγους των ερωτηθέντων και αφετέρου στη θεωρητική συζήτηση που έπεται του έργου του Foucault, αφορά στη σύνδεση της κατανάλωσης με τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Η συσχέτιση της κατανάλωσης με τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης δεν είναι καθόλου αμελητέα για τους/τις ερωτηθέντες φοιτητές/φοιτήτριες. Επιπρόσθετα, φαίνεται πως και οι οκτώ χρήστες των μέσων κοινωνικής δικτύωσης κάνουν χρήση αντίστοιχου λεξιλογίου όπως: «διαφημίσεις», «αλγόριθμοι», «cookies», «κατανάλωση», «πουλήσουν», κλπ. που δείχνει πως ίσως και να έχουν επίγνωση για τη σύνδεση αυτή. Ακόμα, το γεγονός ότι αντιλαμβάνονται τη σύνδεση διαφημίσεων, κατανάλωσης και επιτήρησης με τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, διαφαίνεται και με την εξιστόρηση προσωπικών εμπειριών, που συνδέουν τον παραπάνω συσχετισμό. Μάλιστα, διαφαίνεται πως οι φοιτητές/τριες της έρευνας, με τον έναν ή με τον άλλον τρόπο, συμμετέχουν εθελοντικά στην κοινοποίηση ή μη, των δεδομένων τους.

Ένα δεύτερο συμπέρασμα αφορά στη σχέση εμπιστοσύνης των χρηστών με τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Οι περισσότεροι συμμετέχοντες απάντησαν αρνητικά στην ερώτηση για το αν εμπιστεύονται τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, ενώ την ίδια στιγμή υπάρχουν μόνο δύο καταφατικές απαντήσεις (εκ των οποίων η μία είχε περιορισμούς). Αξιοσημείωτο είναι πως, ακόμα και αυτοί που απάντησαν αρνητικά στο αν εμπιστεύονται τα μέσα, έδωσαν συγκεκριμένα παραδείγματα που δείχνουν να τους αποτρέπουν από το να εμπιστευτούν τα μέσα, όπως είναι οι ψεύτικες ειδήσεις, ζητήματα απορρήτου και πρόσβασης των χάκερς, η χρήση των δεδομένων σε μελλοντικό χρόνο, οι πρότερες άσχημες εμπειρίες είτε δικές τους είτε των φίλων τους, η έλλειψη ιδιωτικότητας ή ακόμα και η χρήση των μέσων ως φερέφωνα των κυβερνήσεων και της αντιπολίτευσης. Επίσης, υπήρχε και μία περίπτωση που η απάντηση ενός συμμετέχοντα, ενώ είχε θετική χροιά στην αρχή της ερώτησης, μετέπειτα κατέληξε να καταγράφεται αρνητικά. Ίσως, λοιπόν, θα μπορούσαμε να υποθέσουμε πως δεν υπάρχει συνολική εμπιστοσύνη στα μέσα από την πλευρά των ερωτηθέντων, αλλά ακόμα και στην περίπτωση που υπάρχει, αυτό γίνεται έως κάποιο βαθμό.

Ένα τρίτο συμπέρασμα σχετίζεται με τον βαθμό ορατότητας που επιτρέπουν, λιγότερο ή περισσότερο, οι χρήστες των μέσων κοινωνικής δικτύωσης. Το όνομα και το επώνυμό τους όλοι το αναγράφουν στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, ωστόσο υπάρχει και μία εξαίρεση για συγκεκριμένο μέσο κοινωνικής δικτύωσης. Επίσης, εκτός από το ονοματεπώνυμό τους, επιλέγουν κάποιοι να έχουν και μία φωτογραφία τους, ενώ διαφοροποιούνται οι απαντήσεις τους για τις σπουδές, για τα γενέθλια κλπ. (αν τα αναφέρουν ή όχι).

Ένα τέταρτο συμπέρασμα, που θα μπορούσαμε ενδεχομένως να καταγράψουμε, είναι πως οι φωτογραφίες και οι στιγμές με φίλους έχουν κεντρικό ρόλο στις απαντήσεις ορισμένων φοιτητών/τριών για το πώς αντιλαμβάνονται την έννοια του ιδιωτικού. Μάλιστα, οι φωτογραφίες και οι στιγμές με φίλους μοιάζουν να έχουν ιδιαίτερη βαρύτητα σε περίπτωση κοινοποίησης είτε από τους ίδιους είτε από άλλους (ειδικά στην περίπτωση των φωτογραφιών που κοινοποιούνται χωρίς να ρωτηθούν), συγκριτικά με οτιδήποτε άλλο. Επίσης, και η κοινοποίηση της τοποθεσίας μοιάζει να κερδίζει και αυτή έδαφος ως μια μη επιθυμητή κοινοποίηση, που αγγίζει τα όρια του ιδιωτικού. Υπάρχουν όμως και τρεις χρήστες που κινούνται γύρω από την

αντίληψη περί ιδιωτικού ότι, «ό,τι κάνεις εσύ να είναι ιδιωτικό» και ό,τι κοινοποιείς παύει να είναι ιδιωτικό.

Ένα πέμπτο συμπέρασμα, που ίσως φαίνεται να προκύπτει, από τις απαντήσεις των ερωτηθέντων, σχετικά με την κατηγορία που αφορά στην ασφάλεια και το μοίρασμα στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, είναι πως, ενώ στα προηγούμενα συμπεράσματα υπήρχε ένας κοινός τόπος, σε αυτήν την κατηγορία ο καθένας νοηματοδοτεί πολύ διαφορετικά ή τουλάχιστον με αρκετές αποκλίσεις το πώς αντιλαμβάνεται την ασφάλεια στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Επίσης, λαμβάνοντας υπόψιν τις απαντήσεις των ερωτηθέντων, είναι εμφανές πως οι προηγούμενες εμπειρίες (δικές τους ή φίλων) ή η απουσία αυτών, ίσως να διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο. Έτσι, λοιπόν, η ασφάλεια προσδιορίζεται από κάποιους ερωτηθέντες φοιτητές/φοιτήτριες από το σε ποιους φτάνουν, εν τέλει, οι δημοσιεύσεις τους και παρομοίως από άλλους προσδιορίζεται από το κατά πόσο μένουν ιδιωτικά τα όσα λέγονται σε μια διαπροσωπική συνομιλία (πχ. στο chat). Ωστόσο, οι πολιτικές πεποιθήσεις, δεν επιλέγονται για κοινοποίηση, κάτι που έχει αναφερθεί πολλαπλώς σε διαφορετικές απαντήσεις, από διαφορετικούς ερωτηθέντες. Επίσης, υπάρχουν περιπτώσεις, όπως αναφέρει ένας ερωτηθείς για φωτογραφίες που, ενώ ήταν κλεμμένες, αναρτήθηκαν στο Instagram, άρα το ζητούμενο είναι κατά πόσον υπάρχει ασφάλεια. Την ίδια στιγμή μπορεί να ελλοχεύει ο φόβος ότι υπάρχει περίπτωση κάποιος να δημιουργήσει ψεύτικο προφίλ χρησιμοποιώντας όνομα, επώνυμο ή ακόμα και τη φωτογραφία του χρήστη (όπως συνέβη σε μία περίπτωση). Αυτές οι διαφοροποιήσεις αναδεικνύουν πως ίσως να θεωρούν πως δεν μπορούν να έχουν το 100% του ελέγχου της ιδιωτικότητας στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, αλλά ούτε ο έλεγχος είναι κάτι που μπορεί να έχει και η ίδια η διαχειρίστρια εταιρία.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει και το γεγονός πως, μόνο ένας χρήστης απάντησε ότι χρησιμοποιεί AdBlock για τις διαφημίσεις ή για κάποιον άλλον λόγο, ενώ ανέφερε πως έχει επιλέξει να μην γίνεται ορατός σε δημόσιες αναζητήσεις, οπότε μοιάζει να είναι αρκετά θολό το τοπίο ως προς τα μέσα που μπορούν να έχουν στη διάθεσή τους για το περιορισμό της ορατότητάς τους σε εταιρίες, (διαδικτυακούς και μη) φίλους κλπ. Επίσης, θολό είναι και το τοπίο για τα μέσα που έχουν στη διάθεσή τους και δεν τα χρησιμοποιούν. Ίσως αξίζει να σημειωθεί πως, ενώ στην πιλοτική έρευνα αναφέρθηκε ως μέσον προστασίας και ασφάλειας, η «γεννήτρια κωδικών», που προσφέρει το Facebook, κανείς από τους οκτώ συμμετέχοντες δεν ανέφερε στις

συνεντεύξεις αυτό το μέτρο ασφαλείας ή κάποιο άλλο, πλην των φίλτρων. Σχεδόν, όλοι οι συμμετέχοντες φροντίζουν να διαβάζουν τις ρυθμίσεις ιδιωτικότητας, ωστόσο, όπως αναφέρουν μερικοί εξ αυτών, «δεν έχει νόημα» και μοιάζει αρκετά μάταιο.

Ένα έκτο συμπέρασμα αφορά στα ζητήματα επιτήρησης. Αυτό που προκύπτει, είναι πως οι φοιτητές/φοιτήτριες πιστεύουν πως πρόσβαση στα δεδομένα τους έχουν είτε οι διαχειρίστριες εταιρίες των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, στα οποία έχουν λογαριασμούς, είτε κρατικές και μυστικές υπηρεσίες ή και εταιρίες. Διαφαίνεται, συγκριτικά με την πρόσβαση που μπορεί να έχουν στα δεδομένα τους οι κυβερνήσεις και η οικογένεια, πως για τους περισσότερους οι κυβερνήσεις είναι οι λιγότερο επιθυμητές, αν και για κάποιους είναι σχεδόν αυτονόητο πως έχουν πρόσβαση στα δεδομένα τους οι κυβερνήσεις ή τουλάχιστον δείχνουν να το λαμβάνουν υπόψη τους. Ωστόσο, αυτό που προκύπτει από τα δεδομένα, είναι μια ανησυχία, η οποία απροσδόκητα αναφέρθηκε από τους μισούς συμμετέχοντες και αφορά στην πιθανότητα επιτήρησης από την εργοδοσία ή από μελλοντικούς τους εργοδότες, επομένως, πόσο αυτό μπορεί να τους επηρεάσει στο μέλλον ή ακόμα και το πώς μπορεί να τους επηρεάζει στο παρόν, οπότε να προσέχουν τι θα δημοσιεύουν. Ανάλογη είναι και από κάποιους ερωτηθέντες η περίπτωση της επιτήρησης από συναδέλφους είτε δεν τους έχουν διαδικτυακούς φίλους είτε δεν αναφέρουν σχόλια γι' αυτούς στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, σε περίπτωση που γίνει κάτι και τους αφορά.

Ωστόσο, σε αυτό το σημείο θα μπορούσαμε να συνοψίσουμε αδρά κάποιες παρατηρήσεις που προκύπτουν από τις οκτώ συνεντεύξεις, χωρίς βέβαια να υπάρχει διάθεση γενίκευσης. Εντοπίζεται, λοιπόν, μία αμφιθυμία. Οι ερωτηθέντες φοιτητές/φοιτήτριες αν και κάνουν χρήση των μέσων και δείχνουν να έχουν επίγνωση, ωστόσο έχουν και μια διάχυτη ανησυχία για τη χρήση των δεδομένων τους. Χρησιμοποιούν τα μέσα, επειδή τα χρησιμοποιούν και οι φίλοι τους, ωστόσο έρχονται αντιμέτωποι και με μια εσωτερική σύγκρουση για το πώς και ποιοι έχουν πρόσβαση στα δεδομένα τους. Αυτή η αμφιθυμία που διαπιστώθηκε, η εσωτερική δηλαδή σύγκρουση σε αρκετές από τις απαντήσεις των ερωτηθέντων, ορίζεται σχεδόν στα όρια ενός διπολικού σχήματος, μιας σχέσης αγάπης – μίσους, έλξης – απώθησης με τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Εξάλλου, δεν είναι τυχαίο πως διαβάζοντας συνολικά κανείς τα κείμενα, μπορεί εύκολα να εντοπίσει αυτό το «διχαστικό» στοιχείο, όπως αναφέρει και ένας συμμετέχοντας.

Μια δεύτερη παρατήρηση είναι, πως παρόλο το μοίρασμα και την επαφή με φίλους στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, μοιράζονται την αντίληψη ότι δεν θα πρέπει να αναφέρουν/κοινοποιούν θ ρ η σ κ ε υ τ ι κ έ ς και π ο λ ι τ ι κ έ ς πεποιθήσεις στα μέσα ή τουλάχιστον σε όλα τα μέσα. Ακόμα υπάρχει έκδηλη η ανησυχία για το εάν επιτηρείται η επισκευσιμότητα ορισμένων ιστοσελίδων πολιτικού περιεχομένου. Επίσης, η ε π ι τ ή ρ η σ η για καταναλωτικούς σκοπούς φαίνεται να συγκεντρώνει μια σχετική ανεκτικότητα, χωρίς ωστόσο να ισχύει κάτι τέτοιο για την οικογένεια (σε κάποιες περιπτώσεις) ή για τις κυβερνήσεις (στις περισσότερες των περιπτώσεων). Επομένως, μοιάζει οι φοιτητές/φοιτήτριες που συμμετείχαν στην έρευνα να μοιράζονται την αντίληψη πως τελικά δεν εμπιστεύονται τα μέσα, αλλά και η ασφάλεια, νοηματοδοτείται εντελώς διαφορετικά για τον καθένα και την καθεμία. Ακόμα και στην περίπτωση, που απαντά κάποιος καταφατικά στην ερώτηση αν εμπιστεύεται τα μέσα, στη συνέχεια καταλήγει σε αρνητική απάντηση έχοντας ξεδιπλώσει μια σειρά παραδειγμάτων που τοποθετούσαν την απαντησή σε αρνητικό έδαφος. Και πάλι εδώ, υπάρχει διάχυτη η αίσθηση της κυκλικότητας της αμφιθυμίας στα κείμενα, ακόμα και όταν κάποιος απαντά θετικά: «Θα σου 'λεγα προς το ναι, αλλά αναγνωρίζοντας ότι δεν θα σου πω με το χέρι στη καρδιά, ναι τα εμπιστεύομαι» ή ακόμα και όταν κάποιος άλλος απαντά: «Η οξύμωρη απάντηση καθόλου, αλλά θα συνεχίσω να τα χρησιμοποιώ», αν και στις περισσότερες των περιπτώσεων οι απαντήσεις ήταν αρνητικές.

Ωστόσο, όμως, όσο εξελίσσονται τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης σε επίπεδο δυνατοτήτων, μα, το κυριότερο, όσο περισσότερο αποζητούν δεδομένα από διάφορες πτυχές της καθημερινής ζωής, μάλλον οδηγούμαστε, όχι μόνο στη χρήση αποσπασματικών πληροφοριών από τρίτους, σε μία εις βάθος διεισδυτικότητα στις πιο μύχιες συμπεριφορές, προτιμήσεις και ίσως, σε λίγο καιρό, σκέψεις των χρηστών. Η λέξη ιδιωτικότητα θα φαντάζει πως ανήκει στο μακρινό παρελθόν, ενώ, η επιτήρηση θα είναι σε τέτοιο βαθμό εσωτερικευμένη, που δεν θα βρίσκεται καν στο λεξικό! Και τότε είναι που, αν η επιτήρηση ασκείται για καταναλωτικούς, αρχειακούς, στατιστικούς ή άλλους σκοπούς, δεν θα έχει πλέον καμία σημασία!

Το ερώτημα λοιπόν που, ενδεχομένως, θα μπορούσε να τεθεί είναι, από ποιους στο εγγύς μέλλον θα ζητούνται τα δεδομένα στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, σε ποιους θα δίνονται στη συνέχεια, πού θα διατηρούνται, για πόσο χρονικό διάστημα θα διατηρούνται και ποιος/ποιοι θα διαχειρίζονται ένα τέτοιο εγχείρημα. Γιατί στην

περίπτωση που ο αποσπασματικός χαρακτήρας των δεδομένων θα μπορούσε να πάρει πλήρης μορφή τότε, στην περίπτωση αυτή, και η επιτήρηση θα περνούσε σε άλλο επίπεδο!

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι

ΟΔΗΓΟΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ –ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Μπορείτε να μου πείτε το όνομα/επώνυμο, την ηλικία και σε ποιο τμήμα σπουδάζετε;
2. Χρησιμοποιείται τουλάχιστον ένα μέσο κοινωνικής δικτύωσης; Και αν ναι ποιο/ποια είναι αυτό/-ά;
3. Η πρόσβαση στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης γίνεται με το smart phone σας πχ όταν βρίσκεστε εκτός σπιτιού ή περιμένετε να επιστρέψετε σπίτι και να συνδεθείτε από σταθερό υπολογιστή;
4. Πόσους φίλους/ακολούθους έχετε;
5. Τι πιστεύετε ότι σας προσφέρουν τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης;
6. Τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης παρέχονται χωρίς κάποιο οικονομικό κόστος για τους χρήστες πιστεύετε πως εσείς δίνετε κάτι ως αντάλλαγμα για αυτό;
7. Εμπιστεύεστε τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης;
(Όταν θα ερωτηθεί η 7η μετά θα ερωτηθεί είτε η 8η είτε η 9η)
8. Αν όχι, τι σας εμποδίζει να τα εμπιστευθείτε;
9. Αν ναι, τι σας βοηθάει να τα εμπιστευθείτε;
10. Ποια στοιχεία του προφίλ σας είναι ορατά σε δημόσια θέα;
11. Τι είναι για εσάς ιδιωτικό στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης;
12. Γνωρίζετε τρόπους που θα μπορούσατε να περιορίσετε την πρόσβαση στις πληροφορίες που ανεβάζετε σε άλλους;
13. Αν ναι, διαβάζετε και χρησιμοποιείτε τις ρυθμίσεις ιδιωτικότητας;
14. Πιστεύετε ότι οι πληροφορίες (φωτογραφίες, σκέψεις, συναισθήματα) που μοιράζεστε με τους διαδικτυακούς φίλους σας είναι ασφαλή;

15. Τι σημαίνει «ασφαλή» για εσάς στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης;
16. Πιστεύετε ότι εκτός από εσάς και όσους επιλέγετε να έχουν πρόσβαση στα δεδομένα σας θα μπορούσε να έχει πρόσβαση και «κάποιος άλλος»;
17. Ποιος θα μπορούσε να είναι αυτός ο «κάποιος άλλος»;
18. Αν έχει πρόσβαση κάποιος άλλος πόσο υπεύθυνο θεωρείται τον εαυτό σας για αυτό;
19. Σας ενοχλεί περισσότερο να έχει πρόσβαση στα δεδομένα σας η οικογένεια, οι φίλοι, οι εταιρίες ή οι κυβερνήσεις;
20. Πιστεύετε ότι επιτηρείστε; Και αν ναι, από ποιους;
21. Πιστεύετε σε θεωρίες συνωμοσίας;
22. Υπάρχει κάτι που θα θέλατε να αναφέρετε γενικότερα για τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης;

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ

ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΚΑΙ ΥΠΟΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ
ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ

ΥΠΟ-ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ για Πρόσβαση στα Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης	Παραδείγματα από τα Δεδομένα
<ul style="list-style-type: none"> - Τρόποι εισόδου στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης 	<ul style="list-style-type: none"> -κινητό (smartphone) – σταθερός υπολογιστής-ταμπλέτα-φορητός υπολογιστής

ΥΠΟ-ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ για Παροχές και Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης	Παραδείγματα από τα Δεδομένα
<ul style="list-style-type: none"> - Επαφή - Επικοινωνία - Μοίρασμα - Αυταρέσκεια - Πληροφορίες - Επαφή με εταιρίες - Παιχνίδια - Φίλους από εξωτερικό 	<ul style="list-style-type: none"> - «για να συνομιλήσω» - «επικοινωνία...έχει διευκολύνει» - «είναι παρέα» - «να μοιράζεσαι τις σκέψεις σου» - «προσφέρει δικτύωση» - «ανεβάζεις κάτι χμ ...πόσα likes πήρα» - «εξαιρετικές πληροφορίες» - «σκοτεινή πλευρά...η ανάγκη του ατόμου να ξέρει ότι είσαι καλύτερος από τον άλλον» - «σεμινάρια»

ΥΠΟ-ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ για Κατανάλωση και Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης	Παραδείγματα από τα Δεδομένα
<ul style="list-style-type: none"> - Χρόνος - Εθισμός - Υλικό - Ψυχή - Οικονομικός σκοπός/διαφημίσεις - Παιχνίδια 	<ul style="list-style-type: none"> - «πληρώνεις με likes» - αλγόριθμοι - διαφημίσεις - «σπαταλάς πολύ χρόνο» - «οικονομικούς σκοπούς» - «την ίδια μας τη ψυχή» - «η τεχνολογία δεν είναι δωρεάν» - «Το Facebook έπαιρνε χρήματα από τα παιχνίδια» - «οι χρήστες κάτι προσφέρουν αλλά όχι άμεσα» - «θα χω κάνει κάποια διαφήμιση»

ΥΠΟ-ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ για Εμπιστοσύνη στα Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης	Παραδείγματα από τα Δεδομένα
<ul style="list-style-type: none"> - Διαχωρισμός για πολιτικές και θρησκευτικές πεποιθήσεις - Απόρρητο - cookies - hoax - κοινωνική πίεση - Κίνδυνοι 	<ul style="list-style-type: none"> - «δείχνεις αυτό που θες» - «Ναι, αλλά...πάντα κρατώ μια πισινή» - «δεν πρέπει να μοιράζεσαι πολλά προσωπικά στοιχεία, οι πολιτικές, θρησκευτικές απόψεις»

	<ul style="list-style-type: none"> - «η οξύμωρη απάντηση καθόλου, αλλά θα συνεχίσω να τα χρησιμοποιώ» - «μελλοντική χρήση» - «δεν έχω βάλει κινητό» - «κρυφό το κινητό»
--	---

ΥΠΟ-ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ για Ορατότητα στα Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης	Παραδείγματα από τα Δεδομένα
<ul style="list-style-type: none"> - όνομα και επώνυμο - ηλικία - χρονολογία - γενέθλια - τόπος διαμονής - φωτογραφία - σχολή - check in - ακτιβισμός - τόπος σπουδών - φωτογραφίες 	<ul style="list-style-type: none"> - «δεν κρύβομαι πίσω ...από ένα ζωάκι» - «δεν βάζω όλες τις επιλογές που σου λένε» - «φωτογραφίες που δεν τις έχω ποστάρει εγώ» - «δεν θέλω να ξέρουν που βρίσκομαι» - «δεν θα κάνω tag τον εαυτό μου» - «σε κάποια βιογραφικά χρειάζεται να γράφεις και τη διεύθυνσή σου στο Facebook» - «ποτέ κάποια φωτογραφία ή δημοσιεύσεις που έχω με τους φίλους μου»

ΥΠΟ-ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ για Ιδιωτικότητα στα Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης	Παραδείγματα από τα Δεδομένα
<ul style="list-style-type: none"> - φωτογραφίες - προσωπικές στιγμές - πολιτικές και προσωπικές ιδέες - πλάκα ή inside joke 	<ul style="list-style-type: none"> - «ότι κάνεις εσύ να ναι ιδιωτικό» - «στιγμές που απολαμβάνω με φίλους» - «σπανίως εκφράζω απόλυτες ιδέες» - «από τη στιγμή που το ανεβάζεις στο διαδίκτυο δε μπορεί να είναι ιδιωτικό» - «ότι ανεβαίνει δεν κατεβαίνει»

ΥΠΟ-ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ για Τρόπους περιορισμού της πρόσβασης στα Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης	Παραδείγματα από τα Δεδομένα
<ul style="list-style-type: none"> - πρόσβαση μόνο σε φίλους - block 	<ul style="list-style-type: none"> - «όταν ποστάρω κάτι είναι μόνο για φίλους» - «μπορείς να αποκλείσω κάποια άτομα.....αλλά δεν αποκλείω άτομα»

ΥΠΟ-ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ Μοίρασμα και Ασφάλεια	Παραδείγματα από τα Δεδομένα

<ul style="list-style-type: none"> - ανασφάλεια - νομοθεσία και τεχνολογία 	<ul style="list-style-type: none"> - «αποφεύγω να τοποθετούμαι πάντα πολιτικά» - «είναι ασφαλή όταν δεν κοινοποιείς τα πάντα» - «Να μην μπορεί να χακάρει κάποιος το λογαριασμό σου» - «απ' ό,τι κοινοποιείς νομίζω, ότι παραιτείσαι από το δικαίωμα της ιδιωτικότητας» - «είμαι ένα άτομο στα τόσα δισεκατομμύρια» - «να παραμένει ασφαλές ό,τι επιλέγω εγώ» - «δε νομίζω ότι είναι απόλυτα ασφαλή» - «ό,τι δημοσιεύσεις να μη μπορεί να διαρρεύσει κάπου αλλού» - «ο έλεγχος του outreach που θα κάνεις» - «είναι επιλογή σου το τι θα ανεβάσεις» - «αφού γνωρίζουμε, ήδη, τίποτα δε διαγράφεται» - «δεν είμαι κάποιο πρόσωπο που θα κινδύνευε» - «να μην υπάρχει ο φόβος ότι θα ανεβάσει κάποιος κάποιο προσωπικό μου στοιχείο»
--	---

ΥΠΟ-ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ για Επιτήρηση (Οικογένεια, Φίλοι, Εταιρίες, Κυβερνήσεις) και Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης	Παραδείγματα από τα Δεδομένα
<ul style="list-style-type: none"> - σύνδεση για quiz μέσω Facebook - εταιρίες μάρκετινγκ - εταιρίες συλλογής πληροφοριών, πώλησης προϊόντων και υπηρεσιών - κοινωνική πίεση - φίλοι φίλων - υπηρεσίες κατασκοπείας - διάφοροι χάκερς - φίλοι στο Facebook - εταιρία (του μέσου) - επιτήρηση για στατιστικούς λόγους 	<ul style="list-style-type: none"> - «Ποιος έχει το μπλοκάκι και καταγράφει;» - «να μην έχει πρόσβαση...στους λογαριασμούς μου άτομα του Πανεπιστημίου» - «ψυχολογικός βιασμός» - «όταν κοιτάζω εγώ κάποιον άλλον, βλέπω... που έχει φοιτήσει» - «να μην ποστάρεις το κάθε τι» - «διαλέγεις μόνο τους φίλους σου..., οπότε σίγουρα είναι δική σου η ευθύνη» - «μπορεί στο μέλλον να έχω θέμα με τη δουλειά» - «η επιτήρηση γίνεται από το ίδιο το Facebook» - «τα social media είναι και λίγο ένα πεδίο...να ξεφύγεις λίγο από την οικογένειά σου» - «δεν είμαι τόσο ενδιαφέρον» - «πιο ενοχλητικό να έχει πρόσβαση οι εταιρίες και οι κυβερνήσεις» - «κυβερνήσεις που το θεωρώ αυτονόητο» - «επιτήρηση από τις διαφημίσεις»

	<ul style="list-style-type: none"> - «είμαι ένας απλός άνθρωπος» - «δεν θεωρώ ότι έχω κάτι να κρύψω» - «δε νοιώθω στόχος» - «η οικογένειά μου δεν θα θελα να έχει πρόσβαση»
--	---

ΥΠΟ-ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ για Θεωρίες Συνομοσίας και Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης	Παραδείγματα από τα Δεδομένα
<ul style="list-style-type: none"> - google - διαφημίσεις - οικονομικό κέρδος/κεφάλαιο 	<ul style="list-style-type: none"> - «δεν τις πιστεύω ...είναι ανόητες» - «θεωρώ ανόητο να βλέπω θεωρίες συνομοσίας δεν υπάρχει θεωρίες συνομοσίας» - «να μην ανιχνεύεται το προφίλ» - «προκύπτουν από την άγνοια προστασίας» - διαφημίσεις - «μέσα στο ίντερνετ έχει μπει το κεφάλαιο, έχει μπει το οικονομικό κέρδος» - «αυτό που δεν μπορείς να πεις face to face το λες από το Facebook» - «κάποιες φωτογραφίες ότι ανεβαίνουν και δεν διαγράφονται» - «...(γέλιο) και ναι και όχι...» (στο αν τις πιστεύει)

	<ul style="list-style-type: none"> - «...τα πράγματα δεν είναι αυτό που φαίνονται...»
--	--

ΥΠΟ-ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ για Ανοιχτή Ερώτηση και Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης	Παραδείγματα από τα Δεδομένα
<ul style="list-style-type: none"> - έκφραση στο Facebook - κοινωνική πίεση - θετικά - κίνδυνοι - εθισμός - χρόνος 	<ul style="list-style-type: none"> - «στο Facebook είναι εφικτό να πεις ένα, σεντόνι, ολόκληρο σκέψων» - «μια εφαρμογή παίζει και το πόσο τη χρησιμοποιούν οι φίλοι σου» - «δε νοιώθω στόχος» - «εάν ήτανε περισσότερα τα αρνητικά των μέσων, νομίζω δεν θα τα χρησιμοποιούσαμε» - «μένουμε κάπως πίσω άμα δεν τα χρησιμοποιούμε» - «γνωριμία με αγνώστους» - κίνδυνοι - «ελευθερία να εξερευνήσεις» - «να γίνεται με μέτρο» - «δρας με ένα τρόπο παρορμητικό» - «θύμισέ μου να πάρω τηλέφωνα και διευθύνσεις από όλους και μετά να το κλείσω» - «εθισμός» - «διχαστικό» - «έχουν να κάνουν με το ποιος είσαι, αν είσαι κενός (με ε) είναι κενά και αυτά, αν είσαι καινός (με

	<p>αι) έχουν να σου δώσουν και αυτά...»</p> <ul style="list-style-type: none"> - «...τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης δε σε αφήνουν να το σκεφτείς, δρας με έναν τρόπο παρορμητικό...» - «αν κάνω εγώ αναφορά ρατσιστικού περιεχομένου εεε μπορεί και να παραμείνει, ενώ αν γίνει μία αναφορά, επειδή υπάρχει μια φωτογραφία με γυναικεία ρώγα, μπορεί να κατέβει» - «κίνδυνου» (για γνωριμίες με αγνώστους)
--	---

Πολύ συνοπτικά κάποια συχνά εμφανιζόμενα πρότυπα σκέψης, που αναδύονταν από τα κείμενα, έχουν ως εξής:

- Τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης προσφέρουν ε π ι κ ο ι ν ω ν ί α
- Οι χρήστες δηλώνουν ότι παρέχουν χ ρ ό ν ο
- Υπάρχει ο ι κ ο ν ο μ ι κ ό ς σ κ ο π ό ς / δ ι α φ η μ ί σ ε ι ς των μέσων
- Ιδιωτικές νοούνται ο ι φ ω τ ο γ ρ α φ ί ε ς
- Αποφεύγονται π ο λ ι τ ι κ έ ς - θ ρ η σ κ ε υ τ ι κ έ ς π ε π ο ι θ ή σ ε ι ς
- Αναδύεται π ί ε σ η κ ο ι ν ω ν ι κ ή / π ί ε σ η σ υ ν ο μ η λ ί κ ω ν
- Πέρασμα στην ε ν η λ ι κ ί ω σ η
- Φόβος για επιτήρηση από τον ε ρ γ α σ ι α κ ό χ ώ ρ ο
- Επιτήρηση από τους δ ι α χ ε ι ρ ι σ τ έ ς των μέσων
- «Δεν επιτηρούμαι, γιατί δεν είμαι ενδιαφερόν»

Οι παραπάνω κατηγορίες αναδύονται μέσα από τους λόγους των φοιτητών/φοιτητριών σύμφωνα με τις προσωπικές συνεντεύξεις, αν όχι απ' όλους, σε αρκετούς και θα αναλυθούν διεξοδικά είτε σε συνάρτηση με τη θεωρία είτε με άλλα ευρήματα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΟΦΩΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ακριβοπούλου Μ. Χ., (2011) Η Ιδιωτικότητα του προσώπου μέσα από τη συνθετική αντίθεση δημόσιου-ιδιωτικού, *Επιστήμη και Κοινωνία*, Τεύχος 26, σελ. 1-25.

Δελμούζου, Ε., (2004) Διαδίκτυο, Διάδραση και «Ηλεκτρονική Δημοκρατία», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 115, σελ. 27-48.

Foucault, M., [1976] (1989) *Επιτήρηση και Τιμωρία: Η γέννηση της φυλακής*, Μετάφ. Καίτη Χατζηδήμου – Ιουλιέττα Ράλλη, Αθήνα: Εκδόσεις Ράππα (για τις Εκδόσεις Κέδρος Α.Ε.).

Foucault, M., (1991) *Η μικροφυσική της εξουσίας*, Μετάφραση Λίλα Τρουλινού, Αθήνα: ύψιλον.

Giddens, A. (2014) *Οι Συνέπειες της Νεοτερικότητας*, 2^η έκδοση, Μετάφραση: Γιώργος Μέρτικας, Αθήνα: Κριτική.

Haggerty, D.K., Ericson V. E., (2010) «Το ψηφιδωτό της παρακολούθησης», Στο Μηνάς Σαματάς, (Επιμ.) *Όψεις της Νέας Παρακολούθησης: Διεθνείς και Ελληνικές Προσεγγίσεις*, σελ. 81 – 108.

Ίσαρη, Φ., Πουρκός Μ., (2015) Ποιοτική Μεθοδολογία Έρευνας: Εφαρμογές στην Ψυχολογία και στην Εκπαίδευση, Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών, Διαθέσιμο στο <https://repository.kallipos.gr/handle/11419/5826> , Τελευταία Πρόσβαση 20η Φεβρουαρίου 2017.

Ιωσηφίδης, Θ., (2003) *Ανάλυση ποιοτικών δεδομένων στις κοινωνικές επιστήμες*, Αθήνα: Κριτική.

Καστανάς, Η., (2004) «Το Internet και η προστασία της ιδιωτικής ζωής και της ελευθερίας της έκφρασης: σε αναζήτηση έξυπνων ρυθμίσεων», Στο Γεώργιος Παπαδημητρίου (Επιμ.) *Νέες τεχνολογίες και Συνταγματικά Δικαιώματα*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκουλα, σελ. 29 -56.

Κυριαζή Ν., (2001) *Η Κοινωνιολογική Έρευνα: Κριτική Επισκόπηση των Μεθόδων και των Τεχνικών*, γ' έκδοση, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Λυδάκη, Α. (2001) *Ποιοτικές Μέθοδοι της Κοινωνικής Έρευνας*, Αθήνα: Καστανιώτη.

Lyon, D., (2010) «Η Καθημερινή Παρακολούθηση», Στο Μηνάς Σαματάς, (Επιμ.) *Όψεις της Νέας Παρακολούθησης: Διεθνείς και Ελληνικές Προσεγγίσεις*, Αθήνα: Βιβλιόραμα, σελ. 39 -58.

Mason, J., (2011) *Η Διεξαγωγή της Ποιοτικής Έρευνας*, Αθήνα: Πεδίο.

Σαματάς Μ., (2010) «Εισαγωγή», Στο Μηνάς Σαματάς, (Επιμ.), *Όψεις της Νέας Παρακολούθησης: Διεθνείς και Ελληνικές Προσεγγίσεις*, Αθήνα: Βιβλιόραμα, σελ. 19 – 38.

Ρήγου, Μ., (2014) *Από την ψηφιακή επανάσταση στην ψηφιακή επιτήρηση: Νέα Μέσα, Δημοσιότητα και Πολιτική*, Αθήνα: Ι. Σιδέρης.

Τσιώλης, Γ., (2015) «Ανάλυση ποιοτικών δεδομένων: διλήμματα, δυνατότητες, διαδικασίες», Στο Γιάννης Πυργιωτάκης & Χρήστος Θεοφιλίδης (Επιμ.), *Ερευνητική Μεθοδολογία στις Κοινωνικές Επιστήμες και στην Εκπαίδευση. Συμβολή στην επιστημολογική θεωρία και την ερευνητική πράξη*. Αθήνα: Πεδίο, σελ. 473-498.

Τσουκαλάς, Κ., (2010) «Προς μια δημοκρατία κατοπτευόμενων αποχαυνωμένων αμνών», Στο Μηνάς Σαματάς, (Επιμ.), *Όψεις της Νέας Παρακολούθησης: Διεθνείς και Ελληνικές Προσεγγίσεις*, Αθήνα: Βιβλιόραμα, σελ. 269 – 279.

Εύας Ψαθά (2003) Ο Ρόλος της Νέας Τεχνολογίας στην Κοινωνική Οργάνωση της Πόλης και η Επιρροή της στα Φαινόμενα Κοινωνικής ανισότητας, Πόλωσης και Διαχωρισμού, *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 111 -112, σελ. 175 - 191.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Acquisti, A., Gross, R., (2006) *Imagined Communities: Awareness, Information Sharing, and Privacy on the Facebook*, PET.

Allmer, T., (2011) A critical contribution to theoretical foundations of privacy studies,

- Journal of Information, Communication & Ethics in Society*, vol. 9 (2), pp. 83 -101.
- Altman, I., (1977) Privacy Regulation: Culturally Universal or Culturally Specific, *Journal of Social Sciences*, Vol. 33 (3), pp. 66 – 84.
- Afouxenidis, A., (2015) Social media and politics: contestation, mediation and civil society, *The Greek Review of Social Research*, special issue, 144 A', pp. 3-19.
- Bauer., M. W., Bicquelet, A., and Suerdem, A. K., (eds.) (2014) Textual Analysis. *SAGE Benchmarks in Social Research Methods*, 1. Sage, London, UK, pp. xxi-xxvii.
- Bartsch, M., Dienlin, T., (2016) Control your Facebook: An analysis of online privacy literacy, *Computers in Human Behavior*, V. 56, pp. 147 – 154.
- Bauman, Z., Bigo, D., Esteves, P., Guild, E., Jabri V, Lyon, D., Walker, R.B.J. (2014) After Snowden: Rethinking the Impact of Surveillance, *International Political Sociology*, 8, pp. 121 – 144.
- Bauman, Z., Lyon, D. (2013) *Liquid Surveillance: A Conversation*, UK: polity.
- Bennett, J.C., Clement, A., Milbery, K., (2012) Editorial: Introduction to Cyber – Surveillance, *Surveillance and Society*, 9 (4), pp. 339 – 347.
- Bennett, J.C., (2011) In Defence of Privacy: The concept and the regime. *Surveillance & Society*, 8(4), pp. 485 – 496.
- Bergstrom, A., (2015) Online privacy concerns: A broad approach to understanding the concerns of different groups for different uses, *Computers in Human Behavior*, 53, pp. 419– 426.
- Bigo, D., (2006) Globalized (in) Security: the Field and the Ban-opticon, *In Illiberal Practices of Liberal Regimes: the (in)security games*, pp. 5-49.
- boyd, d., Marwick, A., (2009) The Conundrum of Visibility, *Journal of Children & Media*, 3(4), pp. 410 – 414.
- boyd d., Ellison N., (2007) "Social Network Sites: Definition, History, and Scholarship." *Journal of Computer-Mediated Communication*, 13(1), pp. 210 -230.

- Boyne, R., (2000) Post-Panopticism, *Economy and Society*, v. 29(2), pp. 285–307.
- Brandtzæg, B. P., Lüders, M., Skjetne, H.J. (2010) Too Many Facebook “Friends”? Content Sharing and Sociability Versus the Need for Privacy in Social Network SitesINTL. *Journal of Human – Computer Interaction*, 26(11–12), pp. 1006 – 1030.
- Cho, E.S., Park, W. H., (2013) A qualitative analysis of cross – cultural new media research: SNS use in Asia and the West, *Qual Quant* 47, pp. 2319 – 2330.
- Clarke, R., (1994) *The Eras of Dataveillance*, Διαθέσιμο στο: <http://www.rogerclarke.com/DV/NotesDVEras.html> Τελευταία Πρόσβαση 31η Μαΐου 2016.
- Clarke, R., (1988) Information Technology and Dataveillance, *Communications Of The ACM*, v.31(5), pp. 498-512.
- Coll, S., (2014) Power, knowledge, and the subjects of privacy: understanding privacy as the ally of surveillance, *Information, Communication & Society*, 17(10), pp. 1250-1263.
- Debatin, B., Lovejoy, P. J., Horn, A.-K., Hughes, N. B., (2009) Facebook and Online Privacy: Attitudes, Behaviors, and Unintended Consequences, *Journal of Computer-Mediated Communication* 15, pp. 83–108.
- Deleuze, G., Guttari, F., (2005) [1987] *A Thousand Plateaus Capitalism and Schizophrenia*, Μετάφραση Massumi B., 11^η έκδοση, Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Deleuze, G., (2001) [1990] «Οι Κοινωνίες του Ελέγχου», Στο Παναγιώτης Καλαμαράς (Επμ.), *Η Κοινωνία του Ελέγχου*, Αθήνα: Ελευθεριακή Κουλτούρα, σελ. 9 -16.
- DeVries, T. W., (2003) Protecting Privacy in the Digital Age, 18 (1) *Berkeley Tech. L.J.* 283 -311.
- Donath, J., and boyd d., (2004) "**Public displays of connection.**" *BT Technology Journal*, 22 (4), pp 71-82.
- Dwyer, C., Gußner, J., Schließlberger, S., Hiltz, R. S., Hennig, F., Warth, B., Poole, S.

M., Osswald, S., (2010) Developing Reliable Measures of Privacy Management Within Social Networking Sites, Proceedings of the 43rd Hawaii International Conference on System Sciences.

Ellison, B. N., Steinfield, C., Lampe, C., (2007) The Benefits of Facebook “Friends:” Social Capital and College Students’ Use of Online Social Network Sites, *Journal of Computer-Mediated Communication*, 12, pp. 1143 -1168.

Fernback, J., (2007) Selling Ourselves? Profitable surveillance and online communities, *Critical Discourse Studies* Vol. 4(3), pp. 311–330.

Fogel, J., Nehmad, E., (2009) Internet social network communities: Risk taking, trust, and privacy concerns, *Computers in Human Behavior* 25 (2009), pp. 153 – 160.

Foucault, M. (2012 [1978]) Interviewed by: Gordon, C., and Patton P. Considerations on Marxism, Phenomenology and Power. Interview with Michel Foucault; Recorded on April 3rd, 1978, *Foucault Studies*,14, pp. 98-114.

Foucault, M. (1987) Interviewed by: Fernet-Betancourt, R., Becker, H. Gomez-Müller A., Gauthier J.D The ethic of care for the self as a practice of freedom: an interview with Michel Foucault on January 20, 1984, *Philosophy Social Criticism* 12, pp. 112 - 131.

Foucault, M. (1980) *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings, 1972-1977*, Colin Gordon (eds.). Trans. Gordon C., Marshall L., Mepham J., Soper K., New York: Pantheon Books.

French, A., Read, A., (2013) My mom’s on Facebook: an evaluation of information sharing depth in social networking *Behaviour & Information Technology*, Vol. 32(10), pp. 1049–1059.

Fuchs, C. (2016), Marx’s Capital in the Information Age, *Capital & Class*, Διαθέσιμο στο http://fuchs.uti.at/wp-content/uploads/Marx_C&C.pdf Τελευταία Πρόσβαση 14 Δεκεμβρίου 2016.

Fuchs, C., (2012b) Towards Marxian Internet Studies, *tripleC: Communication, Capitalism & Critique* 10(2), pp. 392-412.

Fuchs, C., (2012a) Political Economy and Surveillance Theory, *Critical Sociology*, pp. 1 -17.

Fuchs, C., (2011) Web 2.0, Prosumption, and Surveillance, *Surveillance and Society* 8(3), pp. 288-309, <http://www.surveillance-and-society.org>

Fuchs, C., (2010) How can Surveillance Be Defines? Remarks on Theoretical Foundations of Surveillance Studies, *The Internet & Surveillance – Research Paper Series*, Number 1, pp. 1 -22.

Galic, M., Timan, T., Koops, B.-J., (2016) Bentham, Deleuze and Beyond: An Overview of Surveillance Theories from the Panopticon to Participation, *Philos. Technol.*, pp. 1-29.

Gavison, R., (1980) Privacy and the limits of Law, *The Yale Law Journal*, 89(3), pp. 421-47.

Georgopoulou, P., (2011) The Digital Divide Profile of Greece: One Step Further, *The Greek Review of Social Research*, special issue, 136 C', pp. 97 -110.

Godwin, F. W., Bode A. K., (1971) Privacy and the new technology, *Personnel & Guidance Journal*, 50 (4), pp. 298 – 304.

Haggerty, D.K., (2006) “Tear down the walls: on demolishing the panopticon”, In David Lyon (eds), *Theorizing Surveillance: The panopticon and beyond*, New York: Routledge, pp. 23 – 45.

Haggerty, D., K., Ericson V. E., (2003) The New Politics of Surveillance and Visibility, In Haggerty D.K., και Ericson V.E., *The New Politics of Surveillance and Visibility*, Toronto: University of Toronto Press, pp. 3 -34.

Haggerty, D., K., Ericson V. E., (2000) The surveillant assemblage, *British Journal of Sociology*, Vol. 51 (4), pp. 605 – 622.

Harper, D., (2011) Paranoia and public responses to cyber – surveillance, *Cyber-surveillance in Everyday Life*, May 12-15, 2011, University of Toronto, pp. 1 – 17.

Hofstra, B., Corten, R., Tubergen, F., (2016) Understanding the privacy behavior of adolescents on Facebook: The role of peers, popularity and trust, *Computers in Human*

Behavior 60, 611 – 621.

Igo, S., (2015) The Beginnings of the End of Privacy, *The Hedgehog Review*, Vol. 17 (1), 18 -29.

Intellectual Property Watch, (08/01/2014) «UN General Assembly Adopts Resolution On Privacy And Surveillance», Διαθέσιμο στο: <http://www.ip-watch.org/2014/01/08/un-general-assembly-adopts-resolution-on-privacy-and-surveillance/> Τελευταία Πρόσβαση 04 Σεπτεμβρίου 2016.

Jeong Y., Coyle, E., (2014) What Are You Worrying About on Facebook and Twitter? An Empirical Investigation of Young Social Network Site Users' Privacy Perceptions and Behaviors, *Journal of Interactive Advertising*, 14(2), pp. 51–59.

Joinson, N. A., (2008) 'Looking at.', 'Looking up.' Or 'Keeping up with.' People? Motives and Uses of Facebook, CHI 2008 Proceedings, April 5 – 10 2008, Florence Italy, *Online Social Networks*, pp. 1027 – 1036.

Joyce, D. (2015) Privacy in the Digital Era: Human Rights Online? *Melbourne Journal of International Law*, 16, pp. 270-285.

Kondyli, D., (2015) The relation between new technologies and power in Greece: perceptions of people in positions of power, *The Greek Review of Social Research*, special issue, 144 A', pp. 21-44.

Kuckartz, U., (2014) *Qualitative Text Analysis: A Guide to Methods, Practice and Using Software*, London: Sage Publications.

La Sala, L., Skues, J., Wise, L., (2014) What Do We Mean by Social Networking Sites? *Stud Health Technol. Inform.* 199, pp. 108 – 112.

Lewis, K., Kaufman, J., Christakis, N., (2008) The Taste for Privacy: An Analysis of College Student Privacy Settings in an Online Social Network, *Journal of Computer-Mediated Communication*, 14, pp. 79–100.

Liang, K., Kiu, K. J., Lu, R., Wong, S. D., (2015) Privacy Concerns for Photo Sharing in Online Social Networks, *IEEE Computer Society*, pp. 58-63.

Lyon, D. (2015) The Snowden Stakes: Challenges for Understanding Surveillance

Today. *Surveillance & Society* 13(2), pp. 139-152.

Lyon, D., (2014) Surveillance, Snowden, and Big Data: Capacities, consequences, critique, *Big Data & Society*, pp.1-13.

Lyon, D., Murakami Wood D., (2012) Security, Surveillance, and Sociological Analysis, *Canadian Sociological Association/La Soci'et'e canadienne de sociologie*, 49(4), pp. 317 -327.

Lyon, D., (2003) Fear, Surveillance, and Consumption, *THE HEDGEHOG Review*, Fall 03, pp. 81 – 95.

Lyon, D., (2002) Surveillance in Cyberspace: The Internet, Personal Data, and Social Control, *Queens Quartely*, 109(3), ProQuest, pp. 345 – 358.

Lyon, D., (1994) “Surveillance in Modern Society”, In David Lyon, (eds), *Electronic Eye: The Rise of Surveillance Society*. Minneapolis, MN, USA: University of Minnesota Press, pp. 22 -39.

Lyon, D., (1993) An electronic panopticon? A sociological critique of surveillance theory, *The Editorial Board of The Sociological Review*, pp. 653 – 678.

Mann, S., Ferenbok, J., (2013) New Media and the Power Politics of Sousveillance in a Surveillance – Dominated World, *Surveillance & Society* 11(1/2), pp.18 – 34.

Mann, S., Nolan, J., Wellman, B., (2003) Sousveillance: Inventing and Using Wearable Computing Devices for Data Collection in Surveillance Environments, *Surveillance & Society* 1(3), pp. 331 -355.

Mann, S., (1998) “Reflectionism” and “Diffusionism”: New Tactics for Deconstructing the Video Surveillance Superhighway, *LEONARDO*, 31(2), pp. 93 -102, Διαθέσιμο στο <http://wearcam.org/leonardo/reflectionism.htm> , Τελευταία Πρόσβαση 15η Μαΐου 2016.

Margulis, T. S., (2011) “Three Theories of Privacy: An Overview”, In Sabine Trepte & Leonard Reinecke (Eds.), *Privacy Online: Perspectives on Privacy and Self-Disclosure in the Social Web*, pp. 9 – 17.

- Margulis, T.S., (2003) Privacy as a Social Issue and Behavioral Concept, *Journal of Social Issues*, 59(2), pp. 243-261.
- Marwick, A. E. 2012. The Public Domain: Surveillance in Everyday Life. *Surveillance & Society* 9(4), pp. 378-393.
- Marx, T. G., (2015a) “Coming to Terms: The Kaleidoscope of Privacy and Surveillance”, In Beate Roessler and Dorota Mokrosinska, (Eds.) *Social Dimension of Privacy: Interdisciplinary Perspectives*, Cambridge: University Press.
- Marx, T. G., (2015b) Surveillance Studies, *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*, Second Edition, pp. 733–741.
- Mathiensen, T., (1997) The viewer society: Michel Foucault’s ‘Panopticon revisited’, *Theoretical criminology: an international journal* 1(2), pp. 212 -232.
- Mayring, P., (2014) *Qualitative content analysis: theoretical foundation, basic procedures and software solution*.
- Klagenfurt, Διαθέσιμο στο: <http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:0168-ssoar-395173>, Τελευταία Πρόσβαση 20^η Φεβρουαρίου 2017.
- Michael, M, Michael, K., (2009) 'UBERVEILLANCE', *Quadrant Magazine*, 53(3), pp. 85-89.
- Moor, H. J., (1997) Towards a Theory of Privacy in the Information Age, *Computers and Society*, pp. 27 – 32.
- O’ Brien D., και Torres A. M., (2012) Social Networking and Online Privacy: Facebook Users’ Perceptions, *Irish Journal of Management*, pp. 63 -97.
- Oxford English Dictionary, (2012) New words: March 2012, Dataveillance, Διαθέσιμο στο <http://public.oed.com/the-oed-today/recent-updates-to-the-oed/previous-updates/march-2012/new-words/> Τελευταία Πρόσβαση 1^η Μαρτίου 2017.
- Papathannasopoulos, S., (2015) Privacy 2.0, *Social Media + Society*, pp. 1-2.
- Parent, W. A., (1983) A new definition of privacy for the law, *Law and Philosophy*, 2 (3), pp. 305 – 338.

Petronio, S., (2002) *Boundaries of Privacy: Dialectics of Disclosure*, State University of New York Press.

Queen's University, (2005), «The Globalization of Personal Data», Mid-term Report to the Social Sciences and Humanities Research Council of Canada (SSHRCC). [online] Ontario, Canada: Queen's University, pp.1-37. Διαθέσιμο στο: <http://www.sscqueens.org/sites/default/files/mid-term%20July%202005.pdf> , Τελευταία Πρόσβαση 11 Αυγούστου 2016.

Regan, M. P., (2002) Privacy as a Common Good in the Digital World, *Information, Communication & Society*, 5(3), pp. 382-405.

Reitman, R., (2010), 'Expert Opinion', Conducted by Anil Kumar, *Journal Of Information Privacy & Security*, 6(2), pp. 53-56.

Samatas, M., (2005) Studying Surveillance in Greece: Methodological and Other Problems Related to an Authoritarian Surveillance Culture, *Surveillance and Society* 3(2/3), pp.181-197.

Sevignani, S., (2013) The commodification of privacy on the Internet, *Science and Public Policy*, 40, pp. 733–739.

Snelson, L. C., (2016) Qualitative and Mixed Methods Social Media Research: A Review of the Literature, *International Journal of Qualitative Methods*, pp. 1- 15.

Solove, J. D., (2006) A Taxonomy of Privacy, *University of Pennsylvania Law Review*, 154 (3), pp. 477 – 560.

Solove, J. D., (2002) Conceptualizing Privacy, *California Law Review*, Vol. 90 (4), pp. 1087 – 1155.

Steijn, W. M. P., Schouten, A. P., & Vedder, A. H. (2016). Why concern regarding privacy differs: The influence of age and (non-)participation on Facebook. *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace*, 10 (1), Διαθέσιμο στο <http://cyberpsychology.eu/view.php?cisloclanku=2016052501&article=3>

Sparrow, E., (2011) Social Media and the Rise of Surveillance-based Advertising, *Cyber-Surveillance in Everyday Life: An International Workshop*, May 12-15, 2011,

University of Toronto.

Strauß, S., Nentwich, M., (2013) Social network sites, privacy and the blurring boundary between public and private spaces, *Science and Public Policy*, 40, pp. 724–732.

Tavani, T. H., (2007) Philosophical Theories of Privacy: Implications for an Adequate Online Privacy Policy, *Metaphilosophy LLC and Blackwell Publishing Ltd*, v. 38 (1), pp. 1 - 23.

Thomson R., Yuki M., Ito N., (2015) A socio-ecological approach to national differences in online privacy concern: The role of relational mobility and trust, *Computers in Human Behavior* 51, pp. 285–292.

Tokunaga, S. R., (2011) Social networking site or social surveillance site? Understanding the use of interpersonal electronic surveillance in romantic relationships, *Computers in Human Behavior*, 27, pp. 705–713.

Tufekci, Z., (2008) Can You See Me Now? Audience and Disclosure Regulation in Online Social Networks Sites, *Bulletin of Science, Technology & Society*, 28(1), pp. 20 -36.

Tyner, A., (2004) Self and space, resistance and discipline: a Foucauldian reading of George Orwell's 1984, *Social & Cultural Geography*, 5(1), pp. 129 – 149.

Van den Broeck, E., Poels, K., Walrave, M., (2015) Older and Wiser? Facebook Use, Privacy Concern, and Privacy Protection in the Life Stages of Emerging, Young, and Middle Adulthood, *Social Media + Society*, pp. 1– 11.

Warren D. S., Brandeis D.L., (1890) THE RIGHT TO PRIVACY, *Harvard Law Review*, Vol. IV (5), pp. 193 -220.

Westin, F. A., (2003) Social and Political Dimensions of Privacy, *Journal of Social Issues*, 59 (2), pp. 1 – 37.

Westin, F.A., (1967) *Privacy and Freedom*, New York: Athenum.

Whitaker, R., (1999) *The End of Privacy: How Total Surveillance is Becoming a*

Reality, New York: New Press.

Zuboff, S., (2015) Big other: surveillance capitalism and the prospects of an information civilization, *Journal of Information Technology*, 30, pp. 75–89.

ΠΗΓΕΣ ΑΠΟ ΤΟ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ

ΝΟΜΟΙ ΚΑΙ ΚΟΙΝΟΤΙΚΕΣ ΟΔΗΓΙΕΣ

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και Συμβούλιο της Ευρώπης, Γενικός Κανονισμός για την Προστασία των Δεδομένων (ΕΕ) 2016/679 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της Ευρώπης της 27^{ης} Απριλίου 2016, Διαθέσιμο στο <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016R0679&qid=1466079724462&from=EN> ,

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, (14/04/2016) «Προσωπικά Δεδομένα: Πόσο προσωπικά είναι;» <http://www.europarl.europa.eu/news/el/news-room/20130719STO17438/προσωπικά-δεδομένα-πόσο-προσωπικά-είναι> Τελευταία Πρόσβαση στις 10 Οκτώβρη 2016.

General Assembly of The United Nations, (18/12/2013) 68th session, The Right to privacy in the digital age, 68/167 <http://www.un.org/en/ga/68/resolutions.shtml> & http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/68/167 , Τελευταία Πρόσβαση 15η Μαρτίου 2017.

InforCuria – Νομολογία του Δικαστηρίου, Υπόθεση C-131/12, Απόφαση της 13^{ης} Μαΐου 2014, Διαθέσιμο στο <http://curia.europa.eu/juris/documents.jsf?pro=&lgreg=el&nat=or&oqp=&lg=&dates=&language=el&jur=C%2CT%2CF&cit=none%252CC%252CCJ%252CR%252C2008E%252C%252C%252C%252C%252C%252C%252C%252C%252Ctrue%252Cfalse%252Cfalse&num=C-131%252F12&td=%3BALL&pcs=Oor&avg=&page=1&mat=or&jge=&for=&cid=399722> , Τελευταία Πρόσβαση 1η Μαρτίου 2017.

Νόμος 2472/1997 *Προστασία του Ατόμου από την Επεξεργασία Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα*, Αρχή Προστασίας Προσωπικών Δεδομένων, Διαθέσιμο στο http://www.dpa.gr/portal/page?_pageid=33,19052&_dad=portal&_schema=PORTAL#2 , Τελευταία Πρόσβαση 1^η Σεπτεμβρίου 2016.

Οδηγία (ΕΕ) 2016/679 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της Ευρώπης της 27^{ης} Απριλίου 2016, Διαθέσιμο στο <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016L0680&qid=1466079724462&from=EN> , Τελευταία Πρόσβαση 10^η Οκτωβρίου 2016.

Οδηγία (ΕΕ) 2016/680 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της Ευρώπης της 27^{ης} Απριλίου 2016, Διαθέσιμο στο <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016L0680&from=EN> Τελευταία Πρόσβαση 17 Μαρτίου 2017.

Οδηγία (ΕΕ) 2009/136/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της Ευρώπης της 25^{ης} Νοεμβρίου 2009, Διαθέσιμο στο <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2009:337:0011:0036:EL:PDF> Τελευταία Πρόσβαση 30^η Νοέμβρη 2016.

Οδηγία (ΕΕ) 1995/46/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 24^{ης} Οκτωβρίου 1995, Διαθέσιμο στο <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:31995L0046&from=EL> Τελευταία Πρόσβαση 17 Μαρτίου 2017.

ΜΕΣΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΔΙΚΤΥΩΣΗΣ

Facebook ιστοσελίδα, (2016) *Πώς λειτουργεί η προσθήκη ετικετών*, Διαθέσιμο στο: <https://www.facebook.com/about/tagging> , Τελευταία Πρόσβαση στις 11 Αυγούστου 2016.

Facebook ιστοσελίδα, (2015) *Facebook Moments, Get the moments you didn't take*, Διαθέσιμο στο: <http://www.momentsapp.com>, Τελευταία Πρόσβαση στις 12 Δεκεμβρίου 2016.

Facebook ιστοσελίδα, (2017) *Διαφημιστικές Προτιμήσεις*, Διαθέσιμο στο: https://el-gr.facebook.com/help/109378269482053?helpref=hc_global_nav Τελευταία Πρόσβαση 28η Φεβρουαρίου 2017.

Facebook ιστοσελίδα, (2017) *Πώς μπορώ να διαγράψω οριστικά το λογαριασμό μου;* Διαθέσιμο στο: https://el-gr.facebook.com/help/224562897555674?helpref=faq_content Τελευταία Πρόσβαση: 26^η Φεβρουαρίου 2017.

Google ιστοσελίδα, *Βοήθεια Chrome: Διαγραφή, ενεργοποίηση και διαχείριση των cookie στο Chrome*, Διαθέσιμο στο: <https://support.google.com/chrome/answer/95647?co=GENIE.Platform%3DDesktop&hl=el> , Τελευταία Πρόσβαση στις 04 Σεπτεμβρίου 2016.

LinkedIn ιστοσελίδα, (2017) *User Agreement*, Διαθέσιμο στο: <https://www.linkedin.com/legal/user-agreement?trk=uno-reg-guest-home-user-agreement> Τελευταία Πρόσβαση 1^η Μαρτίου 2017.

Instagram ιστοσελίδα, (2017) *Πώς να ελέγχετε την ορατότητά σας*, Διαθέσιμο στο: https://help.instagram.com/116024195217477/?helpref=hc_fnav Τελευταία Πρόσβαση 1^η Φεβρουαρίου 2017.

Instagram ιστοσελίδα, (2017) *Πολιτική Απορρήτου*, Διαθέσιμο στο: https://help.instagram.com/155833707900388/?helpref=hc_fnav , Τελευταία Πρόσβαση 1^η Φεβρουαρίου 2017.

Twitter ιστοσελίδα, (2017) *Posting a Tweet*, Διαθέσιμο στο: <https://support.twitter.com/articles/15367> Τελευταία Πρόσβαση 1η Μαρτίου 2017.

Fuchs, C., (2016) «The Facebook/Admiral Scandal Shows The Limits And Dangers of Big Data Capitalism», *HUFFPOST TECH*, 04/11/2016, Διαθέσιμο στο: http://www.huffingtonpost.co.uk/christian-fuchs1/the-facebookadmiral-scand_b_12785994.html?utm_hp_ref=uk-tech&ir=UK+Tech), Τελευταία Πρόσβαση 30η Νοεμβρίου 2016.

Καρνής, Λ., (2016) «CNN Greece Σκάνδαλο: η Yahoo! Επέτρεψε σε NSA και FBI να σκανάρουν τα email μας», *CNN Greece*, (05/10/2016) Διαθέσιμο στο: <http://www.cnn.gr/money/tech/story/49089/skandalo-i-yahoo-epetrepse-se-nsa-kai-fbi-na-skanaroy-n-ta-email-mas> Τελευταία Πρόσβαση 6η Δεκεμβρίου 2016.

Sonne, P. (2013) «Data-Security Expert Kaspersky: There Is No More Privacy», *THE WALL STREET JOURNAL*, 03/09/2013, Διαθέσιμο στο: <http://www.wsj.com/articles/SB10001424127887324432404579053091175949708> , Τελευταία Πρόσβαση 30η Νοεμβρίου 2016.

Tech.In.gr – Reuters, (2016) «Οργή στην Ευρώπη για την μαζική παρακολούθηση email στο Yahoo», *Tech.In.gr – Reuters*, 07/10/2016, Διαθέσιμο στο: <http://tech.in.gr/news/article/?aid=1500106475>, Τελευταία Πρόσβαση 30^η Νοεμβρίου 2016.

Washington Post, (2013) «NSA slides explain the PRISM data-collection program», , *Washington Post*, 10/07/2013, Διαθέσιμο στο: <http://www.washingtonpost.com/wp-srv/special/politics/prism-collection-documents/> , Τελευταία Πρόσβαση 30^η Νοεμβρίου 2016.

